

Muinais 4 2006 tutkija

SUOMEN ARKEOLOGINEN SEURA RY

Kaupunkiarkeologiaa
Kotkansaarella

Rannansiirtymän ongelmia

Arkeologia ja taiteet

Muinais tutkija

SUOMEN ARKEOLOGINEN SEURA RY

Vastaava toimittaja:

Hanna-Maria Pellinen,
Lanatie 5 C 82, 20540 Turku
p. 02-2422 777
hanna-maria.pellinen@archaeologist.com

Toimituskunta:

Miikka Haimila,
miikka.haimila@iki.fi
Pirjo Hamari,
pirjo.hamari@nba.fi
Sanna Lipponen,
sanna.lipponen@oulu.fi
Teemu Mökkönen,
teemu.mokkonen@helsinki.fi

Käännökset ruotsiksi:

Anna Wickholm
anna.wickholm@helsinki.fi

Toimitus: Muinaistutkija, Suomen arkeologinen seura, Museovirasto, PL 913, 00101 Helsinki.
muinaistutkija@gmail.com

Muinaistutkijan hinnat:

Vuosittaus Suomeen 25 euroa
Vuosittaus ulkomaille 28 euroa
SARKS:n jäseniltä 15 euroa

Muinaistutkija on vuonna 1982 perustetun Suomen arkeologisen seuran julkaisema lehti, joka ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Painos 550 kpl. ISSN 0781-6790. Taitto Sanna Lipponen. Kannen suunnittelu Mikael E.T. Manninen. Paino T. Nieminen Oy, Painola, Kaarina 2006.

Lehteen tuleva aineisto on jätettävä vastaavalle toimittajalle viimeistään 15.1.2007 (1/07) ja 31.3.2007 (2/07).

Lisätietoja Muinaistutkijan verkkosivuilta osoitteesta <http://www.sarks.fi/mt/etusivu.html>.

Sisällys

- Henrik Asplund:* Muinaisranta etäänny Lounais-Suomessa – Geologian vai arkeologian ongelma? 2
- Visa Immonen:* Ars archaeologica – Katsaus muinaistieteeseen kirjallisuuden, kuvataiteiden ja teatterin pauloissa. 11
- Marita Kykyri:* Kauppatorin toriparkki: Kaupunki-
arkeologiaa Kotkansaaarella. 28
- Keskustelua:* Peurasaaria ja outoja kirjaimia. *Christian Carpelan & Pirjo Uino* 37
- Seminaarikatsaus:* I – QMDAA: Arkeologeista tietokonenörteiksi. *Anna-Kaisa Puputti & Tiina Äikäs* 43
- Seminaarikatsaus:* Kaaosta ja kvartseja fadon tahdissa. *Ulla Rajala* 48
- Seminaarikatsaus:* Sosiaaliset identiteetit puhuttavat. *Sanna Lipponen* 52
- Kirja-arvostelu:* Tärkeä yleisesitys Viron arkeologian vaiheista. *Timo Salminen* 56
- Ajankohtaista:* Uutisia meiltä ja maailmalta 61

Lapiosta lasermittauksiin

Hanna-Maria Pellinen

Marraskuun viimeisen viikon koittaessa arkeologien heimo vaeltaa kohti kansallisromanttisen arkkitehtuurimme pyhäkköä. On aika jakaa ja pureskella kesän saalista.

Museoviraston organisoima kesän kenttätöiden esittely muodosti jälleen monipuolisen kokonaisuuden, joka koostui maantieteellisesti, ajallisesti ja metodisesti erilaisista kohde-esittelyistä. Kun mitään täysin mullistavia tuloksia ei ainakaan tässä vaiheessa vielä esitetty, olivat seminaarin mielenkiintoisinta antia ehkäpä erilaiset metodiset kokeilut.

Huhtiniemen kaivaukset poikkesivat aiemmin Suomessa nähdystä kenttämetsästä hyvin monessa suhteessa, koska kyseessä oli ensisijaisesti rikospaikatutkimus. Lisäksi erittäin monitieteinen lähestymistapa toi paikalle suuren joukon eri alojen ammattilaisia patologista ja kuolinsyytutkijasta EVTEK Muotoiluinstituutin 3D-skannauksen ja mallintamisen opiskelijoihin sekä Teknillisen korkeakoulun fotogrammetrian ja kaukokartoituksen laboratorion tutkijoihin, joista kaksi viimeksi mainittua tahoja vastasivat kaivausten lasermittauksista. Saimme kuulla seminaarin aikana myös esihistoriallisella asuinpaikalla testatusta sähkömagneettisesta slingram-mittauksesta ja vedenalaisten metalliesineiden in situ-konservoinnista, jotka lienevät käyttökelpoisia tulevaisuuden menetelmiä. Mukava oli havaita, että maatutkaus näyttää yleistyneen ja toteutuneen onnistuneesti jo monessa Suomen alueen muinaisjäännöskohteissa, tosin aika pitkälti ilmeisesti yhden hengen ruotsalaisena innovaationa.

Uusien menetelmien tuomat mahdollisuudet herättävät kaksijakoisia tunteita. Toisaalta innostusta siitä, mitä voisi olla mahdollista tehdä, toisaalta huonoa omaatuntoa siitä, ettei kenttärkeologilla useinkaan ole mahdollisuutta päästä käyttämään kallista tekniikkaa tai pidempiaikaista koulutusta vaativia uusia menetelmiä, puhumattakaan monitieteisen henkilökunnan palkkaamisesta. Parhaat mahdollisuudet monitieteisiin hankkeisiin lienevät yliopistoilla, joissa arkeologit ovatkin pitkään tehneet yhteistyötä erityisesti luonnontieteellisen tiedekunnan tutkijoiden ja opiskelijoiden kanssa.

Hyvin erilaisin menetelmin suoritettut kenttätöet herättävät myös kysymyksen siitä, ovatko kaivaukset eriarvoistumassa entistä enemmän. Paljon on puhuttu historiallisen ajan arkeologian paitsioasemasta esihistoriallisten muinaisjäännösten tutkimukseen verrattuna. Onko tilanne nykyään kuitenkin se, että suurempi eriarvoisuus vallitsee pelastuskaivausten ja tutkimuskaivausten välillä? Missä määrin voimme vaatia ulkopuolista rahoittajaa kustantamaan lakisääteisissä kenttätöissä erikoismenetelminä pidettyjä metodeja? Jos taas emme pyri edistämään kaikkien kenttätöeläjäiden metodiiikkaa, ei tämä ainakaan helpota tutkimuskohteiden keskinäistä vertailua.

Muinaisranta etäänny Lounais-Suomessa Geologian vai arkeologian ongelma?¹

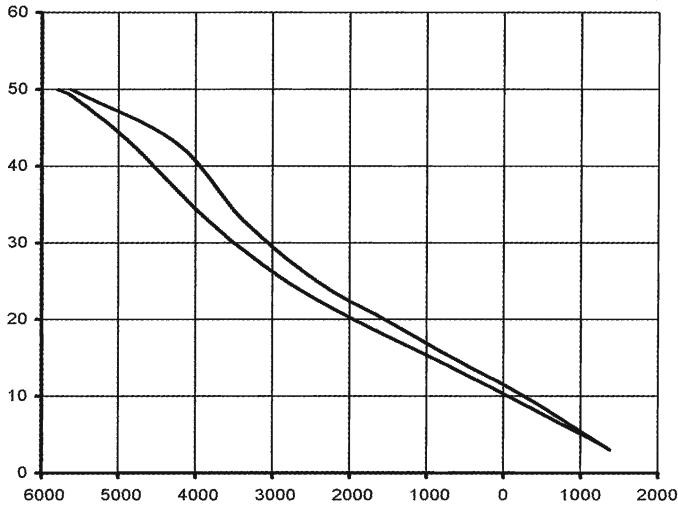
Henrik Asplund

Johdanto

Arkeologit käyttävät mielellään hyväksi rannansiirtymiseen liittyviä tutkimustuloksia. Kivikauden asuinpaikkojen ikää on arvioitu muinaisen rantatason mukaan tai on esimerkiksi hyödynnetty tietyn ajanjakson rantapintaa maiseman mallintamisessa. Koska kyse varsinaisesti on geologian tutkimusalasta vain harvat arkeologit perehtyvät rannansiirtymisen tutkimusproblematiikkaan. Mieluiten on hyödynnetty valmiita rannansiirtymisen kulkua kuvaavia taulukoita tai diagrammeja, luottaen niiden vastaavan geologisen (ja arkeologisen) tutkimuksen kulloistakin tilannetta. Lounais-Suomessa arkeologit ovat vähitellen heränneet pohtimaan viimeisten kymmenen vuoden aikana esitettyjä rannansiirtymistuloksia, joiden mukaan rannansiirtyminen tällä alueella olisi ollut hitaampaa (eli rantapinta-ajoitukset vanhempia) kuin aiemmin on esitetty. Arkeologian osalta tämä tarkoittaisi sitä, että muinaisten rantapintojen mukaan ajoitetut kohteet on siirrettävä varhaisemmiksi tai mietittävä uudestaan millaisissa ympäristöissä ne ovat sijainneet. Varsinkin kivikauden osalta erot aiempiin tuloksiin näyttäisivät olevan suuria – korkeuden osalta useita metrejä ja aikaerot satoja vuosia.

Lounais-Suomen kalibroidut ranta- vaiheet

Lounais-Suomen uusia tutkimustuloksia arvioitaessa huomio kiinnittyy Turun yliopiston julkaisemassa Sites and settlement -kirjassa esitettyyn Lassi Hatakan ja Gunnar Glückertin (2000) synteisiin. Kyseisessä artikkelissa käsitellään erityisesti radiohiilijaitusten kalibroinnin vaikutusta rannansiirtymisajoihin ja käydään läpi muitakin rannansiirtymisajointen virhelähteitä. Tausta-aineistona ovat 1990-luvulla tehdyt (ja muissa yhteyksissä tarkemmin julkaistut) tutkimukset Karjaa-Tammisaari-Perniön alueella ja Olkiluoto-Pyhäjärven alueella. Artikkelin huipentuu Lounais-Suomen rannansiirtymisen yleiskuvaa esittävään diagrammiin, johon Karjaan ja Perniön lisäksi on uusien aineistojen pohjalta interpoloitu Turun, Mynämäen ja Laitilan alueiden rannansiirtymiskäyrät (Hataka & Glückert 2000: Fig. 6). Yhdistelmädiagrammi oli ilmestyessään tervetullut, sillä siinä esitetään yksinkertaisella tavalla kalibroituun kronologiaan pohjautuva yleiskuva Lounais-Suomen rannansiirtymisestä. Artikkelin merkitystä korostaa sekin, että kirjan esipuheessa mainitaan jo käsikirjoituksella olleen jatkuvaa ky-syntää ja käyttöä.²

Kuva 1. Turun alueen kalibroitu rannansiirtymiskäyrä, joka on luotu Glückertin (1976) väitöskirja-aineistosta (ylempi käyrä), verrattuna samalta alueelta esitettyyn uuteen käyrään (Hatakka & Glückert 2000: Fig. 6).

Huomionarvoista on, että uusi kuva Lounais-Suomen rannansiirtymisestä tuo mukanaan merkittäviä muutoksia aiempiin käsityksiin verrattuna – muutoksia, joita ei em. artikkelissa kommentoida millään tavalla. Erot käyvät ilmi, jos uutta yhdistelmädiagrammia verrataan aiemmin usein käytetyn Gunnar Glückertin (1976) väitöskirjan aineistoihin ja tuloksiin. Väitöskirja perustuu suuremäärään muinaisrantaohavaintoja sekä kolmenkymmenen suon siitepöly- ja piilevästratigrafiaan. Absoluuttisen kronologian luomisessa on hyödynnetty kolmeatoista radiohiiliajoitusta kuroutumishorisonteista. Koska rantapinta-ajoitukset tässäkin tutkimuksessa perustuvat radiohiilikronologiaan, voidaan tuloksia verrata uusiin. Tämä voidaan tehdä esimerkiksi esittämällä vanhat tulokset kalibroituina.

Näin monet arkeologit oletettavasti ovat tehneetkin kalibroituun kronologiaan siirryttäessä; Glückertin (1976: Appendix I; vrt. 1977: Kuva 16) suhdediagrammista luettujen rantavaiheiden korkeuksien ja niiden ajoitusten kokeellisen kalibroinnin kautta on luotu rannansiirtymistä kuvaavia uuden kronologian mukaisia käyriä.

Geologia kohtaa arkeologian

Jos tällä tavalla luotua Turun seudun rannansiirtymistä kuvaavaa käyrää³ verrataan Hatakan ja Glückertin (2000: Fig. 6) Turun seudun uuteen käyrään, voidaan kiinnittää huomiota ainakin kahteen seikkaan. Ensinnäkin uuden käyrän mukaan rannansiirtyminen on ollut hitaampaa eli rantakorkeuksien ajoitukset ovat

huomattavasti vanhempia kuin vanhan aineiston mukaan luodussa käyrässä. Toiseksi käyrä on yllättävän tasaisesti laskeva; vanhemman käyrän (vrt. Glückert 1976: Fig 34; 1977: Kuva 14) eustaattista vedenkorkeuden vaihtelua kuvaavaa smuotoa on tuskin ollenkaan havaittavissa (Kuva 1). Nämä erot eivät pelkästään voi johtua kalibroitujen ajoitusten käytämisestä, vaan rannansiirtymisen yleiskuvaan näyttäisi sisältyvän muita uusia tutkimustuloksia. Jos julkaistut tulokset ovat perusteltuja, oikein esitettyjä ja geologien yleisesti hyväksymiä, arkeologien on pakko arvioida uudelleen rantapintojen mukaan aiemmin tulkittuja kohteita.

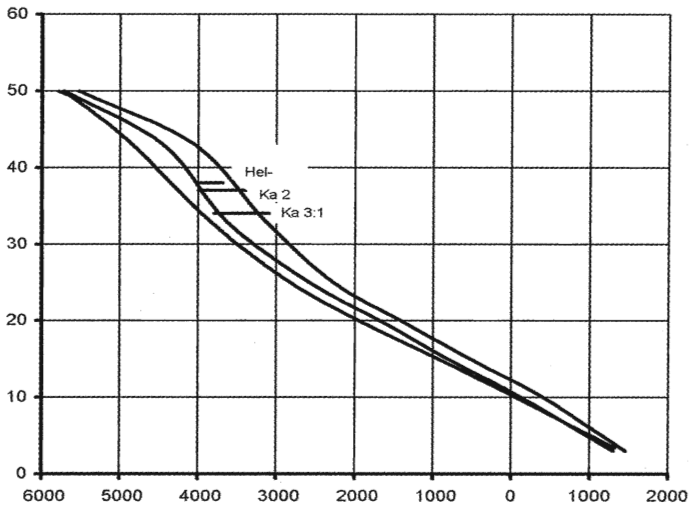
Toisaalta voidaan kysyä, voisivatko arkeologisten kohteiden riippumattomat ajoitukset toimia rannansiirtymiskronologian vertailuaineistona. Turun seudun osalta ongelmaksi nousee se, että alueelta on hyvin vähän kivikauden asuinpaikkojen radiohiiliajoituksia, joiden avulla kronologiaa voisi testata. Arkeologit ovat ilmeisesti pääosin käyttäneet rannansiirtymisajoituksia eli kehäpäätelmien vaara on ilmeinen. Joitakin pieniä vertailuja voidaan kuitenkin tehdä ainakin Turun (ent. Maarian) Jäkärän kivikautisen asuinpaikan osalta, josta tosin on teetetty ajoitus vain yhdestä hiilinäytteestä. Tulos 5050 ± 140 BP (Hel-2420; Jungner & Sonninen 1996: 59; Laukkanen 1997: 56) vastaa yhden sigman (68,2 %) tarkkuudella kalibroitua ajoitusta 3980-3690 cal BC.⁴ Hiilinäyte on noin 38 metrin korkeudelta nykyisen merenpinnan yläpuolelta (mpy).⁵

Lisäksi Jäkärän osalta voi vertailuun käyttää hyväksi asuinpaikalla havaittua vyöhykkeisyyttä eli tiettyjen keramiikkatyönteiden esiintymistä tietyillä korkeuksilla meren pinnan yläpuolella. Jäkärässä tyyppillisen kampakeramiikan (Ka 2) esiintymisen alarajan on todettu olevan 37-37,5

metriä mpy ja myöhäiskampakeramiikan (Ka 3:1) 33,5-34,5 metriä (Edgren 1966: 65-76; Hautio 1998: 32-34). Näitä koristelutyylejä edustavan keramiikan AMS-ajoitusten mukaan tyyppillinen kampakeramiikka ajoittuu aikavälille 4000-3400 cal BC ja myöhäiskampakeramiikka aikaan 3800-3200 cal BC (Pesonen 2004). Erityisesti ensin mainitun periodin ajoitusta on pidettävä varsin luotettavana sen perustuessa 43 ajoitukseen; myöhäiskampakeramiikan AMS-ajoituksia on sitä vastoin vielä varsin vähän, vasta 6 kappaletta.

Kun nämä ajoitukset esitetään suhteessa em. korkeushavaintoihin, voidaan todeta, että ne myötäilevät vanhojen tutkimustulosten mukaan luotua rannansiirtymiskäyrää selvästi paremmin kuin uusien tutkimusten mukaan piirrettyä käyrää. Koska vertailukohtina ovat periodit eivätkä yksittäiset ajoitukset, tilanteen tarkempi arvioiminen on hankalaa; ajoitusten keskiarvo osuu lähelle vanhaa käyrää, mutta jos ajoitetut kohteet todellisuudessa edustaisivat periodien alkupäätä, olisi vanha käyrä mahdoton eli sitä olisi korjattava uuden käyrän suuntaan. Toisaalta voisi ajatella niinkin, että nimenomaan keskiarvoja pitäisi verrata. Ajatuksia herättävää on myös se, että kaikki em. ajoitukset kutakuinkin osuvat vanhoista tuloksista virherajoin ± 100 vuotta kalibroimalla saatujen yhden sigman tarkkuuden maksimi- ja minimikäyrien väliin (Kuva 2).

Vaillinaisenkin vertailuaineiston perustella vaikuttaa siltä, että uusien rannansiirtymistulosten yhdistäminen arkeologisiin havaintoihin ei ole ongelmatonta. Uudet rannansiirtymisajoitukset tekisi-kin mieli kyseenalaistaa. Peruskysymys on se, onko uusien rannansiirtymisajoitusten perusteissa tai esityksessä – erityisesti Glückertin ja Hatakan (2000: Fig. 6) diagrammissa – ongelmia, jotka tulisi

Kuva 2. Glückertin (1976) väitöskirja-aineistosta virherajoin ± 100 vuotta kalibroitu ja yhden sigman tarkkuudella esitetty maksimi- ja minimikäyrä sekä uusi käyrä (Hatakka & Glückert 2000: Fig. 6) verrattuna yhteen Jäkärälän kiviakautisen asuinpaikan radiohiiliajoitukseen (Hel-2420) sekä kahden saman asuinpaikan asutusvyöhykkeen (Ka 2; Ka 3:1) sijaintikorkeuteen ja niiden todennäköiseen ajoitukseen.

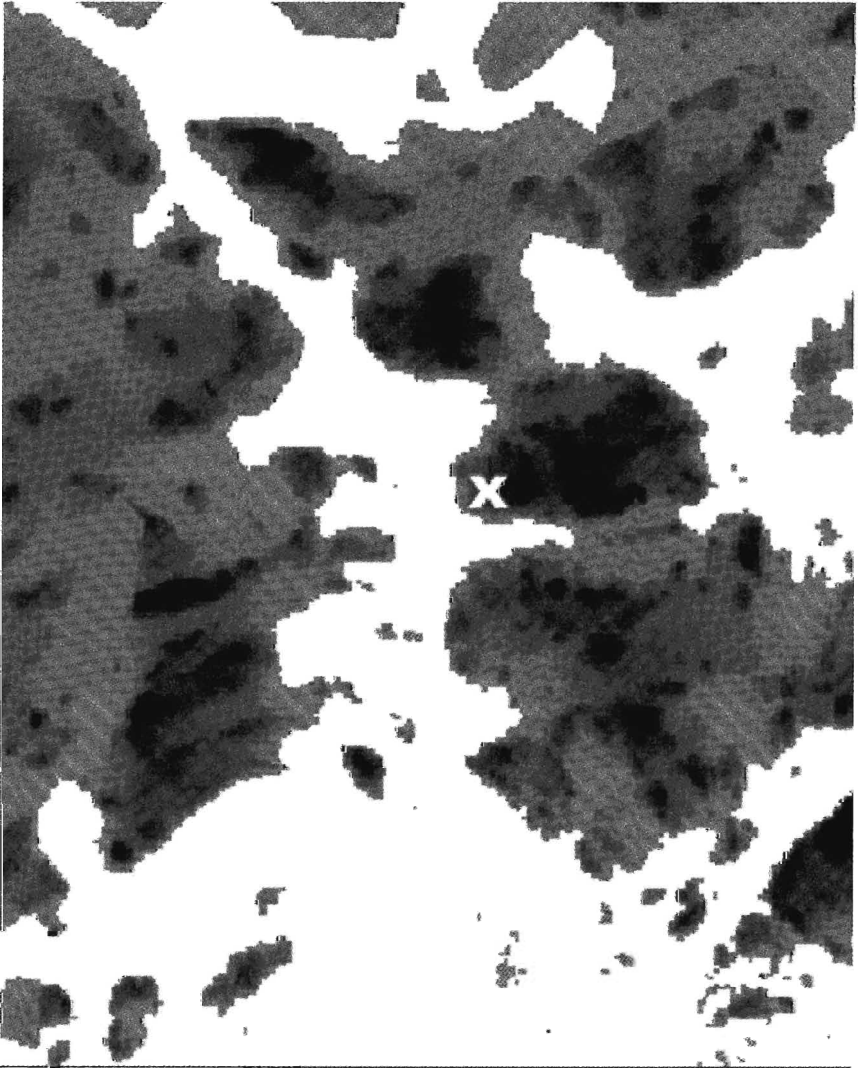
ratkaista ennen kuin niistä vedetään liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

Epätietoisuuteen ja varovaisuuteen kritiikin esittämisessä vaikuttaa se, että edellä käsitelty artikkeli pohjautuu tutkimuksiin, joissa mukana on ollut arvostettu joukko kotimaisia ja kansainvälisiä tutkijoita. Kansainvälisen arvioinnin Karjaa-Tammisaari-Perniön alueen ja Olkiluoto-Pyhäjärven alueen tutkimukset ovat läpäisseet ainakin Boreas-julkaisusarjassa. Tässä julkaisussa (Eronen et al. 2001) käy mm. ilmi se mahdollisuus, että useimmat aiemmat rannansiirtymiskäyrät ovat perustuneet liian vähäiseen määrään radiohiiliajoituksia. Kun tässä vertailukohtana

käytetyssä Glückertin (1976) väitöskirjassa ajoituksia oli kolmetoista, teetettiin uusien tutkimusten yhteydessä 71 ajoitusta. Ajoitusten määrällisen lisääntymisen lisäksi yksittäisten ajoitusten kalibrointi ja arviointi tuntuisi huomattavasti luotettavammalta kuin edellä esitetty vanhojen ajoitushorisonttien jälkikäteen tehty kalibrointi. Kaiken järjen mukaan uusien tulosten pitäisi siis olla vanhoja tuloksia luotettavampia.

Rannansiirtymäajoitukset ja maiseman mallintaminen

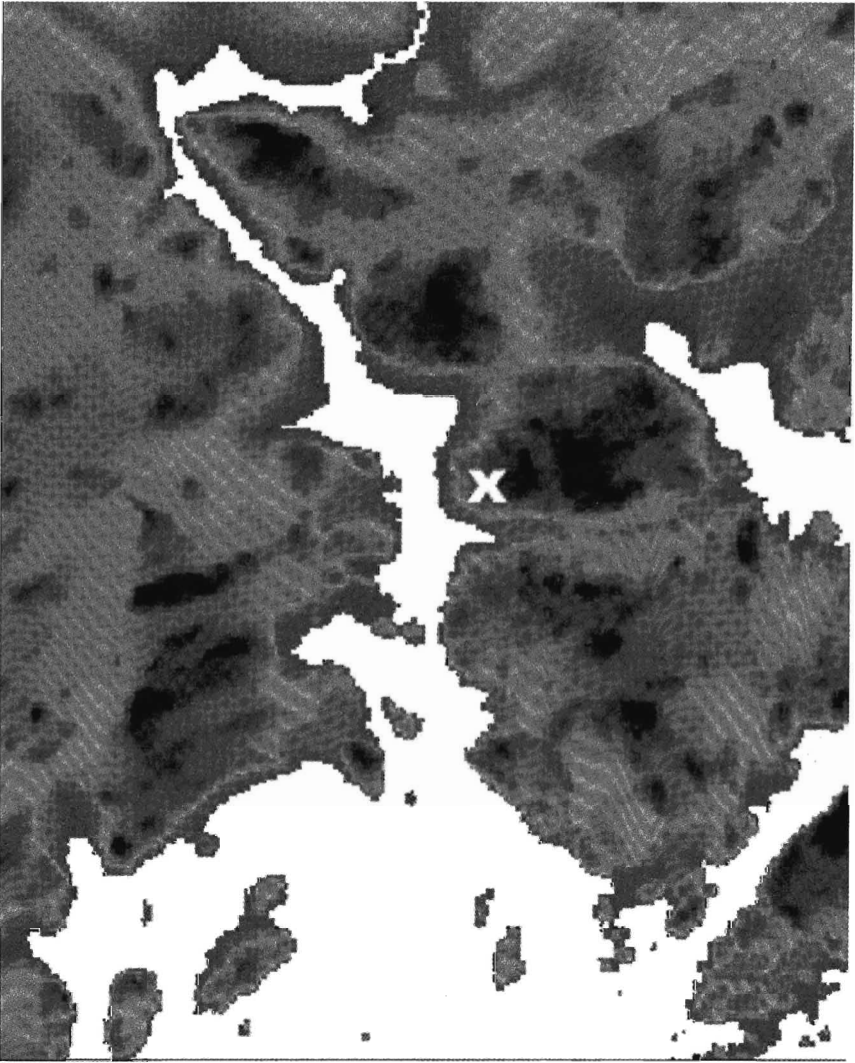
Uusien rannansiirtymisajoitusten vaikutusta ja uusien tulosten todennäköisyyttä

Kuva 3. Jäkärlän asuinpaikan ympäristö noin 3700 cal BC käyttäen esityksen pohjana Glückertin (1976) mukaan arvioitua rantapintaa noin 37 m mpy. Kartan esittämän alueen koko on noin 7,5 x 6 km. Jäkärlän asuinpaikka-alue on merkitty rastilla.

voi periaatteessa tarkastella myös muinaisia maisemia mallintamalla. Jos tätä sovelletaan Jäkärlän kivikautisen asuinpaikan tilanteeseen, voidaan havainnollistaa uusien tulosten suuri vaikutus maisemakuvaan, mutta valitettavasti aineisto ei anna mahdollisuutta arvioida, kuinka todennäköisiä tai epätodennäköisiä eri vaihtoehdot ovat. Syynä tähän on se, että

Jäkärlän asuinpaikka-alue sijaitsee verrattain jyrkkäprofiilisessa maastossa, jossa suhde mereen ei dramaattisesti ole muuttunut merenpinnan laskun myötä; tämä lienee itse asiassa syy siihen, miksi Jäkärlän asuinpaikka on ollut käytössä niin pitkään.

Kuva 4. Jäkärälän asuinpaikan ympäristö noin 3700 cal BC käyttäen esityksen pohjana Hatakan & Glückertin (2000) mukaista rantapintaa noin 32 m mpy. Kartan esittämän alueen koko on noin 7,5 x 6 km. Jäkärälän asuinpaikka-alue on merkitty rastilla.

Perinteistä ajoitusta noudattaen meren korkeus Jäkärälän asuinpaikan kohdalla olisi tyypillisen kampakeramiikan aikana (periodin keskiarvoa noudattamalla) ollut noin 37 metriä. Tuolloin alueella olisi ollut laaja monihaarainen lahti, jonka yksi haara ulottuisi asuinpaikka-alueen eteläpuolelle (Kuva 3).⁶ Asuinvyöhyke olisi sijainnut merenrannan välittömässä

läheisyydessä. Tilanne vastaa pääpiirteissään arkeologien yleiskäsitystä kivi-kauden asuinpaikan sijainnista rannan suhteen. Glückertin ja Hatakan (2000: Fig. 6) ajoitusdiagrammia noudatellen olisi tyypillisen kampakeramiikan aikainen ranta sijainnut noin 32 metriä meren pinnan yläpuolella, jolloin lahti olisi ollut pienempi, mutta edelleen mahdollinen

Jäkärlässä sijainneen asuinpaikan ympäristönä (Kuva 4). Asuinvyöhyke olisi tällöin kuitenkin sijainnut viitisen metriä merenpinnan yläpuolella (mikä toisenlaisessa maastossa olisi muuttanut asuinpaikan suhdetta mereen huomattavasti enemmän).

Kumpi tilanne paremmin kuvaa Jäkärän asuinpaikan ympäristön todellisuutta noin 5700 vuotta sitten, jää tässä vaiheessa auki, kuten myös yleisempi kysymys edellä käsiteltyjen uusien rannansiirtymisajoitusten paikkansapitävyydestä. Uudet ajoitukset tuntuvat ainakin kivikauden osalta epäuskottavilta, mutta tässä esitetyn arkeologisen aineiston perusteella ei kritiikkiä voi viedä tämän pidemmälle. Ongelmat arkeologisten havaintojen ja geologien esittämien ajoitusten yhteensovittamisessa tuskin voidaan ratkaista yksin arkeologien toimesta. Tarvitaan myös geologien kannanottoja ja vuoropuhelua tilanteen selvittämiseksi.

Huomautus

Artikkelin käsikirjoitus jätettiin tällaisenaan julkaistavaksi joulukuussa 2004 tuolloin suunnitteilla olleeseen rannansiirtymistä käsittelevään julkaisuun. Tämän jälkeen Turun seudun rannansiirtymistä on käsitelty Jouko Pukkila (2005), jonka artikkelissa maiseman kehitystä on havainnollistettu eri ajanjaksoja kuvaavin korkeusmallikartoin. Karttojen rantavaiheiden ajoitukset perustuvat Hatakan ja Glückertin (2000) artikkeliin, jonka tuloksia ei ole kyseenalaistettu. Ristiriitaan arkeologisen aineiston ja uusien rannansiirtymistulosten välillä on sen sijaan kiinnittänyt huomiota Kaisa Lehtonen (2005) käsitellessään Eurajoen Etukämpän myöhäiskivikautisen asuinpaikan tutkimuksia. Hatakan ja Glückertin (2000:

Kuva 10) artikkelissa esitetyn rannansiirtymiskäyrän perusteella asuinpaikka olisi sijainnut yli kilometrin päässä rantaviivasta, mikä Lehtosen (2005: 14-17) mukaan ei meripyyntiin liittyvän arkeologisen aineiston perusteella ole mahdollista. Rannansiirtymiskeskustelun kannalta tärkeän puheenvuoron ovat lisäksi esittäneet Timo Jussila ja Aivar Kriiska (2006) käsitellessään pyyntikulttuurin asuinpaikkoja, jotka eivät ole rantasidonaisia. Olennaisia ovat esimerkiksi heidän määrittelmänsä ns. rantahakuiset kohteet, jotka sijaitsevat rantavyöhykkeellä, mutta joissa etäisyys (myös korkeusetäisyys) rannasta silti voi olla huomattava.

Abstrakt: Forntida stränder ändrar läge i sydvästra Finland. Ett problem för geologin eller arkeologin?

Artikeln ifrågasätter nya resultat gällande strandförskjutningen, speciellt en syntes (Hatacka & Glückert 2000) där man presenterat interpolerade kurvor gällande utvecklingen i olika delar av sydvästra Finland. Enligt de nya geologiska resultaten har strandförskjutningen varit långsammare (och därmed strandlinjedateringarna äldre) än vad man tidigare antagit. Inom arkeologin betyder detta att fornlämningar daterade med hjälp av strandförskjutningskronologi borde omvärderas; antingen bör de ges en äldre datering eller, alternativt, måste deras förhållande till stranden och deras närmiljö ha varit annorlunda än man förr tänkt sig. Särskilt gällande stenåldern verkar förändringarna vara stora då man jämför med tidigare uppfattningar om strandförskjutningen – flera meter i höjd och hundratals år i tid. I princip kunde arkeologiskt material användas för att testa den nya kronologin, men problemet är att 14C-dateringar av stenåldersboplatser i regionen är få. På boplatserna i Åbo kan man t.ex. bara utnyttja en datering från själva boplatserna plus dateringen av två keramikstilar som förekommer på olika nivåer inom boplatserkomplexet. Dessa få dateringar passar emellertid bättre ihop med traditionella uppfattningar om strandförskjutningen än med den nya kronologin. Frågan om de nya resultatens (speciellt kurvorna presenterade i syntesen) tillförlitlighet är dock mycket problematisk. I samband med de nya geologiska undersökningarna, som resultaten bygger på, gjordes t.ex. fler 14C-dateringar än någonsin tidigare. För att lösa frågorna kring strandförskjutningen i sydvästra Finland samt tolkningen av det arkeologiska materialet behövs en dialog mellan både arkeologer och geologer. (HA)

Lähteet

Painamattomat lähteet

- Hautio, Minna 1998. *Kampakeraamisen il-
maisun sosiaalianthropologinen tulkinta.
Muutosprosessit Jäkärän keramiikan
tyyllisessä ilmaisussa Turun (Maarian)
Jäkärän asuinpaikan aineiston perusteella.*
Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
Suomalainen ja vertaileva arkeologia.
- Laukkanen, Esa 1986. *Turku (entistä Maari-
aa), Jäkärä. Kivikautisen asuinpaikan kai-
vaus 6.-17.9.1985.* Kaivausraportti. Tu-
run yliopisto. Arkeologian oppiaineen
arkisto.

Kirjallisuus

- Edgren, Torsten 1966. *Jäkärä-gruppen.
En västfönsk kulturgrupp under yngre
stenålder.* Suomen Muinaismuistoyh-
distyksen Aikakauskirja 64.
- Eronen, M., Glückert, G., Hatakka, L., van
de Plassche, O., van der Plicht, J. &
Rantala, P. 2001. Rates of Holocene iso-
static uplift and relative sea-level low-
ering of the Baltic in SW Finland based
on studies of isolation contacts. *Boreas*,
Vol. 30: 17-30.
- Glückert, Gunnar 1976. *Post-Glacial Shore-
Level Displacement of the Baltic in SW
Finland.* Annales Academiae Scien-
tiarum Fennicae. Series A III 118.
- Glückert, Gunnar 1977. Itämeren rannan-
siirtymisestä Turussa ja sen lähiym-
päristössä. *Turun yliopiston maaperägeo-
logian osaston julkaisuja 21.*
- Glückert, Gunnar 1996. Turun alueen
geologinen kehitys jääkaudesta
nyky aikaan, Itämeren rannansiirtym-
inen ja asutushistoria. *Arkeologia NYT!
Arkeologi NUI! 4/1996:* 8-12.
- Hatakka, Lassi & Glückert, Gunnar 2000.
Calibration curves representing shore
displacement of the Baltic based on ra-
diocarbon ages in the Karjaa, Perniö,
Turku, Mynämäki, and Laitila areas,
SW Finland. Nissinaho, Aino (toim.),
*Sites and settlement. Publications of the
project Changing Environment – Chang-
ing Society.* Turku: 3-14.
- Jungner, Högne & Sonninen, Eloni 1996.
Radiocarbon dates IV. Dating laboratory.
University of Helsinki. Report no. 4.
- Jussila, Timo & Kriiska, Aivar 2006. Pyynti-
kulttuurin asuinpaikkojen rantasidon-
naisuus. Uusia näkökulmia Suomen ja
Viron kivi- ja varhaismetallikautisten
asuinpaikkojen sijoittumiseen. Pes-
onen, Petro & Mökkönen, Teemu (toim.),
Arkeologipäivät 2005. Suomen arke-
ologinen seura. Oy Kotkan Kirjapaino
Ab: Hamina: 36-49.
- Laukkanen, Esa 1997. Kaivaukset Jäkär-
lässä vuosina 1981, -82 ja -85. Kostet,
Juhani (toim.), *Arkeologisia tutkimuksia
Varsinais-Suomessa 1980-luvulla.* Turun
maakuntamuseo. Monisteita 9: 53-73.
- Lehtonen, Kaisa 2005. Eurajoen Etukämp-
pä – hylkeenpyytäjien ja kalastajien
tukikohta muinaisen Panelianlahden
rannalla. Ranta, Helena (toim.), *Kentältä
poimittua 6. Kirjoitelmia arkeologian ala-
lta.* Museoviraston arkeologian osaston
julkaisuja N:o 11: 5-18.
- Pesonen, Petro 2004. Neolithic pots and ce-
ramics chronology – AMS-datings of
Middle and Late Neolithic ceramics in
Finland. Uino, Pirjo (toim.), *Fenno-ugri
et slavi 2002. Dating and Chronology.*
Museoviraston arkeologian osaston ju-
lkaisuja N:o 10: 87-97.
- Pukkila, Jouko 2005. Muutama kartta
muinaisesta Aurajokilaaksosta. Immo-
nen, Visa & Haimila, Miikka (toim.),
*Mustaa valkoisella. Ystäväkirja arkeologian
lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle.*
Turun yliopisto, arkeologia. Vantaa:
195-198.
- Stuiver, M., Reimer, P. J., Bard, E., Beck, J.
W., Burr, G. S., Hughen, K. A., Kromer,
B., McCormac, F. G., v. d. Plicht, J., and
Spurk, M. 1998. INTCAL98 Radiocar-
bon age calibration 24,000 - 0 cal BP.
Radiocarbon 40: 1041-1083.

¹ Kirjoitus perustuu Turun yliopistos-
sa järjestetyssä Rannansiirtymissemi-
naarissa 9.11.2004 pidettyyn saman-
nimiseen alustukseen.

² Kyseisen artikkelin keskeinen osa eli
kalibroitujen rannansiirtymiskäyrien
yhdistelmädiagrammi (Hatakka &
Glückert 2000: Fig. 6) on ollut saata-
villa jo vuosia aiemmin – myös jul-
kaistuna (Glückert 1996: 12).

³ Pelkistetty käyrä on luotu kali-
broimalla Glückertin (1976: 54-55)
rantavaiheajoitukset kokeellisesti vir-
herajoin \pm 100 vuotta ja käyttämällä
yhden sigman tarkkuuden ääriarajois-
ta laskettua keskiarvoa.

⁴ Kalibroitu Stuiver et al. (1998) mu-
kaan.

⁵ Hiilinäyte 4/1985 on peräisin vuo-
den 1985 kaivauksen ruudusta B
VIII, kerroksesta 3b; sitä ei ole erik-
seen vaaittu, mutta profiilipiirroksen
ja kaivauskartan 10 (välitaso ker-
roksessa 3b) mukaan tumman hiekan
esiintymisalueen korkeus oli alim-
millaan 37,71-37,95 m mpy (N60) ru-
udussa VIII (Laukkanen 1986: Liite 6;
Laukkanen 1997: 67).

⁶ Jouko Pukkilaa kiitetään avusta ku-
vien 3-4 rasterikarttojen tuottamises-
sa.

Henrik Asplund
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Arkeologia
20014 Turun yliopisto
asplund@utu.fi

FL Henrik Asplund on Turun yliopiston
arkeologian oppiaineen amanuenssi.

Ars archaeologica – Katsaus muinaistieteeseen kirjallisuuden, kuvataiteiden ja teatterin pauloissa

Visa Immonen

Taiteiden paikat arkeologisessa ajattelussa

Nykyajan valistunut arkeologi tietää todeta, kun häneltä kysytään esihistoriallisesta taiteesta, kalliomaalauksista ja hirvenpäisistä kivistä, ettei moderneja taidekäsitteitä pidä siirtää muinaisuuteen. Vastauksen myötä kuvataiteet, kirjallisuus ja teatteri sekä niitä tarkastelevat tieteenalat lipuvat arkeologian horisonttiin kaukaisiksi saariksi. Vaikka taidehistorialla on kiinteä yhteys esimerkiksi keskiajan arkeologiaan, nykytaiteeseen ei muinaisuudentutkimuksella vaikuttaisi olevan kovinkaan kummoisia kytköksiä. Vuonna 1995 avattiin kuitenkin turkulainen Aboa Vetus & Ars Nova -museo, jossa muinaislöydöt ja nykytaide on sijoitettu päällekkäisiin näyttelykerroksiin (Mäkelä 1995). Yhdistävätkö niitä muukin kuin betoniset portaat – onko olemassa yhteistä tilaa, jossa nykytaide ja arkeologia kohtaavat tai jäävät mykiksi toisilleen? Mitä taideteos voi antaa muinaistieteelle? Onko arkeologien tavoissa katsoa taidetta yhteisiä tunnuspiirteitä? Kysymykset ovat ajankohtaisia, sillä arkeologian suhde taiteisiin on tullut yhdeksi teoreettisen keskustelun polttopisteistä vuosituhannen vaihteessa (esim. Campbell & Hansson 2000; Finn & Henig 2001; Jameson et al. 2003). Suomessakin heränneestä kiinnostuksesta kertoo Turun yliopiston museologian oppiaineen

sekä Lounais-Suomen esihistoriamatkailuyhdistys Louhen 30.9.2006 Turun kirja- ja tiedemessujen yhteyteen järjestämä seminaari ”Taide ja kaukainen menneisyys”.

Taideinnostuksen taustalla on sanoma-lehti- ja televisiojulkisuuden merkityksen lisääntyminen sekä sen kautta museotoiminnassa virittämä arkeologian ja suuren yleisön suhde. Taiteen soveltaminen ja taiteilijoiden kykyjen hyödyntäminen voi olla tapa turvata tai peräti kasvattaa tutkimus- ja opetusrahoitusta. Tällöin taiteen vaikutus arkeologiaan käsitteellistetään usein kolmijäsenisenä kommunikaationa, jossa arkeologia lähettäjänä tuottaa tutkimustuloksistaan viestin, jolle taide ja taiteilijat antavat muodon. Näin suuri yleisö kolmantena jäsenenä on suosiollisempi sen vastaanottamiselle. Kommunikaatiomallissa arkeologia ja taide ovat toisistaan erillisiä saarekkeitä meressä, joiden välillä viesti lipuu ja viimein saapuu suuren yleisön omaksuttavaksi.¹ Taiteiden ja arkeologian kohtaaminen on ymmärrettävissä myös toisin, tapahtumana, jossa taiteella ja arkeologialla on mahdollisuus muuttua toistensa kautta. Muinaistieteen kannalta kohtaamisen keskeiseksi käsitteeksi nousee Julian Thomasin (1996: 63–64) esittelemä arkeologisen ajattelun tai mielikuvituksen (archaeological imagination) käsite. Sillä hän tarkoittaa muinaistutkimuksen

ja sen harjoittajien tietynkaltaista modernia asennetta maailmaan tai maailmasaolemisen kokemusta, jossa ovat läsnä yhtäältä arkikokemus maailmasta ja sen toiminnasta sekä toisaalta arkeologian tieteenradition rakentamat menetelmät sekä käsitteet tuon kokemuksen jäsentämiseen, tieteellistämiseen ja kommunikointiin. Arkeologinen ajattelu tekee aineellisista jäljistä aineellista menneisyyttä.

Taiteen ja arkeologian kohtaamisista kertoo kolme hyvin erilaista 2000-luvun alkuvuosina julkaistua kirjaa.² Perinteisin niistä on John Hinesin *Voices in the Past* (2004), jonka tarkoituksena on johdella kirjallisuuden lukijat arkeologiaan ja opettaa kirjallisuuskritiikkiä kaikille muinaistutkimuksesta kiinnostuneille. Hines yhdistää kirjallisuudentutkimuksen tuloksia ja menetelmiä arkeologiaan saavuttaakseen täyteläisemmän kuvan menneisyydestä. Siinä missä Hines edustaa vakiintunutta tieteidenvälisyyttä, Colin Renfrew soveltaa tutkimuksessaan *Figuring it out* (2003) kuvataidetta poikkeuksellisella tavalla tarkastellessaan kulttuurien ja ihmisyyhteisöjen varhaista kehitystä. Nykytaiteen teosanalyysien avulla Renfrew rakentaa argumentaatiota arkeologian olemuksesta ja kulttuurien synnystä. Erikoinlaatuisin ja kunnianhimoisin kolmesta teoksesta lienee Mike Pearsonin ja Michael Shanksin *Theatre/Archaeology* (2001). Se ajattelee sekä arkeologian että teatteritutkimuksen tieteellisiä lähtökohtia uudella tavalla lähestyen niitä kulttuurintuotannon muotoina, joissa sekoittuvat kertomusten luominen ja tieteelliset käytännöt. Teatterissa ja arkeologiassa on kyse aineellisen menneisyyden tallentamisen, kirjoittamisen ja kuvittamisen performanssista. Esittelemällä teokset lähemmin hahmottelen taiteen ja arkeologian kolmen kohtaamisen eroja ja yhtäläisyyksiä sekä merkitystä muinais-

tutkimukselle. Jotta tutkimuksissa esitellyt teemat eivät jäisi liian angloamerikkalaiseen taustaansa kiinnittyneiksi, olen hakenut lisäksi suomalaisen taiteen kentästä arkeologiaa koskettelevia teoksia.

Menneisyyden aineellisuus sanoina

Cardiffin yliopiston keskiajan tutkimuksen professorina työskentelevä Hines toteaa, että hänen kirjansa päämäärä on kattavasti pohtia sitä, miten kirjallisuuden- ja aineellisen kulttuurin tutkimus voidaan yhdistää. Yhdistämisen ydinajatus on kontekstuaalisesti tiedostava lukeminen, joka huomioi aineellisen maailman olemisen osana kirjallisuuden tekstejä. Hines pyrkii löytämään kirjallisuudesta uudenlaisia merkityskerroksia, joissa oleellista on aineellisuus tai tarkemmin sanoen sanojen merkitysten aineellisten ehtojen havaitseminen. Tällä hän haluaa asettua vastahankaan modernistisen kirjallisuustieteen ja sen autonomisen kirjallisuuskäsityksen kanssa. Autonomisuudella tarkoitetaan Hinesin mukaan sitä, että kirjalliset tekstit ovat itsერიittonen järjestelmä, joiden tulkitsemiseksi ei tarvitse ymmärtää niiden ulkopuolisia tekijöitä. Tutkija voi ymmärtää tekstit pelkästään kirjallisuuselukeneisuutensa avulla sekä tietämällä sen, mitä oikea kirjallisuus on. Hinesin vastaväite kuitenkin kuuluu: fiktiivinenkään teksti ei voi olla mielekäs lukijalleen, ellei se viittaa fiktion ulkopuolisiin merkityksiin ja aineellisuuteen. Samalla, kun Hines näin purkaa oletusta kirjallisuuden autonomisuudesta, hän pohtii aineellisen kulttuurin tapaa kantaa merkityksiä. Esineet ovat merkityksellisesti aktiivisia, mikä ei kuitenkaan tarkoita, että nämä merkitykset olisivat sanojen kaltainen lingvistinen kokonaisuus. Esimerkiksi kengillä aineellisina kappaleina on merkitys niiden käytössä ja käyttöä koskevissa valinnoissa. Kenkien merkitys

muodostuu objektien ja niiden taustan eli kontekstin välisistä suhteista. Hines kysyykin, kuinka aineellisten kappaleiden tai laajemmin aineellisen kulttuurin tavat järjestää todellisuutta merkitykselliseksi ovat mukana menneisyyden kaunokirjallisten teosten semanttisen kentän muodostumisessa. Entä kuinka näiden aineellisten viittausten tai järjestymien tunnistaminen johtaa muinaisten tekstin täydellisempään ymmärtämiseen?

Hinesin perusajatus selviää kolmesta esimerkistä, joista ensimmäinen käsittelee jaottelua (fiktiivisten tekstien) ideaalisuuteen ja (arkeologisen aineistojen) reaalisuuteen. Muinaisenglantilaisista runoutta 500-luvulta 1000-luvulle on pidetty uskonnollisena korpuksena, jolla ei ole yhteyttä aikakauden taloudellisiin ja poliittisiin olosuhteisiin. Osoittaakseen väitteen erheelliseksi Hines lukee runoa apostoli Andreaksesta, jossa esitetään kristillinen, emblemaattinen maailmankäsitys. Huolimatta idealismistaan ja pyrkimyksestä tuonpuoleiseen *Andreaksessa* on silti läsnä tapa, jolla anglosaksinen yhteisö organisoitui ja hyödynsi ympäröivää maisemaa sekä hahmotti sitä suhteessa arkeologisesti todennettaviin kalmistoihin.

Toinen Hinesin tarkastelema tekstikokonaisuuksena on Guthlac-nimiseen pyhimyksen liittyvät runot. Guthlac oli 600-luvulta vuoteen 714 Crowlandin saarella elänyt erakko. Hines vertailee pyhimyksen elämää kertaavia runoja arkeologisesti tunnettuihin anglosaksisen asutuksen jäänteisiin Fensissä, Crowlandin ympäristössä. Vertailun pohjalta Hines toteaa, että runoissa heijastuu tietoisuus niistä taloudellisista tekijöistä, jotka ohjasivat runsasresurssisen vaikkakin vaikeasti asutettavan alueen käyttöönottoa. Tämä pragmaattinen tietoisuus sulautuu sosiaalisiin ja kirkollisiin näkökohtiin

sekä lukijoiden uskonnollisiin käsityksiin. Runosikermä näyttäytyykin naiivin hagiografian sijaan rikkaana taiteellisena mikrokosmoksena. Runoilijan ei ole tarvinnut kuvata siinä aineellista maailmaa eksplisiittisesti käyttääkseen sitä implisiittisesti mutta huolellisesti osana tekstien merkityksen synnyttämistä. Hines päätyy toteamaan, että idealismi tarvitsee konkreettista tietoa todellisuudesta, jota vasten se määrittyy. Tämän vuoksi jaottelua idealistinen–realistinen toimivampi tekstien todellisuuden tulkintapari on eksplisiittinen–implisiittinen.

Onnistunein Hinesin esimerkeistä käsittelee Geoffrey Chaucerin (1342–1400) runoteosta *Troilus and Criseyde* (n. 1385). Hines tarkastelee, miten myöhäiskeskiaikaisen talon tila on läsnä tekstin fiktiivisessä todellisuudessa keskittämällä huomionsa runoteoksessa esiintyviin huonekaluihin ja paikkoihin runon kaikkein dramaattisimmassa tiloissa. Vaikka perinteisessä arkeologisessa tila-analyysissä on vedetty yhtäläisyys kaikkein vaikeimmin saavutettavan tilan ja kaikkein yksityisimmän tilan välille, Hines osoittaa, että julkiseksi koetussa salissakin penkki voi luoda hyvin yksityisen paikan, jossa rakastavaiset voivat keskustella. Chaucerin tekstissä on siten läsnä kaksi maallisen arkkitehtonisen tilan modaliteettia. Ensinnäkin tila määrittyy yksityisenä tai julkisena ja toisaalta suljettuna tai avoimena. Modaliteettien välinen suhde määritetään kulloisessakin tilanteessa paikan, siinä olevien esineiden ja tapahtuvan toiminnan pohjalta. Kaunokirjallisen tekstin analyysi osoittaa, että on illuusio ajatella suhteellisen saavuttamattomien paikkojen itsestään selvästi olevan yksityisiä ja avoimien tilojen julkisia.

Hinesin teos asettuu historiallisen ajan arkeologian jo pitkään käymään keskusteluun tekstien ja aineellisten jäänteiden

suhteista. Erikoista hänen lähestymistavassaan on kuitenkin keskittyminen fiktiivisiin teksteihin, ja niiden tarkastelu performansseina tai puheakteina, joiden ymmärtämisessä aineellisuuden tarkastelu on olennaista. Hinesin kirjan vastaanotto on ollut pääosin myönteistä, mutta se on myös herättänyt kahdensuuntaista kritiikkiä (esim. Gilchrist 2005). Ensimmäkin Hinesin pyrkimys puristaa pieneen tilaan useita esimerkkejä laajalta kronologiselta kaarelta on johtanut pintapuolisuuteen. Vaikka teoksen kieli on helposti luettavaa, sen tiiviys on tehnyt rakenteesta kuivakkaan: teos koostuu johdannosta, jota seuraa viisi erikseen pohjustettua tapaustutkimusta ja loppuluku. Lukurytmistä tulee hakkaava johdantojen ja päätelmien seurattessa toisiaan yhä uudelleen. Toinen ja merkittävämpi ongelma koskee Hinesin tapaa yhdistää arkeologia ja kirjallisuudentutkimus, mikä ei aina onnistu tyydyttävästi. Hälyttävää on, että arkeologian ja kirjallisuudentutkimuksen kohdatessa pelkästään jälkimmäinen näyttää saavaan uudenlaisia ulottuvuuksia. Hinesin mukaan kirjallisuudesta ei pidä noukkia aineellisen kulttuurin merkityksiä suoraan, vaan fiktioita ja aineellisia jäänteitä on luettava rinnatusten. Historiallisen ajan arkeologialle ei kirjallisuudentutkimuksella näytä sitä vastoin olevan erityisen merkittävää tarjottavaa.

Suomen oloissa kirjallisuudentutkimuksen mahdollisuudet vaikuttavat rajoittuneilta.³ Huolimatta siitä, että suomeksi ja ruotsiksi on laadittu tekstejä keskiajalta lähtien, varhaisimmat kaunokirjalliset tekstit ovat hyvin myöhäisiä, lähinnä 1800-luvulle ajoittuvia. Tekstien laatimisella on ollut toisenlainen sosiaalinen ja aineellinen ympäristö kuin Keski-Euroopassa, minkä lisäksi arkistojen säilymisellä sekä tuhoutumisella on omanlaisensa historia (Pirinen 1947). Vaikka vanhimmat säilyneet kirjalliset lähteet ovat lähinnä

hallinnollisia ja taloudellisiin tapahtumiin liittyviä, arkeologiset kaupunkilöydöt ovat osittain todistaneet, että kirjoitustaidolla on kuitenkin ollut kirkkoa ja ylimystöä laajempi sosiaalinen kattavuus (Immonen 2004b). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kirjoittamisen ja lukemisen funktiot ja muodot olisivat olleet samantaisia eri ihmisryhmien kesken. Kirkollishartaudekseen lisäksi Hinesin kaltaisille tutkimuksille sopivia tekstejä ovat birgittalaismunkki Jöns Budden (n. 1435–1495) käännösteokset, tutkimuksellisesti puhki kierrätetty Olaus Magnuksen *Historia de gentibus septentrionalibus* (1555) ja 1600-luvulta lähtien lisääntyvät ulkomaalaisten matkakertomukset ja saamelaisten kuvaukset.

Kaunokirjallisiin teksteihin lähimmäksi vertautuvan aineistokorpuksen muodostaa arkistoihin talletettu suullinen perinne ja erityisesti kalevalainen kansanrunous. Se on kirvoittanut jopa arkeologeja miettimään fiktiivisten tekstien käyttöä tutkimuksessa (esim. Linna 1987). Suomalaiset kansanrunouden luennat ovat kuitenkin olleet kaukana Hinesin lähestymistavasta. Kuten Lotte Tarkka (2005) toteaa, on kalevalamittaisia runoja tulkittu lähinnä muinaishistoriana tai muinaisuskontona. Molemmilla on siteensä kansanrunouden nationalistiseen esihistoriallistamiseen, jossa 1800–1900-lukujen runonlajajat nähdään muinaisajan uskomuksia sekä historiaa säilyttävinä ja välittävinä astioina (Fewster 2006). Kun arkeologi on lukenut muinaisrunoja historiana, on arkeologisia löytöjä, kuten sotisopaa, kuvitettu kalevalaisiin tekstein. Hines kutsuu Beowulf ja Sutton Hoo -syndroomaksi tällaista teorialontoa, maalailevaa tyyliä, joka valitaan, kun tekstit vaikuttavat viittaavien johonkin, jota arkeologia on sattunut löytämään tai päinvastoin. Myyttisinä maailmoina kansanrunoutta on tarkasteltu silloin, kun arkeologisil-

le ilmiöille, kuten kalliomaalauksille, on luettu selitykset kalevalaisesta mytologiasta (vrt. Carpelan 2000: 8–9). Arkeologisen aineistojen tulkinnallisia aukkoja on kyllä täydennetty teksteillä, mutta tämäkään ei Hinesin mukaan vie lähemmäksi tilannetta, jossa arkeologia ja kirjallisuuskritiikki olisivat toistensa välttämättömiä täydentäjiä. Hän ei halua, että tekstit ovat arkeologian kuvitusta tai päinvastoin. Ironista muinaistutkimuksen kannalta tai ei, lähimmäksi Hinesin edustamaa tekstien aineellista luentaa tulee folkloristi Lotte Tarkka väitöskirjassaan *Rajarahvaan laulu: Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921* (2005). Tarkka näkee kansanrunouden maailmana, jota luonnehtivat intertekstuaalisuus, perinnelajien vuorovaikutus sekä kontekstualisointistrategiat. Nämä sitovat fiktiivisen maailman laulajien ja heidän yhteisönsä aikakauden elämään ja arkeen. Näin määriteltynä kansanrunouden tekstien lukeminen on yhtä aikaa ja välttämättä myös sen tuottamisen kontekstin luentaa.

Kuvataiteet ja muinaistutkimus

Julkaisemisensa jälkeen enemmän huomiota kuin Hinesin teos keräsi Colin Renfrew'n tutkimus arkeologiasta ja kuvataiteista. Luultavasti tilanne juontuu Renfrew'n maineesta arkeologien piirissä sekä hänen poliittisesta aktiivisuudestaan Britannian parlamentin ylähuoneen konservatiiviedustajana. Elinikäinen aatelinimi, Lord Renfrew of Kaimsthorn, hänelle myönnettiin vuonna 1991 arkeologisten saavutustensa sijaan enemmänkin toiminnastaan kansallisen taideaineiden opetus suunnitelman työvaliokunnan puheenjohtajana. *Figuring it out: What are we? Where do we come from?* (2003) todistaakin Renfrew'n laajasta nykytaiteen tuntemuksesta.

Siinä missä Hinesin tutkimus jäsentyy nelikenttänä, jossa yhdellä tasolla ovat kirjallisuudentutkimus ja arkeologia tieteen traditioina ja toisella niiden menneisyyskuvat, Renfrew'n teos hahmottuu pitemminkin kolmikenttänä, jossa arkeologia tieteenä ja muinaisuus muodostavat kaksi kenttää, moderni ja nykytaide kolmannen. Renfrew'n projektina on etsiä niitä yhtymäkohtia, joita on kahdella aineellisen maailman ymmärtämiseksi synnytettyllä traditiolla eli arkeologialla ja läntisellä nykytaiteella. Kuvataiteet ovat Renfrew'n mukaan modernin aikana muuntautuneet laajaksi, koordinoimattomaksi mutta silti tehokkaaksi tutkimusohjelmaksi, joka kriittisesti katsoo, mitä olemme ja miten tiedämme. Kuvataiteiden pyrkimykset ovat niin radikaaleja, että ne tarjoavat arkeologialle aiemmasta poikkeavia tapoja analysoida ja ymmärtää ihmisten menneisyyttä.

Vaikka kirjan tausta on levitetty näin laajaksi, ja Renfrew sanookin haluavansa ymmärtää, mitä on olla ihminen, Renfrew'lla on kuitenkin tarkemmin määriteltä tutkimuskysymys, johon hän hakee vastausta arkeologian ja kuvataiteen kohtaamisesta. Nykyisen ihmislajin evoluutio alkoi noin 40 000 vuotta sitten. Puhe- ja ajattelukyvyyn kehittyminen johtivat yhtä taidokkaampaan ympäristöön sopeutumiseen. Silti nuoremmalla paleoliittisella ajalla luolataidetta ja taide-esineitä, uudenlaisen tietoisuuden ilmentymiä, tehtiin vain varsin suppealla ranskalais-kantabrialaisella alueella. Vastajääkauden lopussa 10 000 vuotta sitten alkoi pysyvän asutuksen muodostuminen, ja ensimmäiset korkeakulttuurit ilmaantuivat neoliittisella kaudella noin 6 000 vuotta sitten. Jos ihmislaji nykyisessä fysiologisessa muodossaan ilmaantui 40 000 vuotta sitten, miksi kesti 30 000 vuotta ennen kuin ihmisyhteisöt alkoivat viljellä maata, rakentaa monument-

teja sekä muodostaa suuria kaupunki-yhteisöjä? Tämän *sapiens*-paradoksiksi nimittämänsä ilmiön syyksi Renfrew näkee uuden laitteiston eli fysiologian vaatiman ohjelmiston tai toisin sanoen maailman hahmottamisen tavan hitaan kehittymisen. Avain ohjelmistokehityksessä on osallistumisen prosessi (*process of engagement*), jossa esivanhempamme loivat uudenlaisen, reflektiivisen tietoisuuden aineellisen kulttuurin kautta. Kehitystä kognitiivisen arkeologian on lähestyttävä menneisyyden tutkimisen rinnalla reflektiivisesti tarkastelemalla, kuinka nykyisin ajattelemme menneestä. Tässä reflektiotyössä auttaa nykytaiteen kiinnostus käsitellä ihmisten olemista aineellisessa maailmassa. Taidegalleriassa vierailleva katsoja vertautuu arkeologiin, joka on löytänyt menneisyydestä kertovia esineitä ja haluaa saada niistä tolkun.

Renfrew hakee taiteen ja arkeologian yhteneväisyyksiä kokemuksen käsitteen avulla. Kokemuksen ankkurina on maan muokkaaminen sellaisena kuin se ilmenee yhtäältä brittiläisen maataiteen pioneerin Richard Longin (s. 1945) taiteessa ja toisaalta muinaisten monumenttien, kivilatomusten, rakentamisessa. Longin ensimmäinen kävelemällä tekemä työ vuodelta 1967 muodostuu ruohikkoon kävellystä polusta, joka ei vie minnekään. Sitten Long on jatkanut tekemällä pienimuotoisia teoksiaan kävelemällä ja eri maailmankolkkien erämaissa olevia kiviä tai muita luonnonesineitä uudelleen ryhmittelemällä. Tärkeä osa teoksia on juuri toiminta, ja taideteos galleriassa on jälki toiminnasta, valokuva tai muu dokumentti maisemaan tehdystä linjasta. Kaikki Longin teokset ovat seurausta yksinkertaisesta inhimillisestä intentionaalisuudesta: ne tallettavat hänen läsnäolonsa ja toimensa. Teokset ovat hänen toimijuutensa aineellistumia.

Renfrew havahtuu huomaamaan, että kaivamansa esihistoriallinen kivilatomus muistuttaa Longin taidegalleriaan kokoamaa kiviladelmaa. Renfrew perustaa argumentointinsa tässä, niin kuin läpi koko teoksensa, omiin taidekokemuksiinsa. Kiinnitettyään Longin näyttelyssä huomionsa kivilatomuksen yksityiskohtiin ja olemukseen Renfrew'n arvostus arkeologisesti kaivamansa kiviladelman rakentamista kohtaan kasvaa. Taidekokemuksensa kautta hän tiedostaa kaivauskokemuksensa arvon muinaismuiston ja maailman hahmottamisessa. Longin teoksia nähtyään Renfrew kokee, että muinaisten monumenttien kauneus ei ole vain maiseman muokkaamisessa, vaan myös samanaikaisessa sosiaalisen järjestyksen osoittamisessa ja muokkaamisessa sekä puhtaan visuaalisen kokemuksen kautta rakentuvassa tietoisuudessa. Monumenteissa on keskeistä tekijöiden läsnäolon intention asettaminen. Toimijuus on tarkoitus nähdä, tietää, hyväksyä ja muistaa, ja yhtäläillä kokijan tai arkeologian kannattaa olla tietoinen omasta osuudestaan monumenttien kokemisessa. Longin lausetta muokaten Renfrew toteakin, että arkeologia on kokemuksellista toimintaa, ei vain tapa päästä lopputulokseen.

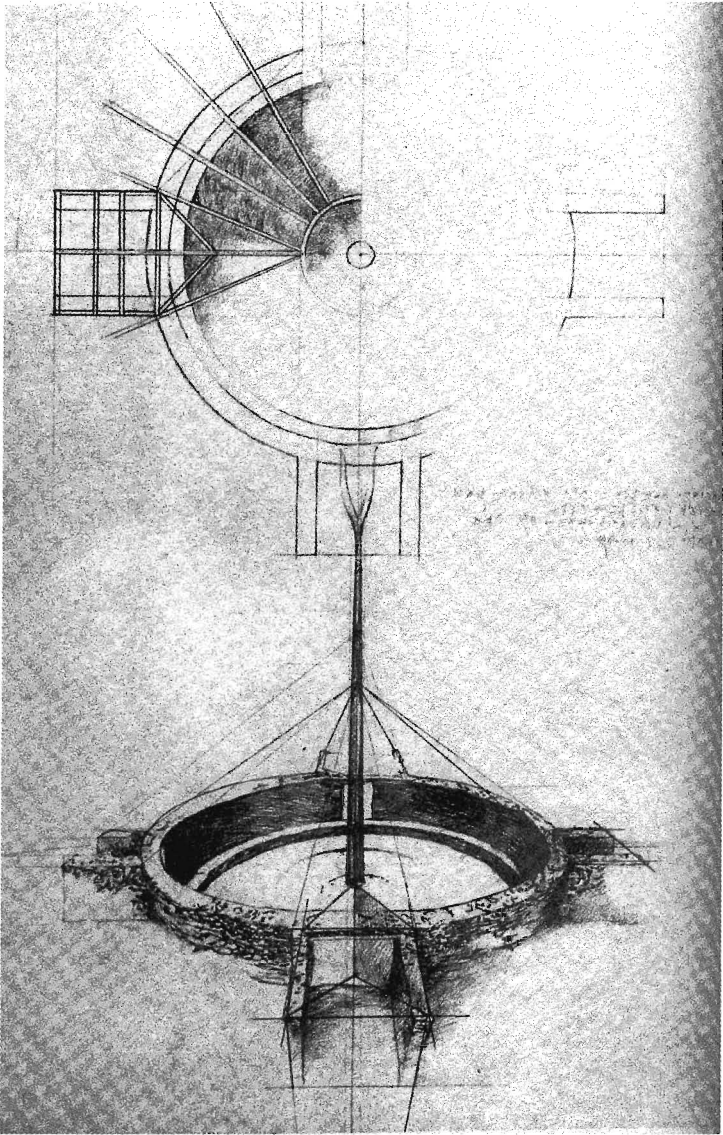
Renfrew'n teksti paikoista ja maisemasta johdattelevat ajattelemaan suomalaisia muinaisjäännöksiä ja kulttuurimaisemaa. Suomalaiseen taiteeseen ja itseymmärrykseen maiseman toivat 1800-luvun kultakauden taiteilijat, ja heidän jäljiltään taiteen maisema on nationalistisen kokemisen paikka. Lisäksi suomalainen eräkulttuuri ja eteläisemmästä Euroopasta poikkeava käsitys luonnosta ja metsästä ovat antaneet erilaisia eväitä maiseman sekä sen kokemuksen pohdintaan. Nykytaiteilijoista muun muassa Jussi Kivi (2004) on käsitellyt ihmisen, kulttuurin ja luonnon suhteita. Niissä paikkoihin tutustuminen, eräretkeily ja romanti-

kan värittävä kokemuksellisuus ovat voimakkaasti läsnä. Kiasman vastikään avatussa *Maisema*-kokoelmanäyttelyssä (2006–2007) suuri joukko suomalaisia nykytaiteilijoita käsittelee maisemaa sekä historiallisena että kulttuurisena ilmiönä, jolloin kommentoinnin kohteeksi osuvat myös kultakauden taiteilijat. Esimerkiksi Ilkka Halso (s. 1965) esittää kuvamanipulaatioissaan luonnon maiseman samalla rakennettuna ympäristönä. Ihmisen suhdetta luontoon Halso on tarkastellut kuvissaan asettamalla myös luontokuvuihinsa mittakepin. Menettely viittaa tieteellisyteen ja tieteellisiin esittämistapoihin, kuten Halson eräiden teosten fiktiivisten tutkimuskaivausten ja biologisten näytteenottojen dokumentaatioissa (Lindström 2005). Tieteellisen representoimisen ja sen ehtojen mietiskely ovat osa myös Renfrew'n retkeä taiteessa ja arkeologiassa.

Monet nykytaiteilijat käsittelevät teoksissaan nykyistä aineellista kulttuuria taiteilijan oman elämän esineiden kautta. Renfrew mainitsee brittiläisen Tracey Eminin (s. 1963) omaelämäkerralliset teokset, jotka tuntuvat kohauttavan taidepiirejä näyttelyihin päätyessään. Esimerkiksi teos *My Bed* (1998) koostuu galleriaan tuodusta petaamattomasta sängystä, jonka päälle ja ympärille on koottu vodkapulloja, tohveleita, alusvaatteita, savukerasioita, kondomeja. Millainen on tällaisen esinemaailman todellisuus? Mikä on esineiden suhde taiteilijan elämään? Toinen taiteilija, jonka Renfrew mainitsee, on yhdysvaltalainen Mark Dion (s. 1961), joka pohtii teoksissaan museoiden esittämiskäytäntöjä ja tapoja organisoida aineellista kulttuuria. Renfrew'n mukaan vastaavat näyttämisen teot ovat vaikuttaneet itse arkeologiseen tutkimusprosessiin ja ovat siten keskeinen osa muinaistutkimuksen kehitystä tieteenä. Dion kohdistaa huomion mieleemme tapoihin

luokitella, näyttää ja prosessoida esineitä sekä tieteenalan historiaan ja maailman kuvan alkuperään. Useissa teoksissaan Dion on simuloinut arkeologisia kaivauksia. Muun muassa teoksessaan *Raiding Neptune's Vault* (1997–1998) hän kokosi ja luokitteli Venetsian kaupungin ruoppausten aineistoa. Huvittavaa on, että Dion löysi teoksessaan keramiikkaa, joka oli paljon varhaisempaa kuin arkeologien Venetsian vanhimmaksi oletama asutus. Tämä seikka entisestään sekoittaa sitä, missä taiteilijan simulaatiot loppuvat ja autenttinen tieteellinen tutkimus alkaa. Renfrew'n mukaan arkeologia on samankaltaisesti prosessi, jossa itse tapahtuminen on tärkeämpää tai kiinnostavampaa kuin näyttelyesine tai tieteellinen lopputulema.

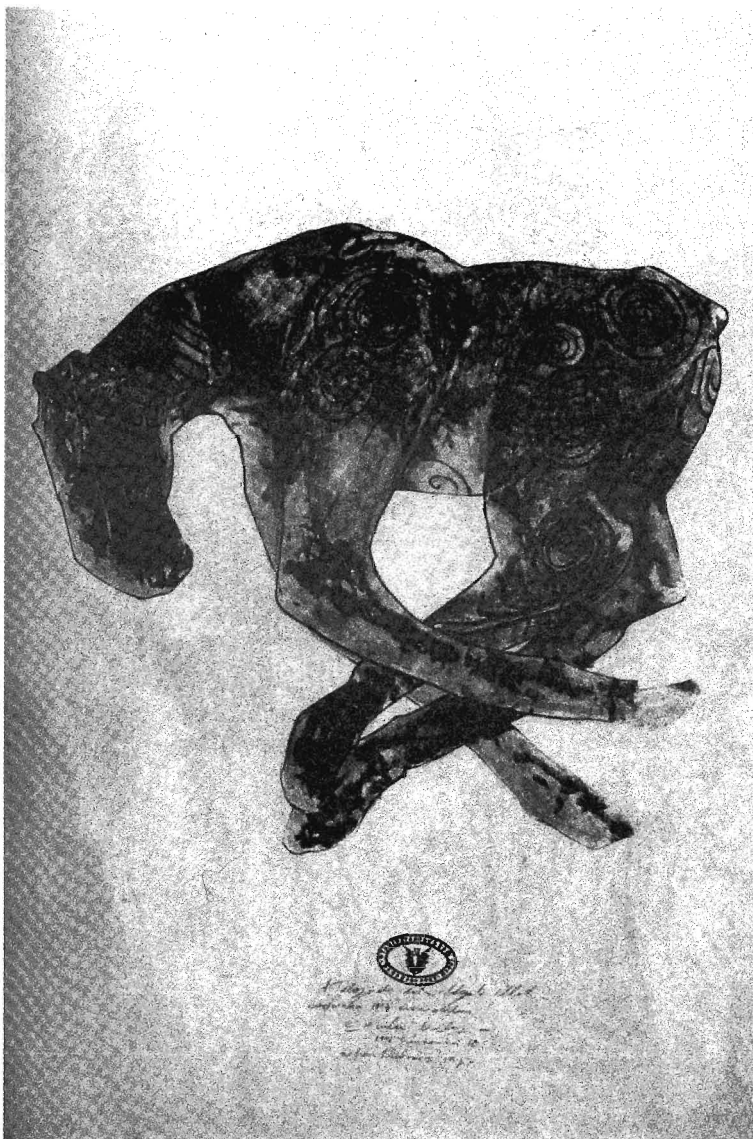
Suomalaisista nykytaiteilijoista lähimmäs Eminin ja Dionin taideprojekteja on tullut Outi Liusvaara (s. 1961) *Kotiarkeologiaa*-teoksellaan (1996) ja sitä seuranneella *Shoppapolis I-II:lla* (2000–2001). Varhaisemmassa projektissa Liusvaara järjestelmällisesti laski, luetteloi ja dokumentoi yksionsä kaikki esineet arkeologian ja sosiologian menetelmiä hyödyntäen. Aineelliseen kulttuurin keskittyvä teema jatkuu *Shoppapoliksen* fiktiivisessä tulevaisuuden museossa (Koskijoki 1996; Liusvaara 1996; Salo 2003). Myös unkarilaissyntyinen Sándor Vály (s. 1968) on käsitellyt arkeologisen representoimisen teemaa lukuisissa fiktiivisen Talazüek-kulttuurin kohteiden kaivaustuloksia esittelevissä näyttelyissä (Vály 1995; 1997; 1998). Lisäksi aineellisen kulttuurin tuhoutuminen sekä jäte ovat laajemmin nykytaiteen ja arkeologian jakama kiinnostuksen kohde (Johansson 1996; Finn 2000; Taavitsainen 2005). Vielä suuremmaksi taiteen ja arkeologian piiri laajenee, jos tarkasteluun otetaan ne kuvataiteilijat, jotka ovat hyödyntäneet muinaisajan aineellista kulttuuria inspi-

Kuva 1. Sándor Vályn yksi temppelisarjan kuvista (Vály 1998, 78).

raationa tai viittauskohtanaan. Niminä voitaisiin mainita vaikkapa vain kuvanveistäjät Kain Tapper ja Laila Pullinen tai kuvataiteilija Kirsi Neuvonen puhumattakaan nationalistisesti innoittuneista historia- ja esihistoriamaalauksista kautta 1800- ja 1900-lukujen (Simonsuuri et al. 2000; Fewster 2006).

Renfrew'n vastaus kysymykseen, miksi siirtymä paleoliittisesta neoliittiseen aikaan vei niin kauan, perustuu aineelliseen kulttuuriin. Vasta kun paikoilleen asettunut elämäntapa ja sen ehtona maanviljelys kehittyivät, ihmiset tulivat enemmän osallisiksi tai pikemminkin uusin tavoin tekemisiin aineellisen maailman kanssa. Uusi suhde ympäröivään todellisuuteen johti uudenlaiseen esineiden käyttöön

Kuva 2. Sándor Vály'n grafiikka "Uhripatsas noin v:lta 870 (Nekropolis)" (Vály 1998, 87).

ja käytäntöihin, joissa esineiden symbolisuudella oli keskeinen sija. Ennen neoliittista aikaa ei yhteisöjen sosiaaliselle olemassaololle annettu aineellista muotoa ja ilmausta maisemaa hallitsevissa monumenteissa. Kehityksessä oleellista on se, että nämä esineet ja symbolit eivät heijastaneet jo kehkeytyneitä ajatuksia. Aineellisen kulttuurin muutos ja uudentyyppisten esineiden valmistaminen

nimenomaan johdattivat uudenlaisen symbolisen idea-esineen sekä merkityn ja merkitsijän välisen suhteen muodostumiseen. Kivisen monumentin rakentaminen oli yhteisön symbolisen heijastuman lisäksi ja oleellisesti luova teko, jossa yhteisö varsinaisesti luotiin.

Renfrew'n mukaan menneisyyden tutkimuksessa on kauneutta itse tutkimus-

prosessissa ja tuntemattoman aavistelussa yhtä lailla kuin niissä teoksissa, joita muinaiset kulttuurit ovat jättäneet. Samankaltaisen tunteen tuottaa Renfrew'n kirja. Se on vaikuttava hanke saada arkeologia ja nykytaide keskustelemaan keskenään ja osoittaa, että Renfrew'n taiteen tuntemus on laajaa. Monet Renfrew'n assosiaatiosta hätkähdyttävät, kuten silloin, kun hän loikkaa Pompejin vainajien ruumiiden kipsivaloksista amerikkalaisen pop-taiteilija George Segalin hyperrealistisiin veistoksiin, joiden valkeaan kipsiin valetut ihmishahmot ovat ikään kuin arkeensa pysäytettyjä. Assosiaatio ei jää pelkästään visuaaliseksi, vaan Renfrew luo sillan kahden tuhannen vuoden välille, Pompejin kipsivalosten ja Segalin veistosten välille, ruumiillisuuden ja sosiologi Pierre Bourdieun habituksen käsitteiden avulla.

Tutkimusmatkan lopputulokset eivät kuitenkaan täysin vakuuta. Renfrew'n ajattelun taustalla kimmeltää voimakkaan redusoiva evolutionistinen malli, joka tyypistää myös hänen tapaansa katsoa taidetta. Renfrew saattaa todeta, että modernismi vapautti länsimaisen taiteen siitä harhaluulosta, että ollakseen kaunis taideteoksen on naturalistisesti esitettävä jotain todellisuudessa olevaa. Väite vähättelee modernismia edeltävän taiteen pyrkimyksiä sekä hyväksyy modernismin edustajien luoman myytin liian helposti. Vastaavia harmillisia torkahduksia teoksen sivuilla on turhan usein. Esimerkiksi maataiteen sijoittaminen lähemmäs ihmisen olemassaolon autenttisuutta on ongelmallinen, kun sen vastakohtaksi kirjan lopussa asetetaan Andy Warholin (1928–1987) tai Bruce Naumanin (s. 1941) teokset ikään kuin heidän moderniteettia kommentoivat työnsä olisivat etäämmällä ihmisen olemisen kokemuksesta. Minimalistisen maataiteen esteettisen kokemuksen subliimius tuntuu aiheutta-

van lordille myös pahanlaatuista amnesiaa. Renfrew on sokea Longin teosten ja muunkin maataiteen aineellisille ja sosiaalisille edellytyksille. James Hall (2003: 10; ks. myös Mithen 2004; Packwood 2004) toteaakin purevasti arvostellessaan Renfrew'n kirjaa, että Longin teoksiin sisältyvät päiväkirjamerkinnot eivät koskaan kerro hänen kymmenistä lennoistaan eri maailman kolkkiin toteuttamaan teoksiaan, "joten voimme ainoastaan kuvitella hänet rentoutumassa ykkösluokassa, siemäilemässä samppanjaa ja keskustelemassa maailman tilasta Henry Kissingerin kaltaisten kanssa".

Arkeologia performanssina

Ajatukseen kirjallisuuden ja kuvataiteiden merkityksestä arkeologialle on helppo yhtyä, kun muistetaan jo muinaisilta ajoilta tutkimusaineistoina säilyneet tekstit ja kuvalliset esitykset. Sitä vastoin puhuttaessa arkeologiasta ja teatterista samankaltaisina ilmiöinä ei analogia vaikuta toimivalta. Mitä yhteistä näillä kahdella voi olla? Tärkein yhdistävä käsite, joka jo mainittiin Hinesin kirjan yhteydessä, on kuitenkin olemassa. Se on performanssi tai pikemminkin performatiivisuus, jonka pohjalta Michael Shanks ja Walesin yliopiston performanssitutkimuksen professori Mike Pearson eivät tuo teatteria ja arkeologiaa pelkästään yhteen. He rakentavat ne uudennlaisiksi. Pearson oli vuonna 1981 perustamassa walesilaista kokeellista teatteriryhmää Brith Gofia, jonka johtajaksi Shanks liittyi vuonna 1997. Ryhmä ei ole toiminut vuoden 2001 jälkeen, mutta sen kokemusten perusteella Pearson ja Shanks laativat yhteisteoksensa. Kahden kirjoittajan kontribuutiot on teoksen sivuilla erotettu toisistaan erilaisten kirjasintyyppien avulla.

Pearson ja Shanks katsovat arkeologian ja teatteritieteen tai ehkä pikemminkin

performanssitaitteen olevan kulttuurintuotannon muotoja. Ne perustuvat aineiston kontekstualisoimiseen uusiin kokonaisuuksiin, eivät niinkään sen rekonstruointiin. Menneisyyden aineelliset jäljet ovat nykyisten yhteisöjen identiteettituotannossa mukana aivan samalla tavalla kuin performanssitapahnutumat niiden tavoitellessa vaikutuksen tekemistä yleisönsä. Molemmat ovat epäteräviä toiminnan lajityyppisiä, sillä niissä sekoittuvat kertomuksellisuus analyttisiin käytäntöihin ja aineellisen menneisyyden kartoitus ja tallennus niiden tulosten kuvaamiseen. Koska arkeologisella toiminnalla ja performanssitaitteella on hyvin erikoislaatuinen suhde aineellisuuteen, niiden analysoimiseen eivät yhteiskunta- tai historiatieteiden tilastolliset ja tekstuaaliset menetelmät riitä, sillä sosiaalinen elämä ja toiminnot ovat ruumiillisia. Yhteisö koetaan aineellina kappaleina ja ruumiintiloina silkan älyllisen ajattelun sijasta. Siksi performanssin jättämät jäljet sopivat paremmin arkeologisen kuin tekstianalyysin kohteeksi. Tästä lähtökohdasta teos jakautuu kolmeen pääluukuun. Ensimmäinen, nimeltään "Teatteriarkeologia", rinnastaa performatiivisuusteorian ja arkeologian kenttätöitä. Toinen luku, "Teatteri ja arkeologia", pohtii kulttuuriperinnön kohteissa tapahtuvaa menneisyyden vaihtoehtoja performanssitaitteen ja performatiivisuuden teorian avulla. Viimeinen luku, "Teatteri/arkeologia", tuo arkeologian ja teatterin diskurssit yhteen ja rakentaa molemmista uudenlaisen tulkinnan yksittäisten projektien esittelemisen avulla.

Tutkimuksen ensimmäisessä jaksossa arkeologiaa analysoidaan performanssin kaltaisina sosiaalisina ja aineellisina käytäntöinä. Se on Shanksin mukaan arkeologian poliittisen ekologian tarkastelua eli eräänlaista arkeologian etnologiaa,

joka ei voi perustua vakiintuneeseen jaoteluun arkeologiaan tieteenä ja arkeologiaan tieteen harjoittamisen kontekstina tai ylijäämänä. Tässä perinteisessä kahtiajaossa arkeologia tieteenä vertautuu puhtaaseen ja täysin itseriittoiseen tiedonhankintaan, joka on irrallinen arkeologisen tutkimuksen hallinnoinnista, kaivausten ja projektien johtamisesta sekä arkeologisen tiedon esittämisestä. Siinä missä edellisiä tavallisesti luonnehditaan arkeologian todellisiksi sekä oikeiksi käytännöiksi, jälkimmäisiä pidetään epäoleellisina asioina, jotka saattavat olla hankalia, mutta perimmiltään vailla merkitystä edeltävien toteutumisen mahdollisuudelle. Shanks murentaa jaottelun ja toteaa, että kenttätutkimus on tieteen konkreettista elämää, ekologiaa. Arkeologien yhteisöä katsotaan tavallisesti pitävän koossa arkeologia tieteenalana tai tutkimuskohde itsessään, mutta muinaistiede toimii pikemminkin arkeologian piiriin kuulumisen sääntöjen, rituaalien ja moraalien varassa. Muinaistutkimuksessa tieteenä on kyse sosiaalisista käytännöistä.

Arkeologia ei ole tutkimusmenetelmien kokonaisuus. Se on ennen kaikkea keräämistä. Muinaistieteen piirissä arvo annetaan niille esineille, jotka on erotettu toisista tai liitetty toisiin esineisiin, typologisoitu, konservoitu ja tuotu näytteille. Arkeologiatieteessä alkuvaiheistaan lähtien on kuitenkin haluttu kieltää tutkimuksen yhteys keräämiseen, sillä sen paljastaminen tuo esiin muinaistutkimuksen siteet museoihin ja modernismin projektiin eli nationalismiin ja nyttemmin globalisaatioon. Museoista tehtiin 1800-luvulla kansakuntien kulttuuriarteiden tyyssiöitä, joissa käsitellään modernismin ytimessä olevaa ristiriitaa valistusajan universaaliuden ja romantiikan paikalliseksi rajautuneen kansakunnan välillä. Sama jännite on läsnä edelleen globalisaatiossa, jossa ylikansallinen pääoma ja

kommunikaatio törmäivät paikalliskulttuureihin. Arkeologian ja kulttuuriperinnön kautta ihmiset ovat yhteydessä globalisaatioon.

Museon ohella keskeinen nationalismin paikka on maisema. Suomessa sanalla maisema on voimakas kuvallisen esityksen sivumerkitys. Shanksin mukaan juuri maiseman estetisoiminen ja kuvallistaminen juontuvat tietynlaisesta aikäkäsityksestä, ajasta lineaarisena liikkeenä menneestä nykyisyyden kautta tulevaan. Myös tiukan lineaarisen aikäkäsityksen Shanks kyseenalaistaa ja toteaa maiseman tulevan kokemaksemme suhdeverkoston, joka nykyisyyden jäljistä voi nähdä menneisyyden. Samalla tavalla kuin maisemassa, valokuvassa ei tärkeää ole ajallisesti vangittu hetki, kuvauksen päiväys ja kellonaika tai kuvaan aineellisen kappaleena liittyvä jatkuvuus menneestä nykyisyyteen. Keskeistä valokuvan ajallisuudessa on aktuaalisuus, sen paluu, mikä ei ole enää sama (tai toisin ilmaistuna: kuvan herättämänä muistista kumpuaa kuvan hahmon tunnistaminen). Se, mikä valokuvassa on mennyttä, mutta silti merkityksellisenä läsnä katsomishetkellä, on nimenomaan aika. Ajallisuus ja sen kokeminen on oleellista myös arkeologisen ajattelulle. Muinaistutkimus käsittelee muistoja, se tuo esiin menneitä hetkiä nykyisyydessä, kuten valokuva tai maisema.

Renfrew määrittelee realismin kohteen ja sen kuvan väliseksi samankaltaisuudeksi, mutta Shanks näkee tärkeäksi erotella naturalismi eli kuvan samankaltaisuus realismista. Realistinen representaatio ei välttämättä ole naturalistinen – eli realistinen Renfrew'n tarkoittamassa merkityksessä. Realismi on sen sijaan tekemisen prosessi, jossa luodaan merkitys siitä, mitä on käsillä. Nykyisin arkeologista tutkimusta määrittää pyrkimys natura-

lismiin, valokuvamaiseen samankaltaisuuteen, koska arkeologia yrittää peitellä poliittisuuttaan eli sitoutumistaan ympäröivään sosiaaliseen elämään. Kuitenkin vain tämän sosiaalisen toiminnan kautta arkeologian naturalismi on realistista, merkityksellistä. Poliittiset verkostot kulkevat läpi arkeologisten ja tieteellisten projektien ja tekevät niistä mielekkäitä.

Siirtyessään teoksen toiseen jaksoon parivaljakko siirtää käsityksensä arkeologiasta ja representaatiosta analyysiin menneisyyden representoimisesta kulttuuriperinnön paikoissa. Shanks esittelee jälleen kerran kreikkalaisten vaasimaalusten tutkimustuloksiaan sekä käsityksiään konservoinnista potentiaalisesti rappion ja kuoleman pois steriloidumisenä (vrt. Shanks 1998). Kun toimimattomuus ja tuhoutuminen poistetaan esineistä, on kyse arkeologioiden halusta kuolleisiin esineisiin, esineisiin, jotka eivät muutu, esineisiin hyödykkeinä. Hyödykkeistämisen pyyhkii pois esineiden historian ja korvaa sen puhtaalla toistolla. Arkeologiassa esineen arvo määrittyy sen siirtämisestä menneisyydestä hyödykkeisyyden leimaamaan nykyisyyteen. Aforistisesti Shanks tiivistää kulttuuriperinnön olevan menneen uhraamista nykyisyydelle. Arkeologisissa rekonstruoinneissa tai muinaisuuden elävöittämisessä pääosin oletetaan katsojan hyväksyvän rekonstruktioiden epäautenttisuus autenttisenä. Tässä rekonstruktioiden autentikoinnin tapahtumassa menneen monimutkaisuus typistetään dramaturgisesti lineaariseksi kertomukseksi, jossa katsojien moninaiset mielikuvat jalostetaan hyödykkeiksi. Ongelma ei ole teatraalisissa tekniikoissa vaan niiden käyttämisessä teatraalisuuden itsensä piilottamiseksi.

Kirjan päättävässä kolmannessa luvussa kirjoittajakaksikko esittelee vaihtoeh-

toisia menneisyyden esittämisen tapoja käytännön museoprojekteissa. Performanssiprojektin ytimen muodostavat Walesin pittoreskit maalaismaisemat ja niiden 1700-luvulta lähtien kokema radikaali muutos sekä tämän muutoksen osoittaminen performanssein. Pohjimiltaan kuvaillut teokset ovat kuitenkin kuivia paperilta luettaviksi, eikä niistä muodostu selkeää käsitystä. Loppuluku jää antikliimaksiksi, jonka lukee välinpitämättömästi. Ehkä teokset olisivat koettuina kiinnostavampia, mutta optimistiseen oletukseen ei kannattane luottaa liikaa, sillä muun muassa Vesa-Pekka Herva ja Mika Lavento (2003: 38) eivät pidä teoksia onnistuneina arkeologisesti tai, mikä ehkä vielä oleellisempaa, hyvänä taiteena. Teatteri-kirjan vastaanotto on joka tapauksessa ollut pääosin kiittävää tai peräti häkeltynyttä (McKenzie 2002; Piccini 2002).

Aineellisuuden paino muinaistutkimuksessa

Jos taiteiden sija arkeologian maailmassa asetetaan kolminaisen kommunikaatiomallin mukaan, taiteille jää arkeologisen viestin maustamisen tehtävä. Taide voi myös antaa virikkeitä arkeologien esittämille tulkinnoille. Virikkeellisyys tekee taiteesta ohutta, sillä se muistuttaa uuden arkeologian hypoteeseista: on epäkiinnostavaa, mistä arkeologi keksii hypoteesinsa – oli kyse sitten taiteesta tai saman iskusta – ainoastaan niiden todeksi tai vääräksi toteaminen on merkityksellistä. Mausteen ja välinpitämättömyyden ohella taiteet voivat olla maailmaa järjestyttäviä, ja tällaisesta voimakkaasta muinaistutkimuksen ja taiteiden kohtaamisesta todistavat esitellyt kolme kirjaa. Järjestyssaallot heiluttavat käsityksiä menneestä, mutta yhtä oleellisesti arkeologista menneen tarkastelijana. Tutkija on

taiteiden ja arkeologian kohtaamisen paraatipaikalla. Renfrew herää katsomaan taideteosten synnyttämien kokemustensa myötä kenttätyökäytäntöjään uusin silmin ja näkee ne aiempaa terävämmin ja tiedostavammin. Kiinnostavimmillaan kolme teosta ovatkin niissä tilanteissa, kun taide-esine ylittää galleriassa tuotetun ”taiteellisuutensa” ja muuttaa tapaa nähdä taiteen ohella arkeologin paikka.

Taideteokset jäädessään institutionalisointuneitten tieteiden rajoille ja niiden väleihin pakottavat arkeologian pohdiskelemaan tieteiden välisyyttä ja arkeologian rajoja tieteenä. Hinesin teoksen perinteisyys näkyy juuri sen monitieteisyydessä. Käsitellyt tekstit sijoittuvat varsin siististi kirjallisuudentutkimuksen ja arkeologian tieteiden kenttään; vaikutukset kirjallisuuden ja arkeologian kohtaamisesta ulottuvat lähinnä niiden menneisyyskäsitteisiin. Renfrew’n teoksessa tilanne on monimutkaisempi, sillä huolimatta laajasta taidehistoriallisesta lukeneisuudesta hän ei asetu keskusteluyhteyteen suoraan taidehistorian kanssa, vaan perustaa analyysinsä taidekokemuksiin ja niistä nouseviin merkityksiin. Radikaalein kuva arkeologian suhteista muihin tieteisiin piiryy Pearsonin ja Shanksin kirjasta, jossa kurkotetaan monitieteisyyden sijasta kohti poikkitieteellisyyttä tai tieteidenvälisyyttä – tilaa, jossa kahden tieteenalan käsitteet ja menetelmät sulautuvat yhteen uudenlaiseksi maailmanhahmottamisen tavaksi. Heidän ajatuksensa ovat kiehtovaa luettavaa, mutta ilmaan jää kysymys, ovatko he onnistuneet uudistusprojektissaan liian hyvin. Jos heidän performanssinsa jäävät hämäräksi ja hermeettisiksi, onko niillä enää keskusteluyhteyttä arkeologiseen tieteenperintöön ja siten voimaa olla merkityksellisiä muille kuin heille itselleen?

Taiteiden ja muinaistutkimuksen kohtaaminen käynnistää tieteidenvälisyyden, mutta hyvin erilaisena kuin se tavallisesti arkeologiassa on hahmotettu eli menetelmien, tuloksien ja ehkä jopa teorioiden vertailuna, muokkaamisena ja siirtämisenä tieteestä toiseen. Mieke Balia (2002) seuraten tieteidenvälisyys toteutuu näissä kohtaamisissa ennemminkin käsitteiden liikkeenä alojen poikki. Liikkuessaan käsitteet muuttuvat. Ne keräävät historiaa ja kantavat sitä tieteestä toiseen, mutta asettuvat toisenlaisiin merkitysyhteyksiin eri tieteenalojen tutkimuksissa sovellettaessa. Tieteenvälisen käsitteiden voima on niiden kyvyssä vääntää tieteenalojen totunnaisia katsantotapoja. Niiden tärkein ominaisuus on toimivuus, vaikuttavuus.

Liikkuvat käsitteet ovat kuin liikkuvia esineitä. Viime vuosina arkeologiassa on runsaasti keskusteltu esineiden liikeratojen kuvaamisesta biografian käsitteellä. Sen kehto on historiankirjoituksessa, joka rakentaa ihmisten teoista elämänkaarua, tai yhtä hyvin taidehistoriassa, jossa taideteokset ovat saaneet selityksensä ne luoneiden taiteilijoiden elämästä. Biografian käsite omaksuttiin antropologiseen aineellisen kulttuurin tutkimukseen. Esineiden elämäkerralla on viitattu muun muassa objektien kiertoon hyödykkeisyyden ja ei-hyödykkeisyyden tilojen välillä sekä esineiden osaan ihmisten tavoissa hahmottaa ja muokata elämäkertojaan (Hoskins 2006, 78). Siirtyessään tieteenalasta toiseen biografia on tuonut muassaan kertomuksellisuuden ja kertomuksien tuottaman toimijuuden. Antropologiassa biografisuus ei ole pelkästään ihmisten ominaisuus. Toimijuutta on ihmisillä mutta myös esineillä, minkä vuoksi antropologiassa biografiat hajoavat ihmiskeskeisyydestä esineiden toimijuuteen. Esinebiografisessa katsannossa taiteilija ei yksinkertaisesti ilmaise itse-

ään teoksissaan, päinvastoin hänen taiteilijuutensa, toimijuutensa toteutuu niissä (Gell 1998). Esinebiografian käsite siirrettynä edelleen arkeologiaan on tuonut antropologiasta kiinnostuksen esineiden liikkeisiin kontekstien ja arvomaailmojen välillä, mutta muinaistutkimuksessa siitä on muovautunut tiukemmin esinekeskeinen sekä aineellisuutta ja sen vaikutuksia painottava. Taideteosten aineellisuus korostaa entisestään taiteilijuuden keskisäköisyyttä ja sirottumista esineisiin.

Kun palautetaan huomio esinebiografiasta takaisin siihen, miten taiteiden ja muinaistutkimuksen kohtaaminen vaikuttaa arkeologiseen ajatteluun, kolmen esitellyn teoksen perusteella keskeisiksi käsitteiksi kohoavat representaatio, performatiivisuus ja aineellisuus. Kirjoittajat ovat omaksuneet etenkin representaation ja performatiivisuuden taiteiden ja nykykulttuurin tutkimuksen piiristä omia arkeologisesti värittyneitä taidekokemuksiaan jäsentääkseen. Taide on heille siten tieteidenvälinen paikka, vaikka Renfrew ei sitä artikuloidusti esiin tuokaan. Tieteidenvälisyydessä käsitteiden selkeäpiirteinen ja eri tieteenalojen käyttöyhteyksille herkästyntä hyödyntäminen on kuitenkin oleellista niiden toimivuuden ja vaikuttavuuden säilyttämiseksi (esimerkki epäonnistuneesta visuaalisen kulttuurin tutkimuksen välisyydestä ks. Bailey 2006).

Miksi sitten arkeologin olisi hyvä ajatella taiteella ja taidentutkimuksen käsittein? Taidekokemusten myötä representaation käsite laajenee muinaisten esineiden ja kuvien lisäksi tieteellisiin, arkeologien hyödyntämiin kuvaamisen ja esittämisen tapoihin. Mitkä ovat esittämisen ja sen merkitykselliseksi kokemisen ehdot, oli kyse sitten esityksistä menneisyydestä, menneisyyden esittämisestä tai arkeologian representoimisesta? Realistinen-

kaan representaatio ei ole luonnollinen, kuten Shanks painottaa. Sen sitoutumia on kysyttävä. Esittämisen tuottavuuteen ja tuottavuuden normeihin viittaa puolestaan performatiivisuuden käsite, joka representaation tapaan johdattelee tarkastelemaan arkeologiaa sosiaalisten ja aineellisten käytäntöjen toistona ja toistoissa tapahtuvana muutoksina. Jännittävä on havaita, että kaikki kolme teosta pohtivat niin intensiivisesti performatiivisuuden ohessa maisemaa ja arkeologian sekä muinaisten yhteisöjen suhdetta ympäristöön. Maisema on kulttuurinen ja aineellinen tila, jossa performatiivisuus toteutuu. Maiseman ja arkeologian aineellisuus on se ominaisuus, jonka arkeologia istuttaa myös esinebiografian käsitteeseen. Ehkäpä juuri aineellisuuden paino ja tavat käsitellä sitä ovat kaikkein väkevimmän läsnä silloinkin, kun arkeologi kohtaa taiteen.

Abstrakt: Ars archaeologica. En översikt på arkeologins förhållande till litteratur, bildkonst och teater.

Arkeologins förhållande till konsten har blivit ett hett teoretiskt debattämne under millennieskiftet. I artikeln behandlas John Hines (2004), Colin Renfrew (2003) samt Mike Pearsons & Michael Shanks (2001) verk, vilka alla behandlar arkeologins roll i litteraturvetenskapen, nutidskonsten och i teatern. I artikeln behandlas verk tagna ur den finska konstbranschen som kan kopplas till böckernas teman. Mötet mellan det arkeologiska tankesättet och konsten är en mångfacetterad händelse där tvärvetenskaplighet och arkeologins vetenskapliga villkor visar sig vara centrala frågor. De tre verken påvisar att representationen, framträdandet och kroppsligheten är de centrala begreppen som sammanbinder arkeologin och konsten.

Lähteet

Painamaton kirjallisuus

Lindström, Klara 2005. *Låtsasvetenskaplig konst: Två fallstudier: Sándor Vályis fiktiva utgrävning Talazüek och Ilkka Halsos serie Kaivauksia – Excavations*. Julkaisematon

pro gradu -tutkielma. Konstvetenskap, Åbo Akademi.

Salo, Marjo 2003. *Arjen arkeologiaa: Käsitteellisyys, tiede ja subjekti Outi Liusvaaran Kotiarkeologia-projektissa*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Taidehistoria, Turun yliopisto.

Julkaisut

- Bailey, Douglass 2006. Misunderstanding Visual Culture. *Cambridge Archaeological Journal* 16(3), 358–360.
- Bal, Mieke 2002. *Travelling Concepts in the Humanities: A Rough Guide*. Toronto: University of Toronto Press.
- Campbell, Fiona & Hansson, Jonna (eds.) 2000. *Archaeological Sensibilities*. Gotarc Series C. *Arkeologiska Skrifter*, No 38. Göteborg: Department of Archaeology, Göteborg University.
- Carpelan, Christian 2000. Sivullisen mietteitä kalliokuvien äärellä. *Muinaistutkija* 4/2000, 2–17.
- Day, David Howard 1997. *A Treasure Hard to Attain: Images of archaeology in popular film, with a filmography*. Lanham, Md.: Scarecrow London.
- Díaz-Kommonen, Lily 2003. *Art, fact and artifact production: Design research and multidisciplinary collaboration*. Helsinki: University of Art and Design.
- Fewster, Derek 2006. *Visions of Past Glory: Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Finn, Christine 2000. Art or Artefact. In: Campbell, Fiona & Hansson, Jonna (eds.), *Archaeological Sensibilities*. Gotarc Series C. *Arkeologiska Skrifter*, No 38. Göteborg: Department of Archaeology, Göteborg University, 38–46.
- Finn, Christine 2004. *Past Poetic: Archaeology in the poetry of W. B. Yeats and Seamus Heaney*. London: Duckworth.
- Finn, Christine & Henig, Martin (eds.) 2001. *Outside Archaeology: Material culture and poetic imagination*. BAR International Series 99. Oxford: Archaeopress.
- Gell, Alfred 1998. *Art and Agency: An An-*

- thropological Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Gilchrist, Roberta 2005. [Review of] *Voices in the Past: English Literature and Archaeology*. By John Hines. *Medieval Archaeology* 49, 510–511.
- Hall, James 2003. Material worlds. *The Times Literary Supplement* 4.4.2003, 9–10.
- Hall, Mark A. 2004. Romancing the Stones: Archaeology in popular cinemas. *European Journal of Archaeology* 7(2), 159–176.
- Herva, Vesa-Pekka & Lavento, Mika 2003. Quo vadis, arkeologia? Arkeologian teorian suuntaviivoja uuden vuosituhannen taitteessa. *Muinaistutkija* 2/2003, 27–43.
- Hietala, Veijo 1994. Suurten kertomusten paluu: Indiana Jones ja uskonnon arkeologia. *Lähikuva* 3/1994, 36–43.
- Hines, John 2004. *Voices in the Past: English literature and archaeology*. Cambridge: D. S. Brewer.
- Hoskins, Janet 2006. Agency, Biography and Objects. In: Tilley, Christopher; Keane, Webb; Küchler, Susanne; Rowlands, Michael & Spyer, Patricia (eds.), *Handbook of Material Culture*. London: Sage, 74–84.
- Immonen, Visa 2004a. Seeking Common Ground for Archaeology and Design: Lily Díaz-Kommonen: Art, Fact, and Artifact Production: Design Research and Multidisciplinary Collaboration. *Esti Arheologia Ajakiri* 8(1), 76–79.
- Immonen, Visa 2004b. *Stylos*. Teoksessa: Ahola, Maarit; Hyvönen, Arja; Pihlman, Aki; Puhakka, Martti & Willner-Rönholm, Margareta (toim.), *Got Woldes: Elämää hansa-ajan Turussa: 18.6.2004–27.2.2005: Turun linna*. Turku: Turun maakuntamuseo, 211.
- Jameson, Jr., John H.; Ehrenhard, John E. & Finn, Christine A. (eds.) 2003. *Ancient Muses: Archaeology and the Arts*. Tuscaloosa & London: The University of Alabama Press.
- Johansson, Hanna 1996. Narsisti katsoo peiliin: Taide jätteen parissa. *Taide* 5/1996, 41–43.
- Koskijoki, Maria 1996. Materiaalinen omakuva. *Taide* 6/1996, 16–18.
- Kivi, Jussi 2004. *Kaunotaitteellinen eräretkeilyopas*. Helsinki: Taide.
- Linna, Martti (toim.) 1987. *Muinaisrunot ja todellisuus: Suomen kansan vanhojen runojen historiallinen tausta*. Lohja: Historian ystävien liitto.
- Liusvaara, Outi 1996. Kotiarkeologiaa. *Taide* 6/1996, 14–15.
- McKenzie, Jon 2002. [Review of] *Theatre/Archaeology*. *Theatre Journal* 54(2), 332–333.
- Membury, Steven 2002. The celluloid archaeologist – an X-rated exposé. In: Russell, Miles (ed.), *Digging Holes in Popular Culture: Archaeology and Science Fiction*. Oxford: Oxbow Books, 8–18.
- Mithen, Steven 2004. [Review:] Colin Renfrew, *Figuring it out: What are we? Where do we come from? The parallel visions of artists and archaeologists*. *European Journal of Archaeology* 7(1), 92–94.
- Mäkelä, Tapio 1995. Modernin ja arkeologian vuoropuhelu. *Taide* 5/1995, 32.
- Packwood, David 2004. [Review of] *Figuring it out: What are we? Where do we come from? The parallel visions of artists and archaeologists*. *The Art Book* 22(2), 43–44.
- Pearson, Mike & Shanks, Michael 2001. *Theatre/Archaeology*. London & New York: Routledge.
- Piccini, Angela 2002. [Review of] ‘Theatre/archaeology’, by Mike Pearson and Michael Shanks. *Interdisciplinary Science Reviews* 27(3), 241–243.
- Pirinen, Kauko 1947. Suomen keskiaikaiset arkkitehdit. *Historiallinen Arkisto* 52, 47–110.
- Renfrew, Colin 2003. *Figuring it out: What are we? Where do we come from? The parallel visions of artists and archaeologists*. London: Thames & Hudson.
- Shanks, Michael 1998. The life of an artifact in an interpretive archaeology. *Fennoscandia archaeologica* XV, 15–30.
- Simonsuuri, Kirsti; Casey, Michael; Naukkarinen, Ossi & Boardman, Gail

2000. *Arkeologisia kaivauksia: Kirsi Neuvosen taidetta*. Jyväskylä: Atena.
- Taavitsainen, Jussi-Pekka 2005. Roska ei valehtele: nuoret ajat ja arkeologia. *Tieteessä tapahtuu* 5/2005, 19–26.
- Tarkka, Lotte 2005. *Rajarahvaan laulu: Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Thomas, Julian 1996. *Time, Culture and Identity: An Interpretive Archaeology*. London: Routledge.
- Vály, Sándor 1995. *Talazüek*. Tampere & Helsinki: Palladium kirjat.
- Vály, Sándor 1997. *Korgaj eepos: Uusia kaivauksia ja löytöjä Ob Uzukin kaupungista*. Helsinki: Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskus.
- Vály, Sándor 1998. *Talazüek Ob Uzuk nekropolis: Professori Jenő Henrik Schimfeldin muistolle*. Helsinki: Sándor Vály.

Loppuviitteet

¹ Hieman toisella tavalla jäsennetty kommunikaatiomalli on Díaz-Kommonen (2003; vrt. Immonen 2004a).

² Kolme käsiteltyä kirjaa kattavat vain pienen sektorin taiteiden spektristä. Muun muassa elokuvaa ei tässä yhteydessä tarkastella lähemmin. Elokuvan ja arkeologian sidosten tarkastelu on toistaiseksi rajautunut tutkimuskirjallisuudessa siihen, kuinka elokuvat esittävät muinaisuutta tai arkeologeja (Day 1997; Membury 2002; Hall 2004; ks. myös Hietala 1994). Suomalaisissa elokuvissa arkeologiaa tai arkeologeja on käsitelty sangen niukasti. Tuoreet Unna ja Nuuk (2006, ohj. Saara Cantell) sekä Jadesoturi (2006, ohj. Antti-Jussi Annila) ovat poikkeuksellisia sijoittaessaan kertomuksensa esihistoriaan. Arkeologeja tai arkeologiasta kiinnostuneita on hyödynnetty henkilöhahmoina enemmän. Keskeisesti arkeologi on läsnä Pekko aikamiespo-

jan poikamiesaika -elokuvan (1993, ohj. Sina Kujansuu) tarinassa, mutta muinaistutkija on myös Säädyllisessä murhenäytelmässä (1998, ohj. Kaisa Rastimo) ja arkeologian opiskelija Levottomissa (2000, ohj. Aku Louhimies). Arkeologian harrastaminen vilahtaa uuden aallon elokuvassa Raportti eli balladi laivatytöistä (1964, ohj. Maunu Kurkvaara), jossa miespäähenkilö kertoo naispäähenkilölle kiinnostuksestaan eli Rooman historiasta sekä näyttää kaitafilmin antiikin raunioista ja arkeologisista kaivauksista.

³ Hinesin lailla ohitan tässä yhteydessä modernin kaunokirjallisuuden, jossa on rakennettu menneisyyskuvia. Tällaisia suomalaisia teoksia ovat muun muassa Mika Waltarin historialliset romaanit, Sakari Pälsin Kova Mies ja Nimetön: Romaani vuosituhansien takaa (1950), monet Kaari Utrion kirjoista tai vaikkapa Paavo Castrénin Pompejilaisia kohtaloita (2006). Ks. myös Christine Finnin (2004) tutkimusta arkeologiasta W. B. Yeatsin ja Seamus Heaney'n tuotannossa.

Visa Immonen
Arkeologia
Henrikink. 2
20014 Turun yliopisto
vialim@utu.fi

Kirjoittaja on jatko-opiskelija Turun yliopiston arkeologian oppiaineessa ja työskentelee tutkijakoulutettavana arkeologian valtakunnallisessa tutkijakoulussa.

Kauppatorin toriparkki: Kaupunkiarkeologiaa Kotkansaarella

Marita Kykyri

Taustaa

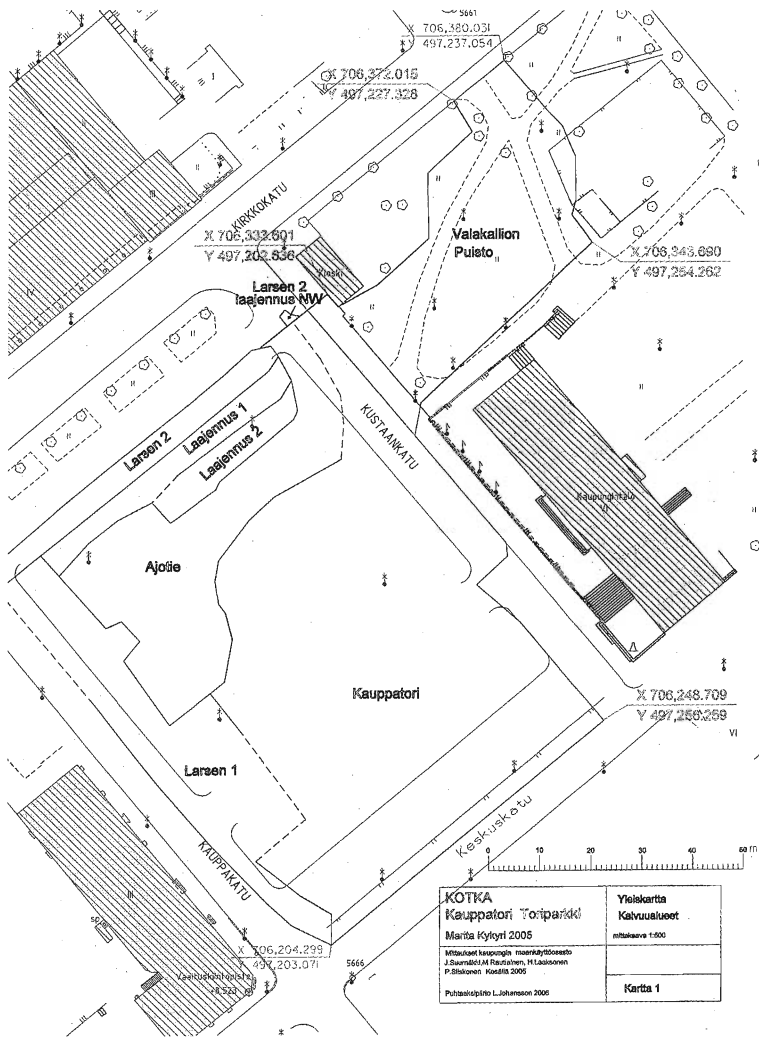
Kotka saa oman toriparkkinsa, joka valmistuu parahiksi joulusesongin 2006 alkuun mennessä. Mielipiteitä suuren jakanut rakennushanke on osa ns. Kotkan Kauppakeskus-projektia, minkä yhteydessä myös kaupungin liikekeskus on uudistettu. Maanalaisen pysäköintihallin rakentaminen kauppatorin ja sen viereisen Valakallionpuiston alueelle edellytti arkeologisia tutkimuksia, jotka Kymenlaakson maakuntamuseo suoritti touko-lokakuussa 2005 (kuva 1). Karttamateriaalin ja muiden historiallisten lähteiden perusteella tiedettiin jo ennen laaja-alaisen maansiirto- ja rakennustöiden alkamista, että kaupungin nykyisen kauppatorin alueella oli 1700-1800-luvun taitteessa sijainnut Kotkan kaupungin (1879) edeltäjän, Ruotsinsalmen yhdyskunnan, harjoitus- ja paraatikenttä siihen rajoittuvine asuintontteineen. Koska oli mahdollista, että parkkihallityömaan yhteydessä voisi paljastua historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäännöksiä, suoritettiin alueen maankaivu- ja -siirtotyöt arkeologisessa valvonnassa.

Ruotsinsalmen aika

Kotkan kaupunkia Kotkansaarella edeltäneen Ruotsinsalmen kaupunkimaisen yhdyskunnan synty liittyi Venäjän Katarina II Pietarin suojaksi rakennuttaman

linnoitusketjun rakentamiseen, jonka eteläisimmäksi tukikohdaksi pystytettiin Ruotsinsalmen merilinnoitus. Linnoituksen rakentamiseen liittyvät esityöt aloitettiin vuonna 1790 ja samassa yhteydessä laadittiin myös linnoitukseen liittyvän kaupunkimaisen asutusalueen asema-kaava Kotkan saarelle (Airola 1978:10-19 passim.).

Kotkansaari muodosti Ruotsinsalmen keskuslinnoitusalueen, missä sijaitsivat mm. hallinto- ja muut julkiset rakennukset, päällystön asunnot, sotilaskasarmit sekä varuskunnan varastot. Kaupunkimaisesti kaavoitettu asutusalue sijaitsi sotasataman välittömässä läheisyydessä. Yksityisten asuintalot olivat vaatimattomia hirsirakennuksia, joihin liittyi usein pieni puutarha viljelystilkkuneen. Varuskuntaan liittyvät rakennukset olivat nekin linnoitusajan alkuvaiheessa puisia, mutta ajan myötä Kotkan saarella ryhdyttiin rakentamaan varuskunnan käyttöön mm. kivisiä ja kaksikerroksisia asuin- ja kasarmirakennuksia (Airola 1978:47; Harjunpää 1978:88). Enimmillään 1800-luvun alussa Ruotsinsalmen yhdyskunnassa oli noin 10 000 asukasta; varuskuntaan kuuluvien lisäksi esimerkiksi kauppiaita, pikkuporvareita, postihenkilökuntaa, kalastajia ja työläisiä. (Harjunpää 1978:89-90).

Kuva 1: Kotkan kauppatori tutkimusosa-alueineen.

Ruotsinsalmen aikaan Kotkan nykyisen kauppatorin alueella sijaitsi osa varuskunnan harjoitus- ja paraatikenttää, jota ympäröi avo-oja. Oja yhtyi Kotkansaaren halki kulkeneeseen ja lännessä ns. Mutalahteen laskeneeseen kanavaan. Kanavan kaivaminen alueelle oli ollut välttämätöntä, sillä sen avulla saatiin kuivatettua nykyisen kauppatorin alueella aiemmin sijainnut alava ja vetinen suo- ja rämeikkömaasto (Hultin 1904:20, 22). Harjoituskentästä löytyy kirjallisista lähteistä vain vähän tietoja, mutta karttamateriaalin

perusteella tiedetään, että se oli suorakaitteen muotoinen ja kooltaan noin 75x165 metriä. Kartoilla harjoituskenttä esiintyy 1790-luvun puolivälistä lähtien (Airola 1978:62 kartta 46 a) ja välittömästi sen koillis-, lounais- ja luoteispuolella sijaitsi asuinkortteleita rakennuksineen.

Kotkan kaupungin aika

Suomen sodan myötä Haminan rauhan jälkeen vuonna 1809 valtakunnan raja

siirtyi, ja Ruotsinsalmen merilinnoitus menetti sotilaallisen merkityksensä. Varuskunta ja linnoitusyhdyiskunta tyhjenivät niin, että 1830-luvulla yhdyskunnassa asukkaita oli Kymin kruununvoudin arvion mukaan enää noin 300 henkeä (Harjunpää 1978:106).

Kaupunkialue rakennuksineen rappeutui vuosien saatossa ja maanmittari C.G. Aminoffin vuonna 1844 laatimasta Kotkan ja Kymminlinnan kartasta ja siihen liittyvästä selostuksesta käy ilmi, että kaupunki oli autioitunut ja umpeenkasvanut. Ruotsinsalmen harjoituskenttäkin oli ehtinyt muuttua niityksi. Lopullinen kuolinisku yhdyskunnalle oli englantilaisten Krimin sotaan liittynyt hävitysretki, jonka yhteydessä vuonna 1855 jotta-kuinkin kaikki Kotkansaarella sijainneet siviili- ja sotilasrakennukset tuhottiin (Rosén 1953:71, 79-81).

Kotkan kaupunki syntyi Ruotsinsalmen raunioille ja keisari Aleksanteri II:n vahvistama perustamiskirja julkaistiin 16.7.1879. Kaupungin synty liittyi kiinteästi 1800-luvun loppupuolen metsäteollisuuden nousuun, jota edesauttoivat puutavaran vilkas kysyntä Euroopassa sekä Suomea koskevat lainsäädännölliset muutokset (Koho 2002:5). Kotkan kaupungin ensimmäisen virallisesti vahvistetun asemakaavan laati komissioni- maanmittari Konstantin Järnefelt vuonna 1878 ja siinä oli jo erotettu nykyistä kauppatoria alaltaan vastaava aukio (Kivinen 1964:6; Kotkansaaren osayleiskaava 1995).

Nykyisen kauppatorin alue, jolla Ruotsinsalmen harjoituskenttä oli aikoinaan sijainnut, oli vielä Kotkan kaupungin alkuaikoina niin kosteaa, että vesilinnut oleilivat siellä. Aluetta täytettiin ja tasoitettiin useaan otteeseen 1880-luvulla,

mutta lopputulokseen oltiin tyytymättömiä. Tämän vuoksi ryhdyttiin torialuetta vihdoin 1890-luvulla kiveämään mukulakivin (Hultin 1904:20, 260). 1890-luvun loppuun valmistunut torikiveys oli käytössä aina 1930-luvulle saakka, jolloin Kotkan nykyisen kaupungintalon rakentamisen yhteydessä tori sai uuden nupukivikatteensa. Ruotsinsalmen harjoituskentän ajoilta peräisin oleva kana-va toimi kaupungin likaviemärinä vielä 1880-luvulla, jolloin kaupunkialuetta ryhdyttiin kuitenkin pikku hiljaa viemä- röimään (Saarinen 2002:201-202).

Toriparkin arkeologiset tutkimukset

Kotkansaaren varhaisimmat ihmistoiminnan ja asutuksen tuloksena syntyneet rakenteet ja kulttuurikerrokset ajoittuvat vasta Ruotsinsalmen varuskunta-aikaan. Varsinaisia kaupunkiarkeologisia tutkimuksia ei ennen vuoden 2005 valvontakaivauksia ole Kotkansaarella suoritettu, mutta vuonna 1999 paljastui Sibeliuspuiston uudistustöiden yhteydessä osa Ruotsinsalmen aikaista katu- ja pihakiveystä, joka dokumentoinnin jälkeen jätettiin esille puiston Kirkkokadun puoleiselle sivustalle. Puistotöiden yhteydessä saatiin talteen myös pieni määrä täyttömaassa löytynyttä arkeologista esineistöä.

Koska Toriparkin rakennustyömaan suunnitteluvaiheessa ei ollut ajoissa huomioitu alueen kaupunkiarkeologista luonnetta, ei torialueella ollut aikataullisista syistä mahdollista suorittaa arkeologisia tutkimuksia ennen rakennustyömaan käynnistymistä. Tämän vuoksi ainoaksi vaihtoehdoksi jäi suorittaa kohteen vaatima arkeologinen tutkimus valvontatyönä samanaikaisesti alueella käynnissä olevien maankaivu- ja -rakennustöiden kanssa. Näistä erillisenä osiona tehtiin torialueella ja Valakallionpuiston

puolella kuitenkin työmaan alkuvaiheessa myös koekuopitusta ja -ojitusta. Lisäksi kolmella tutkimusosa-alueella tarjoutui mahdollisuus tutkia tarkemmin myös torialueen vanhimpia kulttuurikerroksia ja ottaa niistä talteen löytöaineistoa sekä näytteitä.

Arkeologinen valvontatyö kauppatorin ja Valakallionpuiston yhteensä 9 700 neliömetrin kokoisella alueella oli käytännössä kaivinkoneella suoritetun mekaanisen maanpoisto- ja maansiirtotyön seuranta ja ohjausta sekä kaivutyön yhteydessä paljastuneiden kulttuurikerrosten ja rakenteiden dokumentointia varsin kiireisissä ja työteknisesti hankalissa olosuhteissa. Noudatetusta koneellisesta kaivausmenetelmästä ja tutkimusalueen aiemmasta käyttöhistoriasta johtuen muodostuivat maaleikkausten piirtäminen ja valokuvaus keskeisiksi dokumentointimenetelmiksi. 12 torialueelle kaivetun koekuopan ja kahden Valakallionpuiston puolelle kaivetun koeojan seinämien lisäksi dokumentoitiin valvontatyön yhteydessä runsaasti myös kapeampia maapilareita eri puolilla torialuetta.

Valvontatyön ja dokumentoinnin yhteydessä keskityttiin 1890-luvulla torialueelle lasketun ja lähes vahingoittumana maaperässä säilyneen mukulakiveyksen alaisiin kulttuurikerroksiin, joiden luonteesta ja laajuudesta saatiin tärkeää etukäteistietoa alueelle kaivettujen koekuoppien avulla. Mielenkiintoisimpia kulttuurikerroksista olivat luonnollisesti stratigrafisesti alimmat, joista saatiin talteen löytöjä niin Valakallionpuistosta kuin torin lounais- ja luoteisivustoilla sijainneilta osatutkimusalueilta Larsen 1 ja 2. Näistä Larsen 1 löytöaineisto oli yhdistettävissä Kotkan kaupungin alkuvaiheisiin kun taas Larsen 2 alueelta paljastui löytöjä, jotka olivat vanhempia ja peräisin Ruotsinsalmen aikakaudelta. Alinta

orgaanista kulttuurikerrostumaa lukuun ottamatta ei valvonnan yhteydessä ollut mahdollista ottaa talteen muiden kerrosten löytöjä.

Kulttuurikerroksia ja rakenteita

Kauppatorin käyttöhistoria ensin 1700-1800-luvun taitteen sotilaiden harjoituskenttänä ja myöhemmin 1800-luvun loppuvuosikymmenten toriaukiona antoi aiheen olettaa, ettei alueen arkeologisen valvonnan yhteydessä tulisi törmäämään suureen määrään kiinteitä rakenteita, mikä pitikin paikkansa. Sen sijaan koostumuksensa ja laajuutensa suhteen toisistaan erottuvia kulttuurikerroksia tavattiin alueella runsaasti.

Kauppatorin alueen stratigrafia osoitautui varsin yksinkertaiseksi ja yleispiirteisään samanlaiseksi koko nykyisen kauppatorin alueella. Itse torialue jakaantui kuitenkin alinten kerrostensa suhteen kahteen toisistaan poikkeavaan puoliskoon, joiden välinen raja kulki lähes diagonaalisesti torin etelänurkasta sen pohjoisnurkkaan. Olennaisena erona puoliskojen välillä oli se, että niistä läntisessä esiintyi kaksi eri-ikäistä orgaanista horisonttia, jotka puuttuivat torin itäpuoliskosta. Orgaanisten kerrosten puuttuminen mainitun rajan itäpuolella selittyy alueen alkuperäisellä topografialla ja koilliseen voimakkaasti kohoavalla peruskalliolla, jonka räjäyttämällä tasoitettu pinta paljastui vasta 1890-luvun torikiveyksen pohjustuksen ja torin täyttö- ja tasoitekerrosten alta.

Torialueen länsipuoliskossa tavattu alempi orgaaninen horisontti oli stratigrafisten havaintojen ja löytöaineiston perusteella yhdistettävissä Ruotsinsalmen yhdyskunnan aikaan. Ylempi orgaanisista horisonteista sisälsi runsaasti sahajätettä ja

pullolasia ja liittyi 1800-luvun loppuvuosikymmeninä suoritettuihin tulevan torialueen kuivatus-, täyttö- ja tasoitustöihin. Paikallisen ja helposti kaupungin sahoilta saatavilla olevan sahajätteen käytöstä torialueen täyttömateriaalina todistivat laudan, riman sekä männynkaarnan lisäksi puhtaasta sahanpurusta koostuneet ohuet linsit, joita esiintyi siellä täällä alueen maaseinämässä.

Valvontakaivausten yhteydessä ei tehty havaintoja nykyisen kauppatorin länsiosassa aikoinaan sijainneen Ruotsinsalmen harjoituskentän alkuperäisestä käyttöpinnasta. Vaikka yllä mainittujen kahden orgaanisen horisontin välissä alueella esiintyikin ohuita kerroksia, jotka periaatteessa olisivat voineet olla harjoituskenttään liittyviä, eivät ne kuitenkaan missään muodostaneet selvää yhtenäistä ja laajempaa horisonttia (harjoituskentän pinta) vaan ne esiintyivät katkelmallisina, koostumukseltaan heterogeenisina ja epäyhtenäisinä dokumentoiduissa maaseinämässä. Onkin todennäköisempää, että kerrokset olivat syntyneet pääasiallisesti vasta 1800-luvun loppuvuosikymmeninä torialuetta kuivatettaessa, tasoitettaessa ja täytettäessä, missä yhteydessä oli samalla myös kajottu alempaan orgaaniseen horisonttiin ja kuorittu se paikoin kokonaisuudessaan pois. Osa orgaanisten horisonttien välisistä kerroksista ajoittuneen Ruotsinsalmen ja Kotkan kaupungin historian välisiin vuosikymmeniin: tähän viittaa myös kaivausten yhteydessä talteen otettu löytöaineisto.

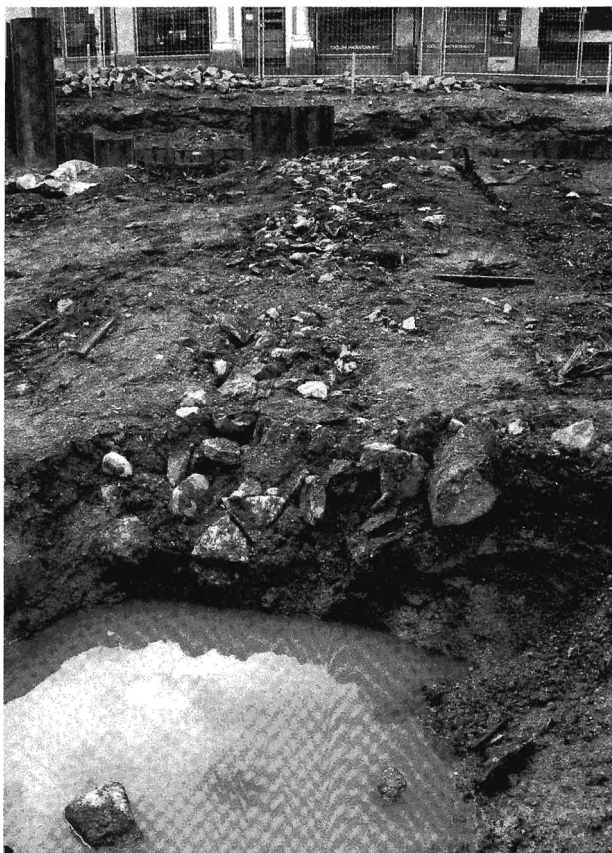
Valvontakaivauksen kiireisen aikataulun puitteissa ei tarjoutunut mahdollisuutta tutkia lähemmin kuin kahta alinta orgaanista kerrostumaa, ja näitäkin ainoastaan siellä, missä se ei häirinnyt käynnissä olevia maankaivutöitä. Tarkennusta eri kulttuurikerrosten luonteeseen ja ajoitukseen olisi luonnollisesti saatu, jos kaivutyön

yhteydessä olisi ollut mahdollista tutkia muitakin torialueen kerroksia. Pääosa torialueen dokumentoiduista kerroksista oli täyttö-, tasoite- ja kiveyksiin liittyviä pohjustuskerroksia, joista viimeksi mainittuina torin 1890-luvun torikiveyksen alla oli käytetty laivojen painolastihiekkaa, jossa esiintyi simpukankuorien lisäksi myös runsaasti piikiveä.

Kiinteitä rakenteita torialueelta löytyi vähän ja niistä merkittävin oli valvontakaivausten yhteydessä löytynyt Ruotsinsalmen harjoituskenttä, jonka koillis-päädyn tarkka sijainti saatiin selvitettyä kaivausten yhteydessä. Harjoituskenttää rajanneesta avo-ojasta tehtiin koillisessa havaintoja noin 50 metrin ja kaakossa noin 40 metrin matkalta (kuva 2). Harjoituskentän itänurkka oli tuhoutunut 1800-luvun loppuvuosikymmenten kallionräjäytys- ja maansiirtotöiden yhteydessä: samassa yhteydessä oli harjoituskenttää kiertänyt avo-oja muutettu salaojaksi täyttämällä se kivilohkareilla ja puutavaralla, jonka jälkeen oja oli peitetty paksuilla maamassoilla torialueen rakentamisen yhteydessä. Ruotsinsalmen aikaan yhdistettävissä olivat myös aivan torialueen pohjoisnurkasta ainoastaan osittain esille kaivettu hirsikaivo, sen yhteydestä paljastuneet pystypaalut ja siihen liittynyt alin kulttuurikerros sekä Valakallionpuiston puolella ainoastaan lämpäreinä säilynyt kulttuurimaakerrostuma.

Muut torialueelta paljastuneet rakenteet ja kerrokset liittyivät pääasiallisesti Ruotsinsalmen yhdyskunnan jälkeisiin vuosikymmeniin. Pääosa nuoremista kerroksista ja rakenteista on yhdistettävissä 1800-luvun loppupuoliskolle Kotkan kaupunkia edeltäviin ja sen historian ensimmäisiin vuosikymmeniin. Kotkan kaupungin kauppatoria rakennettaessa oli kosteaa maaperää ojitettu avo- ja salaojin ja torialueen kuivatuksen, täyttä-

Kuva 2: Ruotsinsalmen harjoituskentän kaakkoissivustaa rajannutta ja myöhemmin kivillä täytettyä ojaa esille kaivettaessa. KyMM. M. Kykyri.

misen ja tasoittamisen yhteydessä 1870-1890-luvulla oli alueelle vedetty myös kunnallistekniikkaa, joihin liittyvistä kaivannoista, putkista ja kaivorakenteista tehtiin runsaasti havaintoja erityisesti torin luoteis- ja lounaisosissa. Torialueen etelänurkasta löytyi lisäksi aina 1900-luvun alkuvuosikymmeniin asti käytössä olleen kaivon hyväkuntoinen hirsikehikko. Kauppatori oli päällystetty mukulakivin 1890-luvulla ja torin mukulakivikate oli käytössä aina 1930-luvulle, jolloin torin nykyinen nupukivikate laskettiin vanhemman torikiveyksen päälle.

Löytöaineistosta

Kulttuurikerroksista talteen otettu löytöaineisto oli koostumukseltaan ja esineityypeiltään tavanomaista kaupunkiarke-

ologista jätettä, jota ympäröivä asutus oli tuottanut ja levittänyt ympärilleen.

Valvontakaivauksen yhteydessä löytöjä otettiin talteen torin lounais- ja luoteissivustojen tutkimusalueilta sekä Valakal-ionpuistosta. Yleisimmät löytöryhmät torialueella olivat keramiikka, lasi, metalli ja polttamaton luu. Keramiikkaa (kivi-, harmaa-, valko- ja punasavi, fajanssi sekä posliini) otettiin kenttätöiden yhteydessä talteen 28 kg, lasia (pullo-, taso-, astia- sekä sulanut lasi) 18 kg, metalliesineitä ja niiden katkelmia 10 kg, polttamatonta luuta 19,5 kg, nahkaa 5,5 kg sekä rautakuonaa 3 kg.

Torialueen lounaissivustalta (Larsen 1), ylemmästä organisesta kerroksesta, löytyi pääasiallisesti Kotkan kaupun-

gin alkuvaiheisiin liittyvää, 1800-luvun loppupuoliskolle ajoittuvaa esineistöä. Keramiikasta pääosa oli peräisin punasaviastioista, jonka jälkeen yleisimmät keramiikkaryhmät olivat fajanssi sekä posliini. Suurin osa alueelta löytyneestä lasista oli pullolasia, jonka lisäksi alueelta saatiin talteen myös hieman taso-, astia- ja sulanutta lasia. Alueen metallilöydöt olivat lukumääräisesti vähäiset. Keramiikan, lasin ja metallin lisäksi alueelta löytyi myös hieman nahkaa ja puuta.

Torin luoteissivustan (Larsen 2) löytöaineisto ajoittui pääasiallisesti Ruotsinsalmen aikaan, mutta mainitulta alueelta tavattiin myös esineistöä, joka sijoittuu ajallisesti Ruotsinsalmen tuhoutumisen ja Kotkan kaupungin perustamisen väli- maastoon. Alueen keramiikasta pääosa oli punasavikeramiikka, joskin alueelta löytyi lähes saman verran myös ns. slaavilaista keramiikkaa. Näiden lisäksi löytöaineistossa esiintyi fajanssia, posliinia, valkosavikeramiikkaa sekä kivitavaraa. Joissain fajanssi- ja posliiniasioiden paloissa oli tunnistettavissa valmistajan leimoja, jotka olivat pääasiallisesti venäläisiä ja ajoittuivat 1700-luvun lopulta aina 1800-luvun loppupuolelle (Kykry 2006).

Löytyneestä lasista suurin osa oli tasolasia ja metallista erityyppisiä rautanauloja. Rahoja, jotka kaikki olivat venäläisiä, löytyi alueelta kolme kappaletta ja ne ajoittuivat vuosille 1753-1810. Torin luoteissivustan kulttuurikerroksissa oli säilynyt myös orgaanista materiaalia: puuta ja nahkaa, joista jälkimmäinen oli pääasiallisesti peräisin korollisista nauhaken- gistä. Kenkänahkan lisäksi aineistossa esiintyi myös hieman nahkan leikkuujätettä.

Vaikka Ruotsinsalmi oli aikoinaan ollut sotasatama, jonka asukkaista suurin osa

oli ollut sotilashenkilökuntaa ja vaikka nykyinen Kotkan kauppatorin alue oli palvellut sotilaiden harjoituskenttänä, olivat sotaväkeen ja sodankäyntiin liittyvät löydöt torialueella vähäisiä. Näistä voi mainita piilukkokiväärin pyssyypiin, käsiaseen lyijyvaippaisen ammuksen sekä rautakuulan fragmentit.

Erikoisemmista löydöistä voi lopuksi mainita pienten punasavisten/fajanssisten käsin maalauskoristeltujen pieno- isveistosten (aiheina eläin- ja ihmishahmot) fragmentit (kuva 3) sekä muskoviitin pa- laset, joita mahdollisesti oli käytetty rakennusten ikkuna-aukkojen peitteenä lasin korvikkeena.

Lopuksi

Kotkan toriparkin rakennustyömaan arkeologisen valvonnan yhteydessä saatiin uutta tietoa niin Ruotsinsalmen yhdyskunnan aikakaudesta kuin Kotkan kaupungin historian alkuvaiheistakin. Merkittävänä torialueella suoritettua valvontatyötä voi pitää erityisesti sen vuoksi, että se oli ensimmäinen Kotkansaarella suoritettu kaupunkiarkeologinen tutkimus, jonka yhteydessä dokumentoitiin ja tutkittiin myös maanalaisia kerroksia ja rakenteita.

Torialueella suoritettut tutkimukset osoittivat, että aivan Kotkan kaupungin keskustassa on vielä säilynyt koskemattomia kulttuurikerroksia ja rakenteita, joita saaren maaperässä lienee jäljellä vielä muuallakin. On selvää, että suurin osa Ruotsinsalmen yhdyskunnan ja varhaisen Kotkan aikaisista kerrostumista ja rakenteista on jo tuhoutunut nykyistä Kotkaa rakennettaessa, minkä vuoksi niistä maaperässä vielä mahdollisesti jäljellä olevat tulisi jatkossa pyrkiä tutkimaan ja dokumentoimaan mahdollisimman sys-

Kuva 3: Sotilasta esittävä fajanssinen pienoisoikeistos Ruotsinsalmen ajalta (KM 2005088:310). KyMM. T. Leinonen.

temaattisesti. Kotkansaarella erityisen mielenkiinnon kohteena on Ruotsinsalmen yhdyskunta, josta kyllä on historiallisia lähteitä, mutta johon liittyvä arkeologinen tutkimus on ainakin toistaiseksi ollut vähäistä.

Abstrakt: Salutorgets parkeringsplats: Stadsarkeologi i Kotkansaari.

Kymmenedalens Landskapsmuseum (Kymenlaakson maakuntamuseo) ledde övervakningsutgrävningarna på Kotka salutorg i maj-oktober 2005. En arkeologisk övervakning blev aktuell då man började bygga en underjordisk parkeringshall under torget. De historiska källorna kunde berätta att det på torget under 1700- och 1800-talet funnits ett tränings- och paradfält med tillhörande bostadstomter i det dåvarande Svensksund, Kotka stads (1879) föregångare.

Man fann endast ett fåtal fasta lämningar under utgrävningarna, vilket kan förklara platsens funktion: det fanns ingen stadsbosättning i området under den tid som träningsfältet och torget var i användning. Under tjocka lager av fyllnads- och utjämningsjord kunde man lokalisera var exakt Svensksunds paradfält funnits. Man hittade även två stockbrunnar, en så gott som enhetlig torgstenläggning från 1890-talet, flera dränerings- och avloppsdiken, samt vanliga diken som grävts i de torgområdets sank jord. Kulturlagren berättar främst om Kotka stads historia och om olika fyllnads- och utjämningslager från slutet av 1800-talet. Man känner även till kulturlager som innehöll fynd från 1700- och 1800-talets skifte.

Lähteet

Painamattomat lähteet

- Kotkansaaren osayleiskaava*. Selostus. Kotkan kaupunki Maankäyttöosasto Yleiskaavoitus Y 3. 1995.
- Kykyri, Marita 2006. *Kotka, Kauppatori, Toriparkki. 1700-1800-lukuun ajoittuvan kaupunkiarkeologisen kohteen valvontakäytäntö*. Kaivauskertomus. KyMM arkisto, Kotka.

Painetut lähteet

- Airola, Olli 1978. Ruotsinsalmen merilinnoitus ja sen sotilaallinen merkitys. Ruotsinsalmen merilinnoitus 1790-1855:10-84. *Kymenlaakson museon julkaisuja* no 1. Myllykoski.
- Harjunpää, Kaisu 1978. Ruotsinsalmen linnoitusyhdyshenkilö ja sen elämä. Ruotsinsalmen merilinnoitus 1790-1855:85-117. *Kymenlaakson museon julkaisuja* no 1. Myllykoski.
- Hultin, Herman 1904. *Kotkan kaupungin historia*. Kotka.
- Kivinen, Olli 1964. *Kotka 1964 keskustan asemakaava*. Kotka.
- Koho, Liisa 2002. "Til Kotka Finland". Norjalaiset rakensivat sahan Kotkaan... *NORSKA. Kymenlaakson maakuntamuseon julkaisuja* no 28:5-15. Toim. Koho, Liisa et. al. Hamina.
- Rosén, Ragnar 1953. *Kotkan esivaiheet. Kotkan historia I: 1-90*. Toim. Anttila, Leo et.al. Helsinki.
- Saarinen, Juhani 2002. *Kymistä Kotkaan II*. Porvoo.

Marita Kykyri
Kymenlaakson maakuntamuseo
Kotkankatu 13
48100 Kotka
marita.kykyri@kotka.fi

Marita Kykyri toimii tutkijana Kymenlaakson maakuntamuseossa.

Peurasaaria ja outoja kirjaimia

Christian Carpelan & Pirjo Uino

Suomen lähialueella, Äänisjärvessä ja Kuolavuonossa, on kummassakin saari, jonka alkuperäinen nimi karjalaksi ja saameksi tarkoittaa *Peurasaarta*. Äänisessä on Eteläinen Peurasaari ja Kuolavuonossa Iso Peurasaari. Kummassakin Peurasaarissa sijaitsee merkittävä arkeologinen kohde, muinainen kalmisto, johon suomalaisetkin arkeologit ovat tutkimuksessaan viitanneet. Venäjäksi Peurasaari näyttää kyrillisin merkein kirjoitettuna tältä: Олений остров. Latinalaiseen merkistöön translitteroituna se näyttää tältä: *Olenij ostrov*.

Äänisjärven Eteläisessä Peurasaarissa (jotka vierellä on Pohjoinen Peurasaari) on erittäin merkittävä myöhäimesoliittinen kalmisto, johon kansainvälisesti on tapana viitata sen translitteroidulla venäjänkielisellä nimellä (jättäen kuitenkin yleensä pois ratkaisevan määreen: Eteläinen). Muinaistutkijan numeroon 2/2005 sisältyy ansiokas, Suomen mesoliittista ensiasutusta käsittelevä artikkeli (Pesonen 2005). Siinä on ollut tarpeen viitata myös kyseiseen kalmistoon – nimellä *Olenij Ostrov* (siis kaksi ännää ja jälkimmäisessä sanassa iso o). Myös Muinaistutkijan niteessä 1/2006 Kati Salo mainitsee artikkelissaan *Olenij Ostrov*-nimisen kalmiston (Salo 2006). Virheellisessä kirjoitusasussa oli jotakin tuttua, ja se houkutteli kaivelemaan asiaa. Jotakin löytyikin.

Äänisjärven Eteläisen Peurasaaren kalmiston kaivaustutkimukset toteutettiin 1930-luvulla V. I. Ravdonikasin johdolla. Hän julkaisi alustavan raportin vuosikirjassa *Sovetskaja arheologija VI* (Ravdonikas 1940). Pian T. J. Arne (1942) esitteli artikkelin *Fornvänneren*issä. Hän translitteroi nimen oikein: *Olenij ostrov*. Ville Luho (1956: 158) taisi ensimmäisenä suomalaisena viitata Ravdonikasiin translitteroiden samalla nimen omintakeisesti: *Oleini ostrov*.

Nina N. Gurina, joka oli osallistunut kyseisiin kaivauksiin, oli saanut käyttöönsä Ravdonikasin kenttäaineiston ja julkaisi lopulta tutkimustulokset monografiana, johon sisältyi Ravdonikasin johdantoluku *Oleneostrovskij mogil'nik so vstupidel'noj stat'ej V. I. Ravdonikasa* (Gurina 1956). Seuraavana vuonna C. F. Meinander esitteli ja arvioi teoksen *Finskt Museumissa* (Meinander 1957). Hän translitteroi nimen: *Olenij Ostrov*.

Pikainen kirjallisuuden selaaminen tuotti joitakin osumia mainittujen lisäksi. Osoitautui, että kyseinen paikannimi, jonka asu siis on ns. tieteellisen translitterointistandardin mukaan *Olenij ostrov* ja ns. suomalaisen kansallisen ohjeen mukaan *Oleni ostrov*, esiintyy Suomessa julkaisuissa esityksissä useana muunnoksena:

(1) Oleini ostrov (Luho 1956: 158)

(2a) Olenij Ostrov (Meinander 1957: 97; Carpelan 1974: 31, *passim*; 1977: 6, *passim*)

(2b) Oleniy ostrov (Carpelan 1999: 151, 152; engl. translitterointi, jossa y vastaa j:tä)

(3a) Olennij Ostrov (Meinander 1964: 57–60; Edgren 1984: 19; Edgren 1992: 24, 38; Pesonen 2005: 10; Salo 2006: 25)

(3b) Olennyi Ostrov (Ligi 1993: 36)

(4) Oleni Ostrov (Luho 1967: 117; Meinander 1984: 25; Matiskainen 1986: 89; 1989 V: 62; Hertell & Manninen 2006: 40)

Suomessa käytetty kirjoitusasu on siis hieman horjunut. Onko sillä mitään käytännön merkitystä? Ymmärtäväthän kaikki kuitenkin, mistä paikasta on kyse. Aivan niin. Ihmiset ymmärtävät muunte-lua tiettyyn määrään asti. Jokainen arkeologi kuitenkin tietää, että kullakin arkeologisella kohteella tulee olla – ja periaat-teessa onkin – yksiselitteinen virallinen nimi, jolla on yksi virallinen oikeinkirjoitusasu. Siten voidaan tietää, tarkoitetaan-ko yhtä ja samaa vai kahta tai useampaa eri kohdetta. Rekisteri, johon nimet on avainsanoina talletettu huolimattomasti, on käytettävyydeltään kyseenalainen. Ih-misten ymmärtämää muunte-lua tietoyh-teiskuntamme tavalliset rekisterit eivät ymmärrä. Muunte-lusta seuraa, että haut epäonnistuvat. Tämä voi olla kielteisesti ratkaisevaa sekä viranomaistyössä että tutkimuksessa.

Peurasaaren tapauksessa sekaannuksen mahdollisuus on tietysti tavallista suu-rempi. Translitterointi on yksi tekijä. On

myös muistettava, että Peurasaari-nimi-siä kalmistosaaria tunnetaan nykyisin kaksi: Iso Peurasaari Kuolavuonossa ja Eteläinen Peurasaari Äänisjärvässä. Ei siis riitä pelkkä *Olenij ostrov*, vaan on yhtäältä lisättävä määre БОЛЬШОЙ ‘Iso’ ja toisaalta ЮЖНИЙ ‘Eteläinen’. Samalla konkretisoituvat translitteroinnin ongelmat – miten kyseiset suhuäänteitä sisältävät sanat translitteroidaan? Tieteellisen ohjeen mukaan ne translitteroidaan näin: *Bol’šoj* ja *Južnij*, mutta tarjolla on vaihtoehtoja. (Ison Peurasaaren arkeologiasta ks. Smidt 1930; Gurina 1953; <http://kae.rekvizit.ru/olen/olintr.htm> (= Šumkin 2005), josta viitteestä kiitokset Oula Seit-soselle.)

Olemme puhuneet Peurasaaresta, siis suomentaneet venäjänkielisen nimen. Tästä voisi kuitenkin seurata monenlaisia ongelmia. Voisi käydä niin, että Peurasaari-nimi sen enempää ajattelematta translitteroitaisiin suomesta takaisin venäjäksi ja nimi alkaisi elää omaa elämänsä kirjallisuudessa. Peurasaari olisi tosin helppo translitteroida: *Пеурасаари* (koska venäjässä ei ole pitkää vokaalia, venäläinen helposti translitteroi sanan saari yhdellä aalla). Mutta nimikäännökset voivat olla monenlaisten väärinkäsi-tysten lähteitä. Ravdonikasin artikkelia referoinut T. J. Arne (1942) liitti kirjoitukseensa luutikaria esittävän kuvan seuraavin kuvatekstein: “Bendolk med insatta flintskärvor från Södra Renön i Onegasjön.” Toimitus oli käännättänyt tekstin englanniksi: “Bone dagger with inlaid splinters of flint from Södra Renön in Lake Onega.” Näin ulkomaiselle lukijalle ilmaistiin, että Venäjällä Äänisjärvässä on Södra Renön -niminen saari. Kyse on toimituksellisesta kömmähdyksestä: joko olisi pitänyt kääntää nimi englanniksi tai, mieluiten, käyttää kirjoittajan tekstiinsä translitteroimaa alkuperäisnimeä.

Arkeologisessa tutkimuksessa vertailu on välttämätöntä – kaikkiin suuntiin. Idän puolella luovutettu Karjala, Itä-Karjala ja Kuolan niemimaa ovat lähialueita, joiden arkeologinen aineisto tarjoaa Suomen arkeologian tutkijalle tärkeän vertailukohteen. Suurin osa tiedosta on julkaistu venäjäksi. On ymmärrettävää, että vain harvat suomalaiset arkeologit saavat selvää tekstistä. Useimmiten arkeologisen vertailun ensisijaisena aineksena ovat kuitenkin kuvat – vertaileva arkeologia perustuu pitkälti kuvatulkintaan. Valittavasti kirjallisuusviite ajankohtautuu jo tällä alkeistasolla: olisi osattava kopioida bibliografiset tiedot kyrillisinä tai translitteroida ne kirjallisuusluetteloon ja samalla tekijän nimi viitteeseen. Myös teksteissä esiintyvät paikannimet on translitteroitava. Se on kyllä vaikeata – varsinkin jos ei osaa lainkaan venäjää – mutta siihen on olemassa ohjeita (Kahla, toim. 1982; Kahla & Mikkonen, toim. 2005; Kahla & Peltola 1978; Nikunlassi 2002: 401–407).

Translitteroinnissa olennaista on läpinäkyvyys siten, että latinalaiseen merkistön translitteroitu sana voidaan virheettömästi translitteroida takaisin kyrilliseksi. Näin siksi, että olisi mahdollista löytää kyseinen kirja tai artikkeli bibliografiasta. Virheet voivat johtaa varsinkin kokemattoman aivan harhaan. Mutta työtä ja vaivaa lisääviä virheitä eivät tee ainoastaan taitamattomat tai piittaamattomat ihmiset (tosin painovirheitä voivat tuottaa huolellisimmatkin) vaan sitä aiheuttaa myös tekniikka, joka on kehitetty helpottamaan elämäämme tietoyhteiskunnassa.

Ajattelemme Muinaistutkijaa 3/2005 ja siinä olevaa antoisaa artikkelia uralilaisaltailaisuudesta Suomen arkeologiassa (Salminen 2005). Timo Salminen on henkilö, joka aivan varmasti hallitsee translitteroinnin, jonka hän on toteuttanut

väitöskirjassaan esittämänsä kansainvälisen tieteellisen standardin mukaisesti (Salminen 2003: 250). Silti artikkelin referensseissä on virheitä, mutta ne ovat selvästi syntyneet kirjan valmistusprosessin yhteydessä. Jossakin vaiheessa ohjelmien yhteensopivuus on pettänyt, ja sen tuloksena Salminen on saanut nähdäkseen ainakin “matoänniä” (ñ) ja kolmen pisteen sarjoja (...). Tällaisessa tilanteessa toimitus joutuu koville.

Outoja kirjaimia ei ole yksin venäjän ja eräiden muiden slaavilaisten kielten kyrillislähtöisissä aakkostoissa. Niitä on myös monissa latinalaisissa merkistöissä. “Hattuässät” (š) ym. vastaavat lienevät useimmille tuttuja ja niitähän käytetään translitteroinneissakin, kuten edellä ilmeni. Itämeren piiristä tunnemme viron “mato-oon” (õ), mutta puolassa, liettuaassa ja lätissä esiintyy useimmille outoja merkkejä, joita monet kirjoittajat syrjien yksinkertaistavat ja joita erilaiset tietokoneohjelmat ignoreivat. Muinaistutkijan niteestä 3/2005 löytyy esimerkkejä jälkimmäisestä vaihtoehdosta. Tekstiilien valmistusta koskevassa mielenkiintoisessa artikkelissa (Kirjavainen & Riikonen 2005) käytetään latvialaisia referenssejä, jotka ovat vääristyneet osaksi niin, että kirjoittajaa ei voi löytää bibliografioista.

Sivumennen voi todeta, että viimeksi mainitun artikkelin ainoa venäläinen referenssi on moitteettomasti translitteroitu – mutta kansallisen englantilaisen ohjeen mukaisesti. Tämä johtaa takaisin kysymykseen translitteroinnista ja sen erilaisista järjestelmistä. Siihen vihjaisimme jo lyhyesti viitatessamme ns. tieteellisen ohjeen mukaiseen translitterointiin.

Käytännön translitteroinnissa erotetaan siis venäjän kyrillisen kirjaimiston siirrossa kaksi translitterointijärjestelmää:

kansainvälinen ja kansallinen. Kansainvälinen järjestelmä ei pyri opastamaan lukijaa oikeaan ääntämiseen vaan siinä jokaiselle kyrilliselle merkille esitetään mahdollisimman tarkka latinalainen vastaavuus: merkkiä vastaa merkki. Ns. tieteellisessä järjestelmässä tämä ei täysin toteudu vaan eräät kyrilliset merkit (и, ю, я) translitteroidaan kaksikirjaimisina (šč, ju, ja). Ennen kaikkea tutkimuskirjastoissa käytetään standardia ISO R9, jossa myös mainitut kyrilliset merkit translitteroidaan yksikirjaimisina (š, ū, â). (Kahla & Mikkonen 2005: 14.)

Kansainvälisestä translitteroinnista poiketen kansalliset translitterointiohjeet perustuvat pyrkimykseen ilmaista siirrettävän kielen äänneasua vastaanottajakielen oikeinkirjoituksen tarjoamalla, kielen käyttäjille tutuilla kirjaimilla ja kirjainyhitymillä. Luonnollisesti tästä seuraa translitterointijärjestelmien moninaisuus. Esimerkiksi venäjän ч- kirjain translitteroituu eri kielillä seuraavasti: *ch* (englanti, espanja), *tch* (ranska), *tsch* (saksa), *tj* (ruotsi, tanska), *tsj* (norja), *cz* (puola), *č* (lätti, liettua, tšekki, slovakki, sloveeni, kroaatti), *cs* unkari, *c ~ ce ~ ci* (italia, romania), *tš* (viro, suomi). (Kahla & Mikkonen 2005: 15.) Kun tällainen moninaisuus toteutuu monen kyrillisen kirjaimen kohdalla, on selvä, että sama paikannimi tai bibliografinen referenssi voi näyttää varsin erilaiselta eri julkaisuissa. Jos asiaa tuntemattomat kirjoittajat eri maissa lainailevat kirjoitusasuja erikielisistä teoksista vielä huolimattomuusvirheitä tuottaen, tuloksena on sekaannus. Translitterointijärjestelmän vaihtaminen vaikuttaa usein kirjallisuusluettelon aakkostukseen.

Suomessa sovelletaan usein populaareissa teksteissä kansallista translitterointiohjetta yksinkertaistettuna muunnoksena, jossa ei käytetä tarkkeita eli diakriittisia

merkkejä. Edellä totesimme, että tutkimuskirjastoissa käytetään bibliografisten tietojen listauksissa standardia ISO R9. On kuitenkin syytä huomata, että kun tekee *hakuja* esimerkiksi HELK:asta, on syytä edetä opastus-napin takaa avautuvan perushaku-sivun alalaidasta avattavaan sisällysluetteloon ja klikata kyrillisen aineiston hakuriviä. Näkymän oikeaan laitaan ilmaantuu kyrillisen näppäimistön kuva, jota käytetään sen alla olevan ohjeen mukaan. Sen yläpuolella olevaan kenttään ilmaantuva translitterointi on usein käsin siirrettävä näkymän keskialueella olevaan hakukenttään. Näin siis, jos kyse on kyrillisestä tekstistä. Jos taas on kyse translitteroidusta tekstistä, täytyy käyttää sitä ja toivoa menestystä ellei osaa mielessään hahmottaa kyrillistä originaalimuotoa. Diakriittisiä merkkejä ei kuitenkaan voi hauissa käyttää. Jos etsitty nimeke tarkoittaa käännösteosta, se tietysti löytyy ao. translitteroidulla muodolla.

Eri järjestelmien olemassaolo hankaloittaa elämää. Eikä asiaa helpota ollenkaan se, että venäläiset arkeologit itse julkaislessaan tekstejä vierailta kielillä eivät näytä ymmärtävän translitteroinnista paljoakaan. Olisi toivottavaa, että Suomen arkeologiassa päästäisiin ymmärrykseen siitä, mitä translitterointi on ja miten tärkeää on oppia translitteroimaan oikein. Kyse on tiedosta, taidosta ja huolellisuudesta. Näiden puuttumisesta kertovia esimerkkejä löytyy arkeologisesta kirjallisuudestamme 'pilvin pimein'. Valitettavasti virheellisillä kirjoitustavoilla on taipumus kiertää julkaisusta toiseen, ja juuri siksi jokaisen olisi ehdottomasti translitteroitava kyrillisin aakkosin julkaistut referenssinsä ja paikannimensä aivan itse. Niitä ei pidä kopioida muista julkaisuista, joissa ne todennäköisesti ovat enemmän tai vähemmän virheellisiä. Tämä on syytä toistaa: *translitterointi*

vaatii aivan erityistä tarkkuutta – eikä silti tahdo välttyä virheiltä.

Muuten olemme sitä mieltä, että Suomen jokaisen arkeologin tulisi opetella venäjän alkeet. Viime vuosina moni – varsinkin nuoremman polven arkeologi – on näin tehnytkin. Jopa Museovirastossa käynnistyi keväällä 2006 venäjänkielen alkeiskurssi! Mutta samalla kun opettelee kielen alkeita, on sisäistettävä myös oikean translitteroinnin tärkeys. Valitsipa kirjoittaja tieteellisen tai kansallisen järjestelmän, hänen on esityksensä puitteissa noudatettava sitä johdonmukaisesti. Julkaistessaan vieraalla kielellä kirjoittajan on harkittava, käyttääkö kansainvälistä tieteellistä standardia vaiko kyseisen kielen kansallista ohjetta.

Lähteet

- Arne, T. J., 1942: Ett neolitiskt gravfält vid Onegasjön. *Fornvännen* 37 (1942): 426–430.
- Carpelan, C., 1974: Hirven- ja karhunpäesineitä Skandinaaviasta Uralille (Referat: Elch- und Bärenkopfggegenstände von Skandinavien bis zum Ural). *Suomen Museo* 81 (1974): 29–88.
- Carpelan, C., 1977: Älg- och björnhuvudföremål från Europas nordliga delar. *Finskt Museum* 82 (1975): 5–67.
- Carpelan, C., 1999: On the postglacial colonisation of eastern Fennoscandia. In: *Dig it all. Papers dedicated to Ari Siiriäinen* (ed. by M. Huurre et al.): 151–171. Helsinki: The Finnish Antiquarian Society, The Archaeological Society of Finland.
- Edgren, T., 1984: Kivikausi. Teoksessa: *Suomen Historia* 1: 8–97. Espoo: Weilin+Göös.
- Edgren, T., 1992: Den förhistoriska tiden. I: *Finlands Historia* I (toim. M. Norrback): 9–270. Esbo: Schildts.
- Gurina, N. N., 1953 – Гурина, Н. Н.: Памятники эпохи раннего металла на северном побережье Кольского полуострова. *Материалы и исследования по археологии СССР* 39. Ленинград.
- Gurina, N. N., 1956 – Гурина, Н. Н.: Оленеостровский могильник (со вступительной статьей В. И. Равдоникаса). *Материалы и исследования по археологии СССР* 47. Ленинград.
- Hertell, E., & Manninen, M. A., 2006: Lisiä tietoihin Pohjois-Karjalan säleistä ja säle-esineistä. *Muinaistutkija* 1/2006: 38–48.
- Kahla, M., toim. 1982: Neuvostoliiton paikannimet. Valikoima Sosialististen Neuvostotasavaltain liiton paikannimistöä. Oikeinkirjoitus ja painotusopas. *Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisusarja* 19. Helsinki.
- Kahla, M., & Mikkonen, P., toim. 2005: Venäläisten henkilönnimien opas. *Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja* 136 ('Kielenkäytön oppaita 5'). Helsinki.
- Kahla, M., & Peltola, R., 1978: Venäläisten nimien kirjainasu suomenkielisessä tekstissä. *Kielikello* 10.
- Kirjavainen, H., & Riikonen, J., 2005: Tekstiilien valmistuksesta Turussa myöhäisrautakaudella ja keskiajalla (Abstrakt: Textiltillverkning i Åbo under sen järnålder och medeltid). *Muinaistutkija* 3/2005: 30–44.
- Ligi, P., 1993: National romanticism in archaeology: the paradigm of Slavonic colonization in north-west Russia. *Fennoscandia archaeologica* X (1993): 31–39.
- Luho, V., 1956: Die Askola-Kultur. Die frühmesolitische Steinzeit in Finnland. Suomen *Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 57-1. Helsinki
- Luho, V., 1967: Die Suomusjärvi-kultur. Die mittel- und spätmesolitische Zeit in Finnland. Suomen *Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 66. Helsinki.
- Matiskainen, H., 1986: Beiträge zur Kenntnis der mesolitischen Schrägschneid-

- pfeile und Mikrolithen aus Quarz. *Iskos* 6 ('Studia praehistorica Fennica C. F. Meinander septuagenario dedicata', toim. T. Edgren): 77–98. Helsinki.
- Matiskainen, H., 1989: The paleoenvironment of Askola, Southern Finland. Mesolithic settlement and subsistence 1000–6000 b.p. *Iskos* 8 ('Studies on the Chronology, material Culture and Subsistence Economy of the Finnish Mesolithic, 10000–6000 b.p.'): article V. Helsinki.
- Meinander, C. F., 1957: Gurina (1956) -teoksen esittely ja arvio. *Finskt Museum* LXIV (1957): 97–99.
- Meinander, C. F., 1964: Kommentarer till spånpilens historia. *Finskt Museum* LXIX (1962): 39–61.
- Meinander, C. F., 1984: Kivikautemme väestöhistoria (Summary: The Stone Age ancestors). *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 131 ('Suomen väestön esihistorialliset juuret', toim. S.-E. Åström): 21–48. Helsinki.
- Nikunlassi, A., 2002: *Johdatus venäjän kieleen ja sen tutkimukseen*. Helsinki.
- Pesonen, P., 2005: Sarvingin salaisuus – Enon Rahakankaan varhaismesoliittinen ajoitus (Abstrakt: Sarvinkis hemlighet – Den tidigmesolitiska dateringen av Rahakangas boplat i Eno). *Muinaistutkija* 2/2005: 2–13.
- Ravdonikas, V. I., 1940 – Равдоникас, В. И.: Неолитический могильник на Онежском озере (Résumé: Un cimetière néolithique sur le lac Onéga). *Советская археология* VI: 46–62.
- Salminen, T., 2003: Suomen tieteelliset voittomaat. Venäjä ja Siperia suomalaisessa arkeologiassa 1870–1935. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 110. Helsinki.
- Salminen, T., 2005: Uralilais-altailaisuus suomalaisessa arkeologiassa (Abstrakt: Ural-altaism i finsk arkeologi). *Muinaistutkija* 3/2005: 18–29.
- Salo, K., 2006: Hammastutkimuksen mahdollisuudet arkeologiassa – esimerkkinä Euran Luistarin kalmisto. *Muinaistutkija* 1/2006: 17–28.
- Šmidt, A. V., 1930 – Шмидт, А. В.: Древний могильник на Кольском заливе. *Материалы Комиссии экспедиционных исследований* 23: 119–169. Ленинград.
- [Šumkin, V. Ja., 2005:] <http://kae.rekvizit.ru/olen/olintr.htm>
- Artikkelin jo mentyä toimittajalle on ilmestynyt kaksi aiheeseen liittyvää teosta:
- Mikkonen, P., Kahla, M., Kemppinen, I., & Charnaya, A., toim. 2006: Venäjän federaation paikannimiä. Oikeinkirjoitus- ja painotusopas. *Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja* 138 ('Kielenkäytön oppaita 6'). Helsinki.
- Mustajoki, A., 2006: Kiehtova ja pelottava venäjän kieli. Teoksessa: *Opas venäläisyyteen* (toim. T. Vihavainen): 12–44, liitteet 1–2. Helsinki: Otava.
- Christian Carpelan
christian.carpelan@kolumbus.fi
- Pirjo Uino
pirjo.uino@nba.fi
- FL Christian Carpelan on vapaa tutkija, joka suuntautuu pohjoisen Fennoskandian, Itä-Euroopan ja Länsi-Siperian arkeologiaan.
- FT Pirjo Uino on intendentti Museoviraston arkeologian osastolla ja dosentti Helsingin Yliopiston arkeologian oppiaineessa, jonka henkilökohtainen tutkimus suuntautuu Karjalan ja Venäjän arkeologiaan.

I – QMDAA: Arkeologeista tietokonenörteiksi

Anna-Kaisa Puputti & Tiina Äikäs

I – QMDAA Summer School,
*Quantitative Methods and
Data Analysis in Archaeology*,
Campiglia Marittima, Italia, 10.–
17.9.2006

Toskanassa, Campiglia Marittiman vanhassa kaivoskaupungissa kokoontuivat opiskelijat ja jatko-opiskelijat 12 eri maasta Sienan ja Parman yliopistojen järjestämään kesäkouluun. Kurssi kokosi yhteen joukon kvantitatiivisesta analyysistä ja tietokonesovelluksista kiinnostuneita tutkijoita, professoreita ja opiskelijoita. Koulun tarkoitus oli esitellä opiskelijoille metodologisia käsitteitä niin tilastotieteen, arkeologisen data-analyysin kuin tietojenkäsittelytieteidenkin saroilta. Samalla haluttiin perehdyttää spatiaalisen aineiston analysointiin soveltuvien GIS-ohjelmien käyttöön sekä tekoälyn (A.I.) sovelluksiin arkeologisessa tutkimuksessa. Kurssi koostui viikon ajan järjestettävistä luennoista sekä niihin liittyvistä harjoituksista, joissa luennoilla käsiteltiin menetelmiin ja ohjelmiin tutustuttiin käytännössä. Opiskelijat, artikkelin kirjoittajat mukaan lukien, olivat suurimaksi osaksi arkeologian jatko-opiskelijoita, joiden väitöskirja-aiheet sivusivat jotakin koulun teemoista. Opettajiksi oli valikoitunut joukko alansa keskeisiä osaajia Euroopasta ja Pohjois-Amerikasta.

Kurssi järjestettiin nyt ensimmäistä kertaa. Aloitteen olivat tehneet tohtori Giancarlo Macchi Sienan yliopiston arkeologian laitokselta sekä apulaisprofessori Roberto Bagnara Parman yliopiston tietojenkäsittelytieteen laitokselta. Taustalla oli Sienan yliopistosta löytyvä, tietokonesovelluksiin arkeologiassa liittyvä osaaminen. Sienan yliopistoon on perustettu vuonna 2003 Laboratory of Spatial Analysis and Computer Science in Archaeology, jonka päämääränä on kehittää ja käyttää tietokonetekniikoita arkeologisen tiedon analysointiin. Kurssi oli päädytty järjestämään Campiglia Marittiman lähellä sijaitsevassa San Silvestron arkeologisessa puistossa, jonka keskellä kurssikeskus Villa Lanzi sekä majoituspaikkana toiminut hostelli Palazzo Gowett (kuva 1) sijaitsevat. Syrjäinen sijainti takasi sen, että kurssilaiset keskittyivät nähtävyyksien katselemiseen ja hauskanpidon sijasta kurssin antiin, ja kannettavat tietokoneet otettiin usein esille illalla vielä illallisen jälkeen. Syrjäisen sijainnin haittapuolena olivat hieman hankalat kuljetusjärjestelyt, jotka sallivat huonosti lentoaikataulujen vaatimaa joustoa.

Viikon ohjelma oli varsin tiivis, mikä oli toisaalta hyvä, sillä näin oli mahdollista hyödyntää maksimaalisesti kurssilla vietetty aika. Päivän ohjelma koostui kahdeksasta tunnista luentoja ja harjoituksia,

minkä lisäksi opiskelijat harjoittelivat ohjelmien käyttöä, keskustelivat arkeologisista aiheista ja "instasivat softaa" myös luentojen välillä ja jälkeen. Kurssin opettajatkin asuivat Palazzo Gowettissa, joten heidän tietämystään saattoi hyödyntää myös varsinaisen luentoajan ulkopuolella esittämällä kysymyksiä ja pyytämällä käytännön neuvoja omaa tutkimustaan varten. Pelkkää puurtamista viikko ei kuitenkaan ollut, sillä kurssilaiset pääsivät myös iltapäivän kestäväälle ekskursiolle, joka suuntautui Barattinlahden arkeologiseen puistoon ja etruskikulttuurin jäännösten pariin.

Teoriaa ja käytäntöä

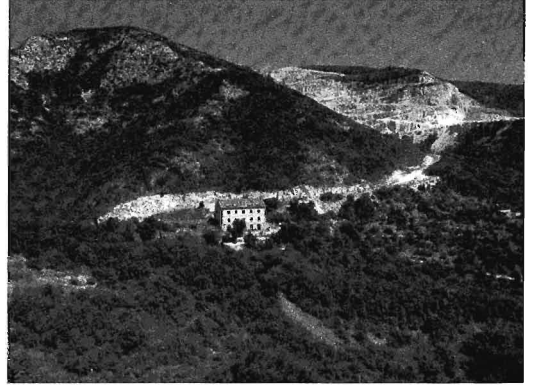
Kurssin sisältö koostui spatiaalisesta analyysistä, kompleksisuuden matemaattisesta teoriasta, tietojenkäsittelytieteen peruskäsitteistä sekä joukosta kiinnostavia metodeja, kuten neural networks-ohjelmista sekä tietokonesimulaatiosta. Opettajien joukkoon kuului arkeologien lisäksi matemaatikko ja tietojenkäsittelytieteilijä. Parhaimmillaan tieteiden kohtaaminen antoi opiskelijoille uusia ajatuksia arkeologiasta, mutta pahimmillaan eri tieteiden edustajien kiinnostuksen kohteet ja terminologia eivät lainkaan kohdanneet. Kurssin teoreettisinta antia olivat professori Antonio Moron (Firenzen yliopiston matematiikan laitos) sekä Bagnaran luennot. Moro käsitteli kompleksisuuden matemaattista teoriaa varsin käytännöstä vieraalla tasolla, ja Bagnara esitteli tietojenkäsittelytieteen peruskäsitteitä, kuten formaaleja kieliä.

Suurin osa opetuksesta liittyi tavalla tai toisella spatiaaliseen analyysiin. (Esittelemme artikkelin lopuksi joitakin kursilla esillä olleita ilmaisia ohjelmia.) Professori Kenneth Kvamme Arkansasin yliopistosta sekä MA Benjamin Ducke Kielin yliopiston arkeoinformatiikan laitokselta

käsittelivät GIS:n käyttöä sekä siihen saatavissa olevia ilmaisia ja maksullisia ohjelmia. Kvamme suositteli IDRISI Andes -ohjelmaa, kun taas Ducke kehui GRASS GIS:n etuja. Molempia ohjelmia päästiin kokeilemaan myös käytännön harjoituksissa. Teoriaesityksessään Kvamme puhui ennustavasta mallintamisesta. Esimerkkinä deduktiivisesta mallintamisesta käytettiin human niche-malleja, jonka lähtökohtana oli alue, jota ihmisen hyödyntävät (Kvamme 2006:7-9). Myös intrasite-analyysit saivat kohtuullisen paljon huomiota. Professori Hans-Peter Blankholm Tromssan yliopistosta esitteli intrasite-analyysissä käytettäviä metodeja, kuten lähimmän naapurin analyysia ja unconstrained clustering-metodia, sekä myös 80-luvulla kehittämänsä klusterianalyysin suorittamiseen soveltuvaa tietokoneohjelmaa. Tohtori Giancarlo Macchi siirtyi intrasite-analyysistä intersite-analyysiin. Hän esitteli siinä käytettäviä metodeja varsin käytännöllisellä tasolla. Macchin luentoihin liittyen tutustuttiin muun muassa tilastolliseen R-ohjelmaan, jonka tuntemus olisikin suositeltavaa jokaiselle tilastollisia analyysejä käyttävälle.

Professori Juan A. Barcelo Universitat Autònoma de Barcelonasta esitteli neural networks-ohjelmia. Neural networks-ohjelmat kykenevät oppimaan niihin syöte-tyistä tiedoista. Ne eivät Barcelon mukaan myöskään ainoastaan opettele ulkoa, vaan soveltavat oppimaansa. Oppimansa pohjalta ne kykenevät tunnistamiseen, esimerkiksi tekstuurin erottamiseen artefaktien pinnasta tai eri sukupuolten hautausten erottelemiseen hauta-antimien perusteella. (ks. Caudill - Butler 1992; passim) Tohtori Mark Lake London University Collegesta esitteli arkeologiassa käytettäviä, agenttien toimintaan perustuvia (agent-based) tietokonesimulaatioita, joilla on mahdollista yksinkertaiste-

*Majapaikkana toiminut
Palazzo Gowett.*

tusti tarkastella erilaisten lähtötekijöiden vaikutusta ihmisyhteisöissä tapahtuviin prosesseihin. (Simuloinneista ks. Lake 2004: passim.) Laken luentoihin liittyen opiskelijat pääsivät huvittelemaan yksinkertaisella Sugarscape-simulaatiolla, jossa agentit hyörivät ympäri donitsinmuotoista maailmankaikkeuttaan sokeria syöden. Muun muassa sokerin uusiutumisenopeutta, agenttipopulaation kokoa sekä agenttien näkökykyä säätelemällä saattoi tarkastella erilaisten lähtöolosuhteitten vaikutusta populaation kehitykseen. Lake puhui mallien testaamisen tärkeydestä. Valitettavan usein rahat loppuvat kesken siinä vaiheessa, kun malli tai ohjelma on kehitetty, eikä sen testaamiselle löydy enää resursseja. Sama ongelma liittyynee muihinkin tietokonesovellutuksiin, mutta tällöin niiden arvo jää kyseenalaiseksi.

Metodista keskustelua suomalaiseen arkeologiaan

Spatiaalisen analyysin, tilastollisten menetelmien ja tietokonesovellusten käyttö on arkeologiassa vakiintunut ja normaali käytäntö, jota eivät harrasta ainoastaan harvat tietokoneisiin hurahtaneet tutkijat, kuten asiantila toisinaan tuntuu Suomes-

sa olevan. On selvää, että suurten aineistojen analysointiin tarvitaan muutakin kuin kynä, paperia ja taskulaskimella laskettuja prosentiosuuksia. Myös Suomessa muut tieteenalat, jopa pehmeämmät tieteet kuten sosiologia ja kasvatustiede, hyödyntävät kvantitatiivisia analyysimenetelmiä, joista suomalaiset arkeologit ovat pääosin lähes tietämättömiä. Erilaiset tietokoneella suoritetut analyysit helpottavat arkeologisen aineiston käsittelyä ja jäsentämistä, eivätkä ole vain hyödyttömiä tempuilua uusimmalla teknologialla. Useimpien suomalaisten arkeologien haluttomuus käyttää tietokonesovelluksia arkeologisen aineiston käsittelyssä ei voi johtua vain rahan puutteesta, sillä useat ohjelmat ovat ilmaiseksi saatavilla internetissä. Kvantitatiivisiin analyysimenetelmiin ja tietokonesovellusten käyttöön tutustuminen jo opintojen aikana voisi madaltaa kynnystä niiden käyttöön myöhemmässä tutkimuksessa.

Kurssi sai meidät pohtimaan sitä, missä määrin arkeologin tulisi itse hallita tietojenkäsittelytieteen menetelmiä ja olla itse kykenevä koodaamaan ohjelmansa. Arkeologin koulutuksessa tietotekniikalla on yleensä minimaalinen rooli. Poikkeuksena mainittakoon Kielin yliopistossa aloitettu arkeoinformatiikan

koulutusohjelma, jossa pyritään koulutamaan koodaavia arkeologeja. Jokaisen tietokonesovelluksia ja kvantitatiivisia metodeja käyttävän arkeologin tuskin on kuitenkaan mielekästä opetella itse koodaamaan. Tietojenkäsittelytiedettä paremmin tunteva henkilö osaa varmasti tehdä paremman ohjelman. Moro päätti esitelmänsä toteamukseen, että jokaisen arkeologin tulisi tuntea ystävällinen matemaatikko – ehkä ystävällisestä tietojenkäsittelytieteilijästäkään ei olisi haittaa. Ihanteellista tietenkäyttöä olisi, jos arkeologi pääsisi ohjelman kehittäelyvaiheessa esittämään toivomuksia siitä, mitä ohjelmalta halutaan ja millaisia arkeologisia valmiuksia ohjelmalla tulisi olla. Käyttämistään ohjelmista arkeologin olisi hyvä ymmärtää tarpeeksi ollakseen tietoinen ohjelman ja analyysimenetelmien sisältämistä virhelähteistä ja ongelmakohdista. Riittävän osaamisen saattaa kukin löytää akselilta ohjelmoiva arkeoinformaatikko – olemassa olevia resursseja hyödyntävä tutkija.

Mielestämme on kuitenkin tärkeää muistaa, että tietokoneella suoritettavat analyysit ovat ainoastaan apuväline, ja tietokoneohjelman tuottamia kuvia ja lukuja analysoimaan ja tulkitsemaan tarvitaan yhä ajatteleva arkeologi. Tutkimuksen on siis mielestämme edelleen oltava lähtöisin hypoteeseista ja tutkimuskysymysten esittämisestä eikä sen tulisi tähdätä pelkästään tietokoneohjelmalla tuotettuihin mystisiin kuviin ja kuvaajiin. Vastakkaisena näkökulmana professori Barcelo tosin esitteli erilaisia skenaarioita arkeologin korvaavista roboteista, jotka suoriutuisivat sekä käytännön kenttätöistä että aineiston käsittelystä ja tunnistamisesta.

Jotta emme arkeologeina olisi Barcelon robottien korvattavissa, on meidän tarpeen virittää keskustelua erilaisten metodien tarjoamista mahdollisuuksista, mut-

ta myös korostettava ihmisen tekemän analyysin tärkeyttä koneen tuottaman tiedon käsittelyssä. Muussa tapauksessa voimme pian siirtyä robottien aikaan.

Arkeologeille hyödyllisiä ilmaisia ohjelmia

- http://www.uni-kiel.de/ufg/ufg_BerDucke.htm; <http://www.grass.itc.it/> (GRASS GIS ja sen laajennuksia; ilmainen avoimen lähdekoodin ohjelma)
- <http://www.paraview.org/HTML/Index.html> (ohjelma suurten datamäärien visualisointiin)
- <http://www.archeogr.unisi.it/infapp/sau/> (point pattern analysis tool: intersite-analyysia varten kehitetty ohjelma)
- <http://www.r-project.org/> (ohjelma tilastollisiin analyyseihin ja niiden visualisointiin)
- <http://www.iosa.it/> (ilmaisia ohjelmistoja kootusti sekä tietoa ohjelmistoista ja alan tapahtumista)
- <http://www.arc-team.com/archeos/> (yhdistettynä erilaisia data-analyysiin tarvittavia ohjelmia)
- <http://www.nd.com/> (Excel-yhteensopiva tekoälyohjelma, josta on valitettavasti ladattavissa ilmaiseksi vain kokeiluversio)

Lähteet

- Caudill, Maureen – Butler, Charles 1992: *Understanding neural networks: computer explorations: a workbook in two volumes with software for the Macintosh and PC compatibles*. Cambridge.
- Kvamme, Kenneth 2006: There and Back Again: Revisiting Archaeological Location Modelling. *GIS and Archaeological Site Location Modelling*, M.W. Mehrer & K. Wescott (eds.): 3–38. Boca Raton.
- Lake, M.W. 2004: Being in a Simulacrum. Electronic Agency. *Agency Uncovered: Archaeological Perspectives on So-*

cial Agency, Power and Being Human, A. Gardner (ed.): 191–209. London.

Anna-Kaisa Puputti ja Tiina Äikäs
Yleinen arkeologia
Linnanmaa
PI 1000
90014 Oulun yliopisto

FM Anna-Kaisa Puputti on eläinosteologiaan erikoistunut oululainen jatko-opiskelija, joka ei omista tietokonetta.

FM Tiina Äikäs tekee väitöskirjaansa saamelaisten rituaalipaikkojen spatiaalisesta analyysistä ja tutustuu sisäiseen nörttiinsä.

Kaaosta ja kvartseja fadon tahdissa

Ulla Rajala

XV UISPP:n konferenssi Lissabonissa 4. – 9.9.2006

UISPP eli *Union Internationale des Sciences Préhistorique et Protohistorique* piti viiden vuoden välein järjestettävän konferenssin syyskuun alussa Lissabonissa Portugalissa. UISPP on kahdesta maailmanlaajuisesta yleisestä arkeologijärjestöstä se vanhempi, josta WAC, eli *World Archaeology Congress*, erosi kolmisenkymmentä vuotta sitten. UISPP kun on aina ollut painottunut paleoliittisen ja mesoliittisen tutkimuksen suuntaan ja on huomattavasti vanhakantaisempi. Eroprosessissa suhtautumisella silloiseen Etelä-Afrikkaan ja sen apartheid-politiikkaan oli osansa.

Suomalaisia konferenssissa – tai siis kongressissa, kuten järjestö haluaa tapaamista kutsuttavan – oli kaksi ja me molemmat Oulun yliopistosta. Jari Okkonen piti paikkatietokanta-avusteisen inventoinnin työpajassa esitelmän röykkiöitä ja niiden sijaintia käsittelevän väitöskirjansa pohjalta ja toisen Pattijoen Kastellin jätinkirkon asemasta neoliittisten metsästäjä-keräilijöiden sosiaalisen kompleksisuuden havaitsemisessa Euroopan neoliittista ja kalkoliittista arkkitehtuuria kartoittavassa sessiossa. Valitettavasti nämä esitelmät olivat samana iltapäivänä enemmän tai vähemmän samaan aikaan eri puolilla yliopistoaluetta, joten Jari pystyi olemaan

henkilökohtaisesti paikalla vain toisessa (ja potentiaaliset kuuntelijat samoin). Itse kuuntelin paikkatietotyöpajan antia, missä esitelmän luki Jarin puolesta hänen vaimonsa.

Esitelmien päällekkäisyyttä tapahtuu kaikissa konferensseissa, mutta Lissabonissa ilmiö sai lähes epidemian mittasuhteet. Lähes järjestään joku session puhujista joko tuli myöhässä juoksujalkaa tai poistui heti esitelmän jälkeen mumisten anteeksipyyntöjä. Samoin koko konferenssia vaivasi krooninen tiedon puute. Vastaanottohalli oli täynnä vapaaehtoisia, jotka eivät voineet auttaa. Esimerkiksi kaupungin vastaanoton sanottiin alkavan kolmeen eri aikaan, mutta *Organisators*-paitoja kantavat henkilöt eivät osanneet sanoa, mikä oli se oikea. Tuona iltana vastaanotto oli loppujen lopuksi todella onnistunut valkotakkisine tarjoilijoihin ja *fado*-laulajineen, mutta edellisen illan vastaanotolta olivat tarjoomukset loppuneet viidessä minuutissa. Eivätkä järjestäjät olleet edes toimittaneet ohjeita siitä, miten kaupungin toisella puolella sijaitsevaan Belemin arkeologiseen museoon pääsee.

Konferenssin opintoretkipäivän varaukset oli järjestetty ja sotkettu niin, ettei kaikille ollut paikkoja: ennakkoon varattavissa olleiden pääretkien osallistujamääräksi paljastui alle 300, kun paikalla

oli lähes 3 000 arkeologia. Itse en ollut onnellisten listalla aikaisesta varauksestani huolimatta. Vaikka periodikohtaisilla retkillä oli tilaa, katsoin turvallisemmaksi jäädä Lissaboniin kuin yrittää aamuvarhaisella ”tapella” päästäkseni satunnaiselle paleoliittiselle löytöpaikalle. Jälkeenpäin kuulin, että jotkut retket olivat onnistuneita, mutta joillain ei annettu minkäänlaista esittelyä kohteista ja erällä ihmiset olivat eksyneet kohdetta etsiessään. Osallistujien konferenssin aikaisia ja jälkeisiä keskusteluja onkin leimannut pohdinta siitä, mihin konferenssimaksurahat oikein menivät.

Onneksi esitelmät tekivät osallistumisesta vaivanarvoisen. Itse pidin esitelmän kvartsista ja muista iskennäisraaka-aineista intialaisilla neoliittisilla tuhkakumpukohteilla yhdessä Marco Madellan ja Ravi Korisettarin kanssa *Non-flint Raw Material Use in Prehistory: Old Prejudices and New Direction* –sessiossa. Niinpä konferenssikokemukseni keskittyy tähän kaksipäiväiseen sessioon sekä loppuviikon tietokonemenetelmäsessioihin. Välissä ehdin kuunnella myös intialaisen arkeologian nykykuulumisia sekä darwinismin sovellutuksia arkeologiassa. Lisäksi esittelin posterin Crustumeriumin kalmistokaivauksieni uusista tuloksista.

Ei-limsiöiden sessio antoi ajattelemisen aihetta. Osaltaan mietityttää se, että kymmenen vuoden tauon jälkeen kvartsitutkimukseen palattuani alalla ei näytä tapahtuneen kovinkaan paljon. Joskin maailmalla on herätty muiden raaka-aineiden yleisyyteen ja etenkin kokeellisen tutkimuksen tarpeellisuuteen, kun piin ominaisuudet ovat niin erilaisia. Espanjalaisen Arturo De Lombera Hermidan (Tarragona) ja brasilialaisen André Prousin (Belo Horizonte) esitelmät esittelivät itselleni tuntemattoman juonikvartsin: kymmenien senttien tai lähes metrin pi-

tuiset kvartsikiteet, joiden iskentäominaisuudet ovat lähes piin luokkaa. Eteläsuomalainen ja eteläintialainen valkoinen makrokiteinen juonikvartsi on vähän erilaista. Mutta omien tutkimuksieni pohjalta näyttää siltä, kuten eräät muutkin ehdottivat, että ei-limsiöitä on käytetty joko paikallisten kulttuuristen arvotusten tai niiden tiettyihin tehtäviin sopivien ominaisuuksien takia. Eteläintialaiset ei-kvartsit nimittäin viittaavat enemmän leikkaavien terien tai kärkien valmistamiseen kun taas kvartsit ovat pääsääntöisesti uurtimia tai kaapimia. Kvartsia on myös käytetty, vaikka esimerkiksi kalsedonia on ollut helposti saatavilla.

Tärkeä uutuus oli makroliittisten työkalujen tutkimuksen painottaminen. Tämä luokkahan sisältää laajasti kivi kirveet ja -taltat, mutta myös iskukivet, hioimet ja jauhinkivet. Laure Dubreuil (Montréal) esitteli oman Natuf-kulttuurin esineistön tutkimuksensa lisäksi laajan tutkijayhteisön koottuja tuloksia. Tämä yksittäisten tutkijoiden rengas käyttää eri menetelmiä makroesineiden tutkimiseen: Lyonista ja Barcelonasta Arizonaan tutkijat kartoittavat materiaalien ominaisuuksia sekä tekevät käyttöjälkitutkimusta, 3D-mallinnuksia ja orgaanisten jäännösten analysointia makroesineiden valmistamisen ja käyttämisen ymmärtämiseksi. Omassa esitelmässään Elin Hansen ja Lotte Eigeland (Oslo) esittelivät, miten eri kivilajiset iskukivet omaavat erilaiset käyttöiät ja mahdollisesti tarkoituksetkin. Lisäksi koko ja muoto näyttävät olevan olennaisia: nykyiskijöillä onkin kokoelma eri tehtäviin sopivia iskukiviä. Makroesineiden tutkijat, kuten iskettävien kivilajienkin tutkijat, painottivat kaikkien kivilajien tutkimuksen yhdistämistä koko asuinpaikan kiviraaka-aineen käyttöstrategian tutkimiseksi. Pohjimmiltaan iskennäisten ja makroliittisten kiviesineiden tutkimuksen integrointi johtaa asuinpaik-

kojen talouden parempaan tuntemiseen. Tämä täytyy itsekkin pitää mielessä Intian materiaalia tutkittaessa.

Konferenssissa oli kolme tietokonesessiota, joista *GIS-Aided Predictive Surveys*-työpaja oli mielestäni paras. Vaikka *Reconstruction, simulation, reconstruction* ja *Technology and Methodology for Archaeological Practice* -sessiot sisälsivät esitelmää, jotka herättivät ajatuksia tulevaa virtuaalimallinnustyötäni koskien, niiden anti oli paljon kirjavampaa: Paola Moscatin (Roma) esitelmiä, joka olisi ollut sekä aineistollisesti että menetelmällisesti itselleni tärkeä, oli peruttu. Tein myös pyhän päätöksen välttää tästä lähin Jean-Claude Gardinin (Paris) itsekeskeisiä ajatelmia. Mutta työpajassa Bretzken ja hänen työtovereidensa (Tübingen) esitelmiä Damascus-inventointiprojektin tuloksista esitteli itselleni $\delta^{18}\text{O}$ -käyrät, joiden avulla voidaan selvittää menneitä sademääriä. Olen kuullut mainintoja aiemminkin, mutta nyt oli mahdollista nähdä konkreettinen paikkatietomallinnus ja sen tulosten vertailu todellisiin löytöpaikkajakaumiin. Mielenkiintoisesti asutus näyttää sijainneen suhteellisen vedettömillä alueilla. Myös Burken ja Everetin (Montreal) mallinnus *Equus hydruntinuksen* laidunnusalueista Krimillä oli kiinnostava. Tämän sukupuuttoon kuolleen hevosrodun käyttäytyminen on huomattavasti helpompaa mallintaa kuin ihmisrotujen levittäytyminen. Niinpä hevosrodun laidunalueiden levintä selittääkin Neanderthalin ihmisten asuinpaikkojen sijaintia.

Suurien konferenssien ongelma on, että samanaikaisesti on menossa toistakymmentä sessiota. Lisäksi ohjelman lukeminen tuotti suuria vaikeuksia, sillä yhteenvetoaikataulussa sessioiden otsikot oli lyhennetty kahteen tai kolmeen sanaan, abstrakti- ja sessiokirjassa oli kaksi osaa,

osaanottajalista oli etunimien (!) mukaisessa järjestyksessä eikä osaanottajia ja heidän esitelmäänsä ollut indeksoitu. Niinpä en huomannut mennä *A New Dawn for the Dark Age: Shifting Paradigms in Mediterranean Iron Age Chronology* -sessioon. Juttelin jälkikäteen Albert Nijboerin (Groningen) ja Anna Maria Bietti Sestierin (Lecce) kanssa ja ymmärsin, että sessiossa oltiin päätyvässä heidän kannattamiinsa rautakauden absoluuttisiin ajoituksiin.

Olisi myös ollut kiintoisaa istua hieman kauemmin evolutionistista arkeologiaa ja yhteistä darwinistista paradigmaa käsittelevässä sessiossa. Evolutionistinen ajattelu alkaa taas olla muotia etenkin kulttuurisen transmission ja taksonomisten analyysien takia. Valitettavasti kuulin vain kolme esitelmää, joista yksi kuului "hämärän rajamailla" sarjaan. Mutta jos onnistuu yhdistämään foinikialaiset papit, tähtitieteen, kansainvälisen kaupan ja darwinismin, niin täytyy nostaa yritykselle hattua.

Seuraava UISPP-konferenssi on vuonna 2011 Brasiliassa ja WAC vuonna 2007 Jamaikalla. Edellinen on erityisen hyödyllinen, jos on kiinnostunut kiviaineistosta ja metsästäjä-keräilijöistä, mutta molemmissa on todennäköisesti tavallista enemmän amerikkalaisia arkeologeja.

Kiitokset

Kirjoittaja haluaa kiittää Suomen Akatemiaa tutkijatohtorin matkamäärärahasta, joka mahdollisti osallistumisen Lissabonin konferenssiin.

Ulla Rajala
Department of Archaeology
University of Cambridge
Downing Street
CB 2 3DZ
Great Britain
umr20@cam.ac.uk

Dr Ulla Rajala toimii Suomen Akatemian tutkijatohtorina Oulun yliopistossa ja johtaa *Remembering the Dead* -projektin kaivauksia Crustumeriumissa Roomassa.

Sosiaaliset identiteetit puhuttavat

Sanna Lipponen

Pohjoismaisen tutkijakoulun
seminaari Istanbulissa, Turkissa
2.–5.10.2006

Pohjoismainen arkeologian tutkijakoulu (Dialogues with the Past, Nordic Graduate School in Archaeology) järjesti seminaarin *Social identities – Constructing bonds and bodies in ancient societies* – Ruotsin tieteellisessä instituutissa Istanbulissa 2.–5. lokakuuta 2006. Vetovastuussa oli Lundin yliopiston historiallisen arkeologian apulaisprofessori Mats Roslund ja käytännön järjestelyistä vastasi tutkijakoulun sihteeri Konstantinos Chilidis Oslon yliopistosta. Kurssin tarkoituksena oli inspiroida jatko-opiskelijoita heidän tutkimuksissaan sosiaaliarkeologian alalla. Tavoitteissaan kurssi onnistui erinomaisesti, sillä jokainen oppi varmasti jotain uutta.

Istanbulissa järjestetty seminaari oli Pohjoismaisen arkeologian tutkijakoulun tähän asti järjestämistä suosituin. Seminaarissa esitelmöi viisi luennoitsijaa sekä yhteensä 19 jatko-opiskelijaa. Suurin osa osallistujista oli Ruotsista, mutta opiskelijoita oli myös Norjasta, Tanskasta, Saksasta sekä Unkarista. Suomesta seminaariin osallistui minun lisäksi Juha-Matti Vuorinen. Yli puolet esitelmistä käsitteli skandinaavista arkeologiaa eri aikakausina. Klassilliseen arkeologiaan luettavia esitelmiä oli neljä, mutta mahtuipa mu-

kaan myös afrikkalaista arkeologiaa tutkiva jatko-opiskelijakin. Ohjelma oli rakennettu niin, että jokaisen session aloitti tunnin mittainen luento, jonka jälkeen käsiteltiin vähintään kolmen jatko-opiskelijan tutkimusta, kutakin 45 minuutin ajan. Aiheet käsittelivät sosiaalisia identiteettejä, persoonallisuutta, kulttuurisia identiteettejä ja etnisyyttä sekä gender-arkeologiaa. Seuraavassa käsittelen seminaarin ohjelmaa aihepiirteittäin, keskittyen niihin, joista oli eniten esityksiä tai joista syntyi vilkkainta keskustelua.

Sosiaaliset identiteetit materiaalisessa kulttuurissa

Seminaarin avasi Ankarassa sijaitsevan Lähi-idän teknisen yliopiston sosiologian professorin Dr Elisabeth Özdalgan luento identiteetin sosiologisista ja antropologisista perspektiiveistä. Hän puhui sosiaalisista identiteeteistä ja etnisyydestä yleisellä tasolla viitaten muun muassa norjalaisen T. H. Eriksenin (*Ethnicity and Nationalism* 1993) tutkimuksiin. Vaikka hän piti sosiologisen tutkimuksen lähtökohtia tärkeinä arkeologiselle tutkimukselle, hän muistutti, ettei nykyajan vertauksia voida suoraan siirtää menneisyyteen. Arkeologian tulisi siis löytää keinot hyödyntää nykyaikaa tutkivaa sosiologiaa, niin että se ei vääristä tutkimusta. Sen voidaankin katsoa olevan seminaarin kantava teema. Miten voimme tutkia ih-

misen identiteettiä ja ihmisten välistä sosiaalista vuorovaikutusta arkeologisten jäännösten perusteella?

Tulkintaa persoonallisuudesta ja etnisyydestä

Dr Chris Fowlerin (Newcastlen yliopisto) luento persoonallisuudesta oli analogioineen erittäin paljon ajatuksia herättävä. Hän viittasi C. Busbyn (1997) tutkimuksiin Melanesiassa, missä rannikolla asuvien ihmisten käsitys itsestään ja omasta sukupuolestaan on jakaantunut. Heissä on osa isää ja osa äitiä, mutta tyttäret ovat läheisempää sukua äidilleen kuin isälleen. Siksi siskosten lapset eivät voi mennä keskenään naimisiin, mutta siskon ja veljen lapsille se on mahdollista. Hän puhui myös arkeologisen materiaalin fragmentaatiosta viitaten muun muassa Brückin (2001) ja Chapmanin (2000) ajatuksiin.

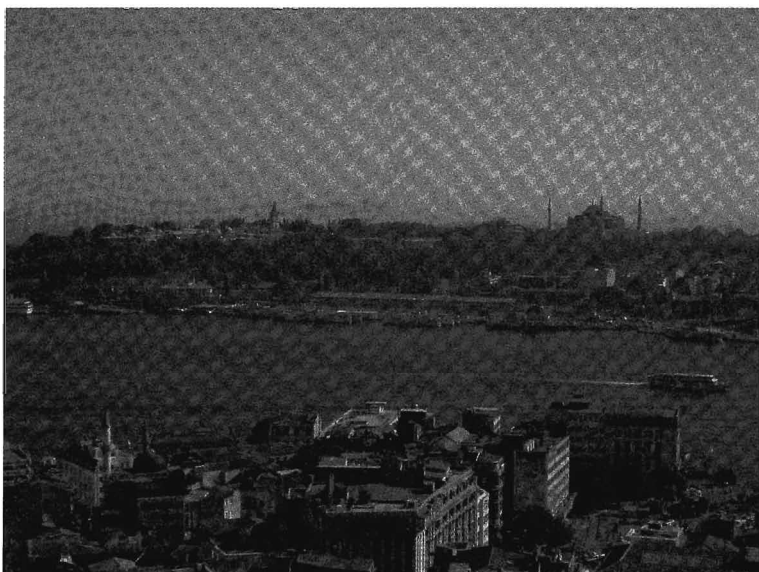
Suuri osa jatko-opiskelijoiden töistä liittyi etnisyyteen, *samanlaisuuteen* ja *erilaisuuteen*. Kuulimme Zanette T. Glørstadin esittelemänä norjalaisen identiteetin määrittelystä Irlannin meren yhteisöissä viikinkiajalla, Julie Lundin tutkimuksia viikinkiajan aseista Irlannin kosteikoilla, Magdalena Naumin esitelmän slaavilaisten varhaiskeskiaikaisten siirtolaisten hautausrituaaleista Tanskan Bornholmin saarella, C-G Ojalan esityksen saamelaisen identiteetistä ja alkuperästä Pohjois-Fennoskandiassa sekä Charlotta Hillerdalin ajatuksia etnisyyden ja nationalismin vaikutuksista nykyajan tutkijoissa ja tutkimuksessa. Aiheeseen meidät johdatti Dr Siân Jones (Manchesterin yliopisto). Etnisyys on moninaista, järjestäytymättömyyttä ja epästabiilia. Keskusteluissa tulivat esille kysymykset siitä, mitä etnisyyks on ollut menneisyydessä ja miten sitä voidaan tutkia. Mitä esihistoria merkitsee

nykypäivässä ja toisaalta miten nykyaika heijastuu menneisyyden tutkimukseen? Jonesin mukaan arkeologien tulisikin olla jatkuvasti valppaina siitä mitä "välttämätön perintö" tuo mukanaan. Pohdittavaksi tulivat myös kysymykset: Mikä on arkeologin rooli ja vastuu etnisyyden määrittelyssä? Kenellä on oikeus menneisyyden määrittelyyn? Jos kulttuurit ovat jatkuvasti kosketuksissa toistensa kanssa mikä on alkuperäistä etnisyyttä vai voidaanko puhua, että kaikki kulttuurit ovat etnisiä hybridejä?

Sukupuoli-problematiikkaa

Sukupuoliarkeologia oli toinen aihe, johon liittyen oli kirjoitettu useampi työ. Session aloitti Dr Ingrid Fuglestedtin (Oslo yliopisto) ajatuksia herättävä luento sukupuoleen liittyvästä problematiikasta. Hänen ajatusketjunsä biologisen ja sosiaalisen sukupuolen eroista päätyi esimerkkiin Lumikista ja Rambosta. Niitä voidaan pitää nykyaikaisen naisen ja miehen ihannekuvina, mutta kuka todellisuudessa on Lumikki tai toisaalta haluaa olla Rambo. Todelliset ihmiset ovat jossain näiden kahden välimaastossa, myös arkeologisessa mielessä. Hänen mukaansa meidän ei tule vain etsiä sukupuolirooleja vaan myös katsoa esillä olevaa materiaalia sillä ajatuksella, että sukupuoli on vain yksi osa identiteettiä.

Alun perin odotin itse juuri tätä kurssin osiota, sillä tutkin yleensä naisten töihin luettavaa tekstiilin valmistusta Keski-Italiassa myöhäspronssikaudelta aina tasavalta-ajalle saakka. Henkilökohtaisesti kyseinen sessio oli myös mielenkiintoinen sen vuoksi, että Judit Paztokai-Szeoke esitteli omaa tekstiiliarkeologista tutkimustaan Pannoniassa. Erityisen kiinnostava olivat myös Per Ditlef Fredriksenin tutkimus etelä-afrikkalaisten keramiikan tekijöiden saastu-

*Kuva. Istanbul loka-
kuussa 2006. Vastaran-
nalla Topkapi-palatsi
ja Hagia Sofian museo.
(Sanna Lipponen)*

miskäsityksistä etnoarkeologisen tutkimuksen valossa sekä Stine Birk Toftin tutkimus naishahmoisista miesmuusista sarkofageissa. Vilkkaimmat keskustelut liittyivät juuri nimenomaan gender-arkeologiaan liittyviin töihin. Ei pelkästään niiden kysymyksenasettelun tai teoreettisten lähtökohtien vuoksi, vaan erimielisyydet koskivat lähinnä etnoarkeologiaan liittyvien analogioiden merkitystä ja painoarvoa tekstiilien- ja keramiikanvalmistuksessa sekä ylipäätään klassillisessa arkeologiassa, joka käyttää kuvallisia ja kirjallisia lähteitä aineistonaan. Itse en näe antropologiseen tutkimukseen tutustumista ongelmana, jos vain muistetaan, että havainnot ei voi suoraan verrata arkeologiseen materiaaliin, joka on syntynyt eri aikana ja ehkä aivan eri puolella maailmaa.

Lisää kuvallisista ja kirjallisista lähteistä

Jatkumona edellisenä päivänä käydylle keskustelulle apulaisprofessori Mats Roslund luennoi siitä, miten sosiaalinen

aspekti voidaan löytää historiallisen ajan arkeologiasta. Hän aloitti kertomalla esimerkin 1000-luvulta peräisin olevasta Birger Brosan (1174–1202) kuvasta Hedan kirkossa. Kuvan on katsottu esittävän Ruotsin ”hymyilevän jaarlin” joko ristiretkelijänä tai viisaana, ristityin jaloin istuvana miekkakätisenä Salomonina. Kiinnostavia olivat myös hänen balttilaisen keramiikan koristelun tyyliin perustuvat tutkimustuloksensa slaavilaisesta identiteetistä ja kulttuurin siirrosta keskiaikaisella Mälaren-alueella (aiheesta lisää Roslund 2001).

Ikonografiaan liittyviä tutkimuksia esitettiin vielä kaksi: Michaela Helmbrecht kertoi vendel- ja viikinkiajan antropomorfisista kuvista ja Alexander Andreef esitti näkemyksensä gotlantilaisista kuvakivistä ihmisen ruumiin kuvina.

Mieltä askarruttava seminaari

Tiukan seminaariaikataulun lisäksi pääsimme näkemään myös Istanbulin kuuluisimpia nähtävyyksiä kuten Hagia

Sofian museon, Topkapi-palatsin sekä Sinisen moskeijan (kuva). Kaupungin kulttuuristen traditioiden monimuotoisuus ja viimeaikainen hurja asukasmäärän kasvu (tällä hetkellä noin 15 miljoonaa asukasta!) antoivat nykyajan perspektiiviä seminaarissa käsiteltyihin asioihin. Siksi Istanbul oli oivallinen paikka pitää sosiaaliarkeologinen seminaari. Sen suurimmaksi anniksi muodostuivat kuitenkin syntyneet kontaktit sekä ystävällisessä ilmapiirissä käydyt keskustelut. Vaikka tiedon määrä kasvoi, pois lähtiesä saatoin todeta, että nyt minulla on yhä enemmän kysymyksiä vastattavana.

Sanna Lipponen
Yleinen arkeologia
Linnanmaa
PI 1000
90014 Oulun yliopisto
sanna.lipponen@oulu.fi

FM Sanna Lipponen on arkeologian jatko-opiskelija ja Muinaistutkijan toimituskunnan jäsen.

Kirjallisuus

- Brück, J. 2001. 'Body metaphors and technologies of transformation in the English Middle and Late Bronze Age', in J. Brück (ed.), *Bronze Age Landscapes: Tradition and Transformation*, 149–60. Oxford.
- Busby, C. 1997. 'Permeable and partible persons: a comparative analysis of gender and the body in South India and Melanesia', *Journal of the Royal Anthropological Institute* 3(2): 261–78.
- Chapman, J. 2000. *Fragmentation in Archaeology: People, Places and Broken Objects in the Prehistory of South-Eastern Europe*. London.
- Eriksen, T.H. 1993. *Ethnicity and Nationalism. Anthropological perspectives*. London.
- Roslund, Mats 2001, *Gäster i Huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900 till 1300*. Väitöskirja, Lundin yliopisto.

Tärkeä yleisesitys Viron arkeologian vaiheista

Timo Salminen

ESTONIAN ARCHAEOLOGY 1

Estonian Archaeology I. Archaeological Research in Estonia 1865–2005. Toim. Valter Lang & Margot Laneman. Tartu University Press, Humaniora: archaeological. Tartu 2006. 388 s.

Virossa julkaistiin vuoden 2006 alussa 388-sivuinen englanninkielinen teos siikäläisen arkeologisen tutkimuksen historiasta. Kirja on ensimmäinen osa kuusi-osaiseksi aiotusta Estonian Archaeology-sarjasta, jonka tulevat osat käsittelevät kukin eri aikakausia, esihistoriaa ja historiallista aikaa. Tieteenhistoria keskitetään omaan niteeseensä. Valmistuessaan sarja on ensimmäinen sekä esihistoriallisen että historiallisen ajan arkeologian tulok-

set yhteen kokoava kokonaisuus Virossa. Esihistoriastakaan ei ole laajaa yleisesitystä ilmestynyt yli kahteenkymmeneen vuoteen (Jaanits et al. 1982). Suppea populaariteos sentään julkaistiin vuonna 2002 (Kriiska – Tvauri 2002).

Jotta sarjan levikki olisi mahdollisimman laaja, se julkaistaan englanninkielisenä. Toisaalta tarvetta olisi Kriiskan ja Tvaurin kirjaa laajemman esityksen julkaisemiselle viroksikin. Vuonna 2000 Valter Lang pohti *Fennoscandia archaeologica* julkaistussa artikkelissaan kansalliskielten asemaa arkeologian ja muidenkin tieteiden julkaisutoiminnassa ja totesi: julkaistessaan vierailta kielillä tutkija ei saisi unohtaa oman kielensä käyttöä ja ylläpitoa tieteessä (Lang 2000). Luotan, ettei hän ole muuttanut mieltään.

Uusi teos koostuu kuudestatoista artikkelista, jotka on ryhmitelty neljän laajemman otsikon alle: Viron arkeologisen tutkimuksen yleisiä suuntaviivoja, Eri aikakausien tutkimus, Kokoelmat ja arkeologisen kulttuuriperinnön suojelu sekä Erikoisaloja.

Ensimmäisessä artikkelissa Valter Lang käsittelee Viron arkeologian historian yleisiä kehityslinjoja 1980-luvulle asti. Virossa ei hänen mukaansa koskaan syntynyt laajalti vaikuttanutta omaperäistä aatteellista taustaa, jolle arkeologia olisi

tukeutunut. Muinaisharrastus alkoi baltiansaksalaisen yläluokan piiristä ja keskittyi eri kaupunkeihin perustettuihin paikallisiin seuroihin. Tieteellisen lähestymistavan alkua merkitsivät Tarton yliopiston mineralogian professorin Constantin Grewingkin tutkimukset 1860-luvulta alkaen. Grewingk muistetaan etenkin Kundan Lammasmäen mesoliittisen asutuksen tutkijana. Teoreettisesti häntä ohjasi ajatus kahdesta kansallisuudesta Baltian esihistoriassa: kulttuuria ylläpitävänä yläluokkana olivat olleet germaanit tai gootit, joiden alapuolelle jäi paikallinen väestö, itämerensuomalaiset ja baltit. Kivikauden Grewingk oletti jatkuneen Baltiassa ajanlaskun taitteeseen asti. Goottien merkkeinä Grewingk piti etenkin tarhakalmistoja, jotka hän tulkitsi laivalatomuksiksi. Goottiteoria alkoi kuitenkin horjua jo ennen 1800-luvun loppua. (Ks. tästä myös Tvauri 2003.)

Virolaisten piiriin muinaisharrastus levisi hitaasti. Opettaja Jaan Jung keräsi ja julkaisi Suomesta saamansa mallin mukaan tietoja muinaisjäänöksistä 1890-luvulla ja teki kaivauksiakin, mutta hän oli yksinäinen yrittelijä.

Arkeologia vakiintui tieteenä vasta, kun Tarttoon perustettiin professuuri vuonna 1920. Viron arkeologisen yliopisto-opetuksen syntyä ei ole varsinaisesti tutkittu (vrt. Suomesta Salminen 1993) ja se jää nytkin odottamaan tulevia tutkijoita. Professoriksi kutsuttu A. M. Tallgren organisoï kolmen virkavuotensa aikana ennen paluutaan Suomeen Viron koko arkeologisen elämän, opetuksen, museon, muinaisjäänösinventoinnit jne.

Keskeiseksi vaikuttajaksi arkeologian piirissä nousi jo 1920-luvulla Harri Moora (1900–1968), josta tohtorinväitöksensä jälkeen vuonna 1938 tuli Tarton yliopiston arkeologian professori.

Goottilaisteoria syrjäytyi lopullisesti 1900-luvun alkupuolella ja sen tilalle tuli kansallisromanttinen suomalaisugrilainen näkemys. Lang kuitenkin toteaa, ettei suoraviivainen kansallisromantiikka juuri tunkeutunut tieteellisiin tutkimuksiin vaan tuli esiin pikemmin populaarikirjoituksissa. Tilanne on siis samankaltainen kuin Suomessakin, jossa tieteellinen ja populaari eriytyivät 1890-luvulta alkaen. Linnavuoret ja ns. muinainen vapaustaistelu 1200-luvun alussa kuitenkin kohosivat kolmikymmenluvun Virossa keskeisiksi arkeologisen tutkimuksen kohteiksi, paljolti ulkopuolelta saatujen rahalahjoitusten ansiosta.

Baltian maiden miehitys ja liittäminen Neuvostoliittoon pakottivat arkeologian uuteen tilanteeseen: ainoa hyväksytty teoreettinen lähtökohta oli marxilaisuus, ja vuonna 1950 ns. kansallisten tieteiden professuurit yliopistossa lakkautettiin. Tutkimus keskitettiin tiedeakatemiaan. Taloudelliset-kysymykset ja etninen historia, kehitys yhtenäiseksi neuvostokansaksi, muodostivat keskeisen osan arkeologiaa. Hienovaraisesti ne osattiin kuitenkin valjastaa myös virolaisuuden ylläpitäjiksi: vuonna 1956 ilmestyneessä artikkelikokoelmassa *Eesti rahva etnilisest ajaloost* esitettiin pian paradigman asemaan noussut tulkinta, että itämerensuomalaiset olivat saapuneet Viroom tyypillisen kampakeramiikan mukana (Moora 1956: 52–54). Siten siis voitiin perustella virolaisten pitkä historiaa omassa maassaan.

Seuraavina vuosikymmeninä ideologinen valvonta hölleni aavistuksen verran ja myös länsimaista tihkui satunnaisia vaikutteita rautaesiripun läpi. Varsinaista teoreettista uudistumista järjestelmä ei silti sallinut. Sen sijaan kylläkin alettiin korostaa esimerkiksi ihmisen ja ympäristön vuorovaikutussuhdetta. Ar-

keologiyhteisö laajeni, sillä professuurin lakkauttamisesta huolimatta yliopistossa työskenteli edelleen arkeologian lehtori, myöhemmin (virka)dosentti. Tässä ominaisuudessa Vilma Trummal (s. 1924) kasvatti Viron seuraavat arkeologipolvet vuodesta 1955 alkaen. (Mäesalu et al. 2004: 14.) Näiden vuosikymmenten tutkimustyön synteesiä merkitsi uuden *Eesti esiajalugu* -teoksen kirjoittaminen 1970-luvun alkupuoliskolla. Painosta kirja ilmestyi pitkän toimitusprosessin jälkeen vuonna 1982.

Marge Konsa käsittelee omassa artikkelissaan arkeologian muutosta 1990-luvulta nykypäivään semioottisen tulkintakehyksen kautta. Institutionaalis-professionaalinen kehitys johti 1990-luvulla arkeologian oppituolin palauttamiseen yliopistoon ja sekä kansain- että tieteidenvälisen yhteistyön syvenemiseen. Viime vuosina tulkitseva, hermeneuttinen arkeologia on Konsan mukaan vakiintunut virolaisen arkeologian perussuuntaukseksi. Konsa käsittelee artikkelissaan myös virolaisen arkeologian käytännön toimintaedellytyksiä ja ongelmia nykyisessä yhteiskunnassa.

Yhdeksänkymmenluvulla nousi kiivas keskustelu virolaisesta esihistoriallisesta yhteiskunnasta. Nyt saatettiin ensi kertaa vuosikymmeniin keskustella tulkintojen teoreettisesta pohjasta, mikä mullisti vanhan polven tutkijoiden maailman. Jo seitsemänkymmenluvulla oli voitu nostaa uudelleen esiin sotaa edeltänyt tulkinta rautakauden tasa-arvoisesta talonpoikaisyhteiskunnasta, jonka 1990-luku haastoi. Keskustelun nostattajana oli erityisesti Priit Ligi (1958–1994), joka yhdessä Valter Langin kanssa osoitti virolaisen yhteiskunnan kerrostuneen sosiaalisesti viimeistään pronssikaudella. Tämän mahdollistivat uudet asutusarkeologiset tutkimukset. Samalla Ligi nosti esiin ai-

emman tulkinnan taustalla piilleen poliittiset syyt.

Langin ja Konsan erittelemää taustaa vasten kirjan eri artikkeleissa esitellään sekä esihistoriallisten aikakausien että historiallisen ajan arkeologista tutkimusta.

Kivikaudentutkimuksen vaiheista kirjoittaa Aivar Kriiska. Valter Langin artikkeli pronssikauden ja varhaisen rautakauden tutkimuksesta valottaa mm. sitä, miten kuva aiemmin lähes löydöttömänä pidetystä esiroomalaisesta ajasta on 1970-luvulta alkaen muuttunut, kun on sekä tehty uusia löytöjä että on pystytty ajoittamaan uudelleen aiemmin tunnettuja muinaisjäännöksiä kuten paasiarkullisia rökkiöitä, muinaispeltoja, kuppikiviä sekä monia asuinpaikkoja ja raudansulatuspaikkoja.

Suomalaisesta näkökulmasta erityisen kiinnostava on Andres Tvaurin artikkeli keskisen rautakauden tutkimuksesta, koska hän koskettelee siinä tulkintoja suomalaisten Suomeen-muuton aikaan saamista tutkimuksista Viron puolella 1930-luvulla. Neuvostoaikana kysymys ei ollut ajankohtainen, koska jo tyypillisen kampakeramiikan oletettiin Suomesakin kuuluneen itämerensuomalaisille (ks. Jaanits et al. 1982: 246–247).

Myöhemmän rautakauden tutkimuksesta kirjoittaessaan Ain Mäesalu ja Heiki Valk painottavat, että marxilaisesta fraseologiasta huolimatta esihistoriantutkimus säilyi virolaiskeskeisenä ja 1960-luvulla voitiin luopua ylettömästä virolais-venäläisten suhteiden korostamisesta.

Historiallisen ajan arkeologinen tutkimus on Virossa huomattavasti laajempaa kuin Suomessa, ja sen mukaisesti myös niitä esittelevät Erki Russowin, Heiki

Valkin, Arvi Haakin, Anton Pärnin ja Ain Mäesalun yhteisartikkeli keskiajan arkeologiasta, Russowin artikkeli uuden ajan tutkimuksista kaupungeissa ja linnoilla sekä Valkin artikkeli keski- ja uuden ajan arkeologiasta maaseudulla. Näille on annettu kirjassa tilaa yhteensä 62 sivua. Kaupunkikaivaukset ovat kuitenkin Virossakin vakiintuneet vasta 1970-luvulla; rakennushistoriallisia dokumentointeja on tosin tehty kauemmin. Hiukan esiteltyjen tulosten varjoon jää se, että nykyisin monet kaivaukset ovat pienimuotoisia viemäri- ja muiden kaivantojen valvontatöitä, jotka eivät voi paljastaa laajoja kokonaisuuksia. Suurempien rakennustöiden alta toki kaivetaan laajemmin. Taloudelliset seikat ovat joskus sanelleet valitettavia ratkaisuja kuten Tarton Hansakorttelissa, joissa viimeisenä tutkimusvuonna 2003 poistettiin 1500–1900-lukujen kerrostumat dokumentoimatta ja vain keskiaikaiset kerrostumat tutkittiin. Kahtena edellisenä vuonna kaivetuista korttelin osista oli kaikki kerrokset dokumentoitu. Tapaus kuvastaa varsinkin kaupunkiarkeologian kohtaamaa ongelmatilannetta, kun kaivausten ja valvontatöiden suorittajat ratkaistaan vuosittain tarjouskilpailun perusteella.

Aikakausiartikkeleita yhdistävät mielenkiintoisella tavalla kartat, joilla on esitetty teksteissä mainitut muinaisjäännöskohteet. Ne myös nostattavat kysymyksiä. Onko Lounais-Viron ja varsinkin Pärnunjoen alangon tyhjiys todellista vai tutkimuksellista (ks. myös Kriiska – Tvauri 2002 kartat)? Mistä johtuu tutkimusten silmännähtävä painottuminen Etelä- ja Itä-Viroon?

Kokoelmien ja muinaisjäännösuojelun vaiheita esittelevät Andres Tvaurin (museot, muinaisjäännösuojelu) ja Mauri Kiudsoon (numismaattiset kokoelmat) artikkelit ovat ulkomaiselle lukijalle tär-

keitä apuvälineitä virolaiseen materiaaliin orientoitumisessa. Tvaurin muinaisjäännösuojeluartikkelista selviää myös mielenkiintoinen vertailutieto: Virossa oli joulukuun 2005 alkuun mennessä rekisteröity 6 559 muinaisjäännöstä, kun Suomessa vastaava luku oli noin 17 000. Pinta-alaan suhteutettuna Virossa on siis muinaisjäännöksiä lähes kolminkertaisesti Suomeen verrattuna.

Kirjan loppuun kootut erikoisartikkelit käsittelevät luonnontieteellisiä menetelmiä virolaisessa arkeologiassa (Aivar Kriiska – Lembi Lõugas), asutus- ja maisema-arkeologiaa (Valter Lang), vedenalaista arkeologiaa (Maili Roio) ja arkeologian suhdetta suulliseen kansanperinteeseen ja kansankulttuuriin (Heiki Valk).

Teoksen artikkelien kirjoittajat ovat kukin oman erikoisalansa kiistattomia asiantuntijoita. Kokonaisuudessa näkyy kuitenkin paikoitellen turhan vahvasti se, että jokaisella on oma tapansa kirjoittaa ja käsitellä aihettaan. Jotkin artikkelit esittelevät laajasti tehtyjä kenttätöitä, ilmestyneitä julkaisuja ja muuttuneita tulkintoja, toiset taas etsivät yleisiä kehityslinjoja oman erikoisalansa puitteissa. Osa artikkeleista on siis luonteeltaan enemmän arkeologisia, osa pikemmin historiallisia. Samat yleiset taustatekijät pakostikin toistuvat artikkelista toiseen. Olisi kenties voinut ajatella, että yleiskäsittely olisi ollut huomattavasti laajempi, kuin se nyt on (noin 37 sivua), jolloin erikoisartikkelit olisivat voineet jäädä suppeammiksi ja keskittyä tehdyn käytännön tutkimuksen esittelyyn. Vertailu naapurimaa Latviaaan olisi valaissut tutkimushistoriaa vielä uudelta puolelta. Lisänäkökulmaa olisi tarjonnut myös arkeologian popularisointihistorian tarkastelu ja arkeologian yhteiskunnallisen panoksen valottaminen. Yhteiskunnallisen ympäristön vaikutus

arkeologiaan tulee kirjassa sen sijaan monellakin tavalla esiin.

Estonian Archaeology I tarjoaa runsaasti arvokasta tietoa, joka on välttämätöntä jokaiselle, joka haluaa ymmärtää Virossa ja muissakin Baltian maissa julkaistua arkeologista tutkimusta. Kirjassa on monipuolinen kuvitus, lähdeviitteet ja laaja kirjallisuusluettelo.

Milloin vastaava teos saadaan aikaiseksi Suomessa?

Lähteet

- Fewster, Derek, 2006. *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. Studia Fennica/Historica 11. Helsinki.
- Jaanits, Lembit – Laul, Silvia – Lõugas, Vello – Tõnisson, Evald, 1982. *Eesti esiajalugu*. Tallinn.
- Kriiska, Aivar – Tvauri, Andres, 2002. *Eesti muinasaeg*. S. 1.
- Lang, Valter, 2000. *Archaeology and language. Fennoscandia archaeologica XVII*.
- Moora, Harri, 1956. Eesti rahva ja naaber-rahvaste kujunemisest arheologia andmeil. *Eesti rahva etnilisest ajaloost. Artiklite kogumik*. Tallinn.
- Mäesalu, Ain – Tamla, Ülle – Tamm, Jaan, 2004. Vilma Trummal – arheoloog ja arheoloogide õpetaja 80. *Linnusest ja linnast. Uurimusi Vilma Trummali auks. Muinasaja teadus* 14. Tartu – Tallinn.
- Salminen, Timo, 1993. *Suomalaisuuden asialla. Muinaistieteen yliopisto-opetuksen syntytvaiheet n. 1877–1923*. Helsinki Papers in Archaeology 6.
- Salminen, Timo, 2003. *Suomen tieteelliset voittomaat. Venäjä ja Siperia suomalaisessa arkeologiassa 1870–1935*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 110. Helsinki.
- Tvauri, Andres, 2003. Balti arheologia maailmaajaloo pöörises ehk gooti teooria saatus. *Eesti Arheoloogia Ajakiri*

– *Journal of Estonian Archaeology* 7/1.

Loppuviitteet

¹ Lang sivuaa A. M. Tallgrenin tapaa nähdä arkeologiset kulttuurit ja kansat yhtenevinä vielä 1920-luvun alussa ja toteaa tämän 1930-luvulla alkaneen epäillä tällaista yhteyttä. Tallgren epäili arkeologisen kulttuurin ja etnisen ryhmän välistä yhteenkuuluvuutta jo 1910-luvulla, mutta hänen käsityksensä horjui 1920-luvun puoliväliin asti. Sen jälkeen Tallgren ei puuttunut kysymykseen muutamaan vuoteen ja 1930-luvulla hänen ajatuksensa olivat kääntyneet esinekulttuurin ja kansanryhmän erillisyyden kannalle. Salminen 2003: 150–151, 156 viitteineen.

² Fewster 2006 s. 143 väittää, että teoksessa Salminen 2003 s. 271–278 hahmottaisiin esittää suomalainen arkeologia kokonaan riippumattomana nationalismista. Tämä on täysin päinvastoin kuin tekstini sisältö. Totean ainoastaan, että kansallisuusaate ei sanellut Venäjän-arkeologian tieteellisiä kysymyksenasetteluja 1890-luvun jälkeen (Salminen 2003: 184, 204–206, 276 ym.). Fewsterin väite lieneekin nähtävä enemmän poliittisena kuin tieteellisenä.

Timo Salminen
Lopentie 10 C 45
11100 Riihimäki
timo.salminen@pp3.inet.fi

FT Timo Salmisella on meneillään tutkimus Baltian maiden ja Suomen välisestä vuorovaikutuksesta arkeologiassa etenkin 1900-luvulla.

Uutisia meiltä ja maailmalta

Agricolan juhluvuosi käynnistyy

Vuonna 2007 tulee kuluneeksi 450 vuotta Mikael Agricolan kuolemasta. Agricolan juhluvuonna on luvassa paitsi kieleen ja historiaan, myös arkeologiaan liittyviä tapahtumia. Agricolan ajasta kertova näyttely avataan maaliskuussa Aboa Vetus & Ars Nova -museossa Turussa. Agricolan syntymäpitäjän Pernajan Kirkonkylän vanhaan pappilaan rakennetaan Agricola-museo, johon tulee esille muun muassa alueen kaivauksissa talti-

oitua historiallisen ajan löytömaterialia. Juhlavuoden tapahtumista saa lisätietoa verkkosivuilta osoitteesta <http://www.utu.fi/agricola2007/>.

Sarks sai uuden puheenjohtajan

Suomen arkeologisen seuran hallitukselle valittiin vaalikokouksessa 23. marraskuuta uusi puheenjohtaja, FL **Sirkka-Liisa Seppälä**, joka on aikaisemmin toiminut seuran varapuheenjohtajana. FT, dos.

Mikael Agricolan patsas Turun tuomiokirkon kupeessa. Kuva Hannu Aaltonen.

Pirjo Uino puolestaan vetäytyi puheenjohtajan tehtävistä hallituksen varapuheenjohtajaksi. Uusina jäseninä hallitukseen valittiin FM **Mikael A. Manninen**, FM **Wesa Perttola** ja FM **Sami Raninen**. Vanhoina jäseninä jatkavat **Teemu Mökönen**, **Satu Koivisto** ja **Titta Kallio**. Uuden sääntömuutoksen mukaan seuran hallituksessa on nyt seitsemän jäsentä entisen kuuden sijaan. Lisäksi hallituksessa on varajäsen, johon tehtävään nimettiin FT, yliopistonlehtori **Janne Ikäheimo**.

Eettiset ohjeet pohdintaan

Suomen arkeologisen seuran jäsenistö velvoitti vaalikokouksessa 23.11.2006 seuran hallituksen perustamaan toimikunnan, joka pohtii ja laatii esityksen eettisistä ammatillisista ohjeista Suomen arkeologisen seuralle. Useilla tieteellisillä seuroilla, esimerkiksi Ruotsin arkeologisella seuralla, on jo kauan ollut vastaava eettinen ohjeistuksensa.

Tulevia seminaareja

Suomen arkeologinen seura järjestää Arkeologia ja tekijänoikeudet seminaarin 2.3.2007 klo 10-16 Helsingissä Tieteiden talolla.

Arkeologipäivät 2007 puolestaan järjestetään 12.-13.4.2007 Lammin biologisella asemalla. Päivien teemana ovat "Arkeologian yhteiskunnallinen merkitys" sekä "Arkeologisia ilonaiheita".

Uusia julkaisuja

Christian Carpelanin 70-vuotispäiväksi valmistunut teos "Arkeologian lumoa synkkyytteen. Artikkeleita Christian Carpelanin juhlapäiväksi." julkistettiin 23.11. Carpelanille järjestetyssä juhlatilaisuudessa. Teoksen on toimittanut **Mervi**

Suhonen ja kirjan julkaisija on Helsingin yliopiston arkeologian oppiaine.

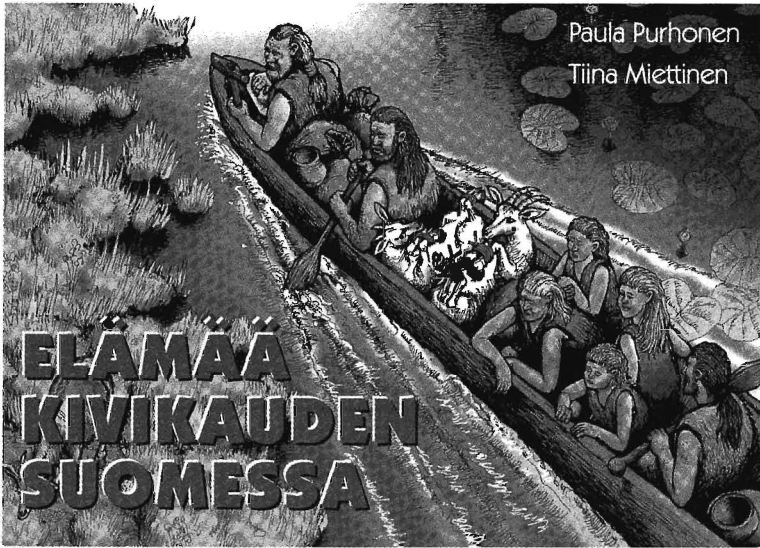
Museovirasto on julkaissut kirjan kivi-kauden ajan ihmisen elämästä. Peruskouluikäisille lapsille tarkoitettu tietokirja on kuvitettu suurilla ja värikkäillä piirroksilla. Kirjan tekstin on laatinut Museoviraston pääjohtaja, valtionarkeologi **Paula Purhonen**. Kuvitus on Museoviraston arkeologian osastolla työskentelevän piirtäjä **Tiina Miettisen** käsialaa.

Myös Suomen arkeologisen seuran uuden julkaisusarjan perustaminen etenee. Seuraavaksi asiasta tiedotetaan jäsenille seuran vuosikokouksessa perjantaina 2.3.2006 alkaen klo 18 Helsingissä Tieteiden talolla.

Väitöksiä

FM **Antti Korpisaari** väitteli 28.10.2006 Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa aiheesta "Death in the Bolivian High Plateau – Burials and Tiwanaku Society" (Kuolema Bolivian ylätasangolla: haudat ja Tiwanaku yhteiskunta). Vastaväittäjänä oli Associate Professor John W. Janusek, Vanderbilt Universitystä, Yhdysvalloista ja kustoksena professori Martti Pärssinen. Korpisaaren väitöskirja julkaistaan sarjassa BAR International Series (1536). Väitöskirjaa myy Hadrian Books, Oxford (bar@hadrianbooks.co.uk).

FM **Isto Huvilan** väitös "Informaatiotyön ekologia – Tapaustutkimus arkeologisen työn ja virtuaalitodellisuusperhaisen tiedonorganisoinnin yhdistämisestä" tarkastettiin 1.12.2006 Åbo Akademiassa. Vastaväittäjänä toimi monialainen amerikkalainen informaatiotieteilijä, professori Nicholas Belkin Rutgersista, New Jerseystä ja kustoksena dosentti Sara

von Ungern-Stenberg. Itse väitöskirja on saatavilla Åbo Akademin sähköisessä väitöskirjasarjassa, Doria palvelussa pdf versiona (www.doria.fi).

Nimityksiä

FM, arkeologi, metsätalousinsinööri **Jou-ni Taivainen** on nimetty Ylikartanon toiminnanjohtajaksi. Suomen Kulttuuripe-rinnön Säätiö nimitti Taivaisen tehtävään 1.11.2006 alkaen.

Suomen Akatemian hankerahoitukset

Suomen Akatemia rahoittaa projektia Asuminen ja talous sirkumpolaarisella vyöhykkeellä. Prof. **Mika Lavennolle** myönnettiin hanketta varten 255 000 euroa. Hanke on osa pohjoismaista BO-REAS-projektia.

Akatemian tutkimusprojektirahoitusta on myönnetty myös FT, yliopistonlehtori **Janne Ikäheimolle** Helsingin yliopistosta Palatine East -keramiikkaprojektiin 180

000 euroa ja FT **Jari Okkoselle** Oulun yliopistosta hankkeeseen Ympäristö ja sosiaalinen muutos pohjoisen esihistoriassa: Vertaileva tutkimus Suomesta ja Pohjois Kanadasta (SCENOP) 68.230 euroa.

Lisäksi prof. **Åsa Ringbomille** Åbo Akademiasta myönnettiin rahoitusta hankkeeseen "Projektet för internationell murbruksdatering" 280 000 euroa. Hankerahoitusten summat kattavat projekteissa kahden - kolmen vuoden työskentelyn.

Wihurin säätiön apurahat

Wihurin säätiö jakoi lokakuussa 2006 apurahoja muun muassa seuraaville ta-
hoille ja tutkijoille:

EVTEK Muotoiluinstituutti, 10.000 euroa, tutkimushankkeeseen Pompejissa 1800-luvun lopulla esiin kaivetun Marsin papin ja Pompejin kaupungin neuvoston jäsenen Marcus Lucretiuksen patriisitalosta.

Glossa - Keskiajan tutkimuksen seura ry, 2.000 euroa, Mikael Agricolan juhluvuonna 2007 järjestettävään yleisölle avoimeen symposiumiin teemalla "Pitkä keskiaika".

Pernajan Agricola-seura ry, 5.000 euroa, mm. Agricolan juhluvuoden 2007 kunniaksi toteutettavan keskiaikaista Pernajaa esittelevään virtuaalimallinnokseen.

Suomen Merihistoriallinen yhdistys ry, 4.000 euroa, neljänsien valtakunnallisten Merihistorian päivien sekä tutkijatapaamisten järjestämiseen yhteistyössä Suomen meriarkeologinen seura ry:n kanssa.

Filosofian tohtori **Georg Haggrén** ja filosofian maisteri **Henrik Jansson**, 16.000 euroa, tutkimushankkeeseen "Asutusdynamiikka, merelliset elinkeinot ja autioituminen Inkoon Saaristolaisverokunnassa 600-1600 AD".

Filosofian tohtori **Mika Lavento** ja filosofian tohtori **Petri Halinen**, 15.000 euroa, saamelaisalueen pohjoismais-venäläisen kongressin järjestämiseen sekä kalotti-alueen internet-verkoston luomiseen.

Filosofian maisteri **Juha Ruohonen**, 16.000 euroa, väitöskirjatyöhön "Sisä-Suomen kristillistyminen ja kirkollinen organisoituminen keskiajalta 1700-luvulle".

Opiskelija **Eeva Salmi** ja **FRA:n kontakti-seminaarin työryhmä**, 4.000 euroa, pohjoismaisten arkeologian opiskelijoiden kontakti-seminaarin järjestämiseen Suomessa.

Korjaus

Korjaus edellisen numeron sivulle 48: Turun yliopiston arkeologian dos. Markus Hiekkänen toimii Helsingin yliopiston taidehistorian vt. yliopistolehtorina.